

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Анна Гаврилова-Анчева – отговорен редактор

Диляна Гитева

Димитър Гочев

Екатерина Трендафилова

Кина Чутуркова

Красимир Шекерджиев

EDITORIAL BOARD

Anna GavriloVA-Ancheva – Editor-in-Chief

Dilyana Giteva

Dimitar Gotchev

Ekaterina Trendafilova

Kina Chuturkova

Krassimir Shekerdjiev

Застъпните от авторите становища не съвпадат непременно с тези на редакционната колегия.

Редакцията приема статии и коментари с нужното ниво на компетентност, академичен подход към проблемите и конструктивен и толерантен стил, както и актуална информация за събития, проекти, организации и публикации в областта на правата на човека.

Материалите не трябва да са публикувани в други български издания и се представят по възможност както на хартиен, така и на електронен носител.

Желателно е статиите да бъдат придружени от кратко резюме на английски език (15–20 реда).

Редакцията си запазва правото за чисто редакционни и други несъществени промени в текста.

Списание то може да бъде намерено и на интернет страницата на *Български адвокати за правата на човека* на адрес www.blhr.org.

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА 2/2004

Защита на собствеността

© Фондация *Български адвокати за правата на човека*
София, 2004

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

ОБЕЗЩЕТАВАНЕ И РЕСТИТУЦИЯ В ПОСТКОМУНИСТИЧЕСКА ЕВРОПА 5

Джерми МакБрайд

РЕШЕНИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
ПО ДОПУСТИМОСТТА НА ПРЕТЕНЦИИТЕ СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ
ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВОТО НА МИРНО ПОЛЗВАНЕ НА ПРИТЕЖАНИЯТА 31

Здравка Калайджиева

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН

Йозеф Франк Адам срещу Чехия – становище от 25.07.1996 г. 41

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Дело Ceskomoravska myslivecka jednota срещу Чехия –
решение по допустимостта от 23.09.1999 г. 48

Дело Брумареку срещу Румъния – решение от 28.10.1999 г.
на Голямото отделение 53

Дело Зволски и Зволска срещу Република Чехия – решение от 12.11.2002 г. 62

Дело Ясюниене срещу Литва – решение от 06.03.2003 г. 73

Дело Броньовски срещу Полша – решение от 22.06.2004 г.
на Голямото отделение 79

Дело Ака срещу Турция – решение от 23.09.1998 г. 98

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

COMPENSATION AND RESTITUTION FOR PROPERTY INTERFERENCES IN POST-COMMUNIST EUROPE	5
---	---

Jeremy McBride

THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS' DECISIONS ON THE ADMISSIBILITY OF CLAIMS AGAINST BULGARIA FOR THE PROTECTION OF THE RIGHT TO PEACEFUL ENJOYMENT OF POSSESSIONS	31
---	----

Zdravka Kalaydjieva

JURISPRUDENCE

UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE

Joseph Frank Adam v. the Czech Republic – views adopted on 25/07/1996	41
---	----

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Ceskomoravska myslivecka jednota v. the Czech Republic – Admissibility decision of 23/03/1999	48
Brumarescu v. Romania – judgment of 28/10/1999, GC	53
Zvolsky and Zvolska v. the Czech Republic – judgment of 12/11/2002	62
Jasiuniene v. Lithuania – judgment of 06/03/2003	73
Broniowski v. Poland – judgment of 22/06/2004, GC	79
Aka v. Turkey – judgment of 23/09/1998	98

СТАТИИ

ОБЕЗЩЕТАВАНЕ И РЕСТИТУЦИЯ В ПОСТКОМУНИСТИЧЕСКА ЕВРОПА

*Джерemi МакБрайг**

ВЪВЕДЕНИЕ

Установяването на комунистическо управление в Централна и Източна Европа бе придружено от широкомащабно отнемане на частна собственост, чрез обявяването ѝ за държавна или поставянето ѝ под контрола на държавата¹. След колапса или политическото прераждане на тези режими², се събудиха очакванията собствеността да бъде възстановена – на тези, от които е била отнета, или на наследниците им. Силата на емоциите по този въпрос не беше изненадваща, като се има предвид, че отнемането често беше част от политическото преследване на засегнатите лица, довело в много случаи до смъртта или заточаването им. Освен породеното във връзка с това чувство за несправедливост, подобно отнемане не винаги имаше правно основание и със сигурност не предполагаше заплащане на обезщетение. Желанието за реституция или поне подходящо обезщетение бе и неизбежен спътник на силния стремеж на много от противниците на комунизма към ценностите на правата на човека – грижата за защита на имуществените права в крайна сметка бе ключов белег на формулирането на тези ценности от самото начало³. Въпреки това, макар реституционни мерки да бяха приети в много страни в Централна и Източна Европа, те не бяха всеобщо приветствани. Критики срещу тях бяха отправени както на национални, така и на международни форуми, но с ограничен успех.

Загрижеността за реституция в региона не се свеждаше обаче до поправянето на "неправди", извършени няколко десетилетия по-рано. Тя се появи и като последица от по-скорошното отнемане на собственост по време на разнообразните конфликти в рамките на отделните републики, които по-рано образуваха

* Лектор по международно право на правата на човека в Бирмингамския университет и гостуващ професор в Централноевропейския университет, заместник-председател на Интерайтс и член на Мрежата независими експерти по основните права на Европейския съюз. Статията е съществено ревизиран вариант на "Обезщетяване, реституция и права на човека в посткомунистическа Европа", публикувана в P J Cook & F Meisel, *Essays in Honour of Brian Harvey* (2000), стр. 67-85.

¹ В някои страни отнемане бе извършено и в периода, непосредствено предшестваш този процес. Що се отнася до пропуската това обстоятелство да се вземе предвид при въвеждането на реституционни мерки, виж I Pogany, *Righting wrongs in Eastern Europe* (Manchester, Manchester University Press, 1998). Виж също D B Southern, "Restitution or Compensation: The Land Question in East Germany", (1993) 42 *ICLQ* 690 и n 107.

² В някои страни високопоставени членове на комунистическите партии продължиха да бъдат политически лидери, макар и да престанаха да се идентифицират по този начин в дейността си.

³ Виж M Cranston, *What are Human Rights?* (London, The Bodley Head, 1973), ch.6.

Югославия, както и между тях. Това отнемане – част от преднамерена политика на "етническо прочистване" или неизбежен съпътстващ резултат на една постоянно променяща се фронтова линия и на непосредствената нужда от подслоняване на бездомните, предизвика не само много човешко страдание, но и разбираеми искания за възстановяване на въпросната собственост в рамките на мирните споразумения. Макар това да бе извършено по принцип, практическото му осъществяване не винаги бе постигнато и в действителност отнемането на собственост продължи и след споразуменията⁴. Така се стигна до позоваване на международните норми за правата на човека като възможен източник на разрешения.

Статията разглежда приноса, който международните стандарти могат да направят за уреждане на тези имуществени спорове. Тя изследва на първо място действителната приложимост на гаранцията за имуществените права към тези спорове и степента, в която тя може да породи задължение за реституция⁵ или обезщетяване. На второ място тя разглежда наложените от правата на човека ограничения за осъществяване на реституция, когато няма задължение за такава, но е направен политически избор, който я изисква. Те включват необходимостта от зачитане интересите на лицата, които в момента владееят подлежащите на реституция имоти, както и изискванията на правото на справедлив процес и на забраната за дискриминация. Всички те имат потенциално значително отражение както върху съдържанието на реституционните мерки, така и върху процедурата за прилагането им. Общо погледнато, досега международните норми за правата на човека са изисквали само ограничени промени във възприетия подход към реституцията. Уточняването на техните изисквания обаче е довело до една по-ясна рамка за разрешаването на тези въпроси в бъдеще.

ОБХВАТЪТ НА ЗАЩИТАТА НА ИМУЩЕСТВЕНИТЕ ИНТЕРЕСИ

Макар някои установени в международното право гаранции да целят пряко защита на имуществените интереси (а други може да го правят непряко), те не водят непременно до конкретно задължение за осъществяване на реституция при отнемане на собственост, извършено в нарушение на изискванията им. В много случаи няма да се изисква нищо повече от заплащането на обезщетение, но то може да бъде значително по размер. Въпреки това, преди да се разгледа въпросът кое точно средство за защита може да се изисква по отношение на конкретно спорно имущество, трябва да се реши един предварителен въпрос. Това е въпросът за степента, в която споменатите международни гаранции въобще са приложими към имуществото, засегнато от събитията в Централна и Източна Европа. Отчасти става дума просто за изследване на разнообразните видове осъществена намеса в имуществените интереси – изследване от гледна точка на разнообразните гаранции и съдебната практика по прилагането им. В много случаи позицията е пределно ясна, макар да не предоставя изцяло търсе-

⁴ Етническата враждебност остава сериозна пречка за изпълнението на ангажиментите.

⁵ Този термин се използва в широк смисъл и тук обхваща възстановяването както на владението, така и на собствеността, включително и поради това, че загубата на владението в този район често всъщност съставлява и загуба на собствеността.

ната защита. Тя обаче не е така сигурна що се отнася до някои аспекти на отнемането на собственост, извършено по време на конфликтите в различни части на бивша Югославия и след тях. Освен това съществува един допълнителен, свързан с времето проблем, който е от значителна важност – дали събитията са настъпили след като гаранциите са станали правно обвързващи, така че да са приложими.

Приложими гаранции

Държавите са проявили известна неохота да се съгласят да предоставят изрична защита на имуществените интереси в договорите за правата на човека, въпреки очевидното им желание да признаят собствеността като право във Всеобщата декларация за правата на човека⁶ – документът, на който се основават всички тези договори. Така първоначално собствеността не е включена в каталога на правата и свободите в Европейската конвенция за правата на човека и е прибавена към него едва с Първия протокол. Освен това, защита на собствеността не е предвидена в нито един от двата документа, предназначени да изпълнят Всеобщата декларация, като превърнат провъзгласените от нея права на човека в правно задължителни ангажименти – Международният пакт за граждански и политически права и Международният пакт за икономически, социални и културни права⁷. Първоначалното ѝ пропускане от европейския документ отразява безпокойството – по-късно оказало се неоснователно – че защитата на имуществените интереси ще попречи на икономически и социални програми. В същото време характерът на философското разделение между Изтока и Запада в ерата на студената война беше такъв, че бе невъзможно да се постигне съгласие за включване на гаранция за собствеността при приемането на глобалните документи, а включването ѝ все още не бе станало приоритет при приемането на протоколи за изменение и допълнение. Гаранцията за собствеността в чл. 1 от Протокол № 1 към Европейската конвенция⁸ далеч не е абсолютна, тъй като позволява експроприация или друго лишаване от собственост, както и различни видове контрол върху ползването ѝ, когато се докаже, че това е в общ интерес и законът, който го позволява, е достъпен, точен и не оставя място за произвол, а отнемането е придружено с подходящо обезщетение⁹. По принцип в случай на ли-

⁶ Чл. 17.

⁷ Поради това са били отхвърлени молби по Първия факултативен протокол към Международния пакт за граждански и политически права, касаещи незаконно прилагане на конфискационни мерки (*Mazurkiewiczova v Czech Republic*, Comm No 724/1996, 22 януари 1996) и невъзможността да се получи реституция (*Linderholm v Croatia*, Comm No 744/1997, 23 юли 1999). Имуществени гаранции има обаче в двата други съществуващи регионални защитни механизми за правата на човека – Африканската харта за правата на човека и народите и Американската конвенция за правата на човека.

⁸ Общо по този въпрос виж D J Harris, M O'Boyle and C Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights* (London, Butterworths, 1995), ch.18.

⁹ Чл. 1 предвижда:

"Всяко физическо или юридическо лице има право мирно да се ползва от своята собственост. Никой не може да бъде лишен от своята собственост освен в интерес на обществото и съгласно условията, предвидени в закона и в общите принципи на международното право.

Предходните разпоредби не накърняват по никакъв начин правото на държавите да въведат такива закони, каквито сметат за необходими за осъществяването на контрол върху ползването на собствеността в съответствие с общия интерес или за осигуряване на плащането на данъци или други постъпления или глоби."

шаване от собственост съществува и задължение за заплащане на подходящо обезщетение. "Лишаване" означава както всяко формално прехвърляне на активи, като национализация на търговско предприятие и принудително изкупуване на имущество, така и всичко, с което се постига същият резултат, независимо дали е направено законно¹⁰ или въобще без правно основание¹¹. Изискването за обществен интерес изглежда относително лесно установимо и за целта държавата едва ли ще трябва да докаже нещо повече от потенциал – фактът, че други държави избират други средства, няма да бъде фатален. Освен това, схващанията за обществен интерес се променят – преди на национализацията на индустрията се е гледало като на много желателна, докато сега по-модерна е приватизацията, така че при евентуално изследване може би голяма част от отнемането на собственост в Централна и Източна Европа не би се приело за бъдещо възражения по самата си същност¹². С подобна благосклонност може да се възприеме и широкомащабното отнемане на помещения за живеене и разделянето им на по-малки обекти за задоволяване на жилищни нужди¹³. Повече проблеми обаче може да постави задоволяването на установеното в страсбургската съдебна практика изискване, че отнемането на собственост не трябва да бъде произволно¹⁴ и че по принцип трябва да бъде заплатено обезщетение.

Налагането на контрол върху ползването на имущество и не така конкретната намеса при упражняване на правото на необезпокоявано ползване на имущест-

¹⁰ Както е по *The Holy Monasteries v Greece*, 9 декември 1994, където е бил приет закон, създаващ презумпция, че определена земя е собственост на държавата. Макар да се претендираше, че става дума за чисто процедурно средство, в действителност той пречкавал манастирите да установят собствеността си, тъй като вече не могли да се позовават на дългогодишно давностно владение.

¹¹ Така нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 е намерено по *Papamichalopoulos v Greece*, 24 юни 1993, след като в период на диктатура военните просто окупирали земята на жалбоподателите, официално за военна база, а всъщност за курорт за офицери, и трайно осуетявали всички опити за възвръщането ѝ по съдебен път от националните съдилища. На практика правото на собственост не е можело да бъде упражнявано и това de facto лишаване е било достатъчно, за да обоснове оплакването.

¹² Виж *Lithgow v United Kingdom*, 8 юли 1986, което се отнася до национализация на самолетната и корабостроителната индустрия. Добър пример за широката дискреция, позволена на държавите, може да се намери в *Pressos Compania Naviera S A v Belgium*, 20 ноември 1995, където не е било поставено под съмнение, че е в обществен интерес да се търси защита на държавната хазна чрез ретроспективна отмяна на гражданската отговорност на държавата за небрежност на нейните лоцмани.

¹³ Виж извода, че поради елемента на социална реформа, който се съдържа в задължаването на собственика да продаде имота си на наемателите, не се налага последните да платят пълната му пазарна стойност: *James v United Kingdom*, 21 февруари 1986.

¹⁴ Класически пример за това може да се намери в *Hentrich v France*, 22 септември 1994, където властите, в разбираемото им усилие да се справят с неплащането на данък върху продажбите на земя, са установили правомощие за принудително изкупуване на скоро прехвърлена земя. Проблемът бил, че продавачите и купувачите на земя се уговаряли да обявят официално цена под пазарната стойност и си разделяли резултата от това спестяване на данъка, който би следвало да се плати, ако се впише действителната цена на прехвърлянето. Правомощието обаче можело да се упражни независимо от това дали купувачът, чиято земя се изкупува принудително, е участвал в такава измама. То можело да се упражни и просто за възпиране на другите, така че в конкретните обстоятелства е трябвало да бъде осъдено като произволно по своя характер. Без съмнение, подобно би било и становището относно лишаване от собственост, което е мотивирано главно с предполагаемите политически убеждения на собственика и придружава наказание, наложено от криминалните съдилища.

ството¹⁵ – другите два въпроса, които чл. 1 от Протокол № 1 цели да регулира, се приемат с дори по-голяма готовност. Разрушенията, причинени по време и в резултат на конфликти като тези в бивша Югославия, със сигурност могат да оправдаят известна намеса като извършена в обществен интерес. Това е особено вероятно, когато положението е довело до сериозни затруднения при осигуряване подслон на населението, както и до проблеми при намирането на административни помещения за държавните служби. Както и в случая на отнемане на собственост, главната грижа трябва да бъде да се осигури справедлив баланс между колективния и индивидуалния интерес, макар това не винаги да изисква заплащането на обезщетение. Несъмнено обаче ще възникне проблем, ако мерки, за които се предполага, че са временни, продължат и след като стане абсолютно очевидно, че наложилите ги обстоятелства вече не съществуват, или когато имуществото се ползва за нужди, съвсем различни от тези, за които е било подложено на контрол или завзето без действително отчуждаване.

В допълнение към тази специална гаранция за собствеността, свързани с нея интереси могат да бъдат защитени и посредством предвидените както в Европейската конвенция, така и в Международния пакт за граждански и политически права разпоредби, касаещи правото на справедлив процес¹⁶ и осигуряващи закрила срещу намеса, свързана с дома¹⁷. Релевантна е и защитата срещу дискриминация, предвидена в тези документи. В Международния пакт това е всеобща гаранция¹⁸, но предвидената в Европейската конвенция е поставена в зависимост от друго материално право, защитено от нея¹⁹.

Наред с тези относително скорошни договорни задължения съществува едно много по-отдавнашно задължение за зачитане на имуществените права, установено от обичайното право²⁰. То обаче се отнася само за имуществото на чужденци, докато разпоредбите на договора по принцип са приложими и към собствени граждани, и към чужденци. Следователно, потенциално те са с много по-голямо значение за събитията, които разглеждаме, тъй като повечето реституционни искания са от граждани на държавите, в които е било осъществено лишаването от собственост.

Правна задължителност на гаранциите

Тези разнообразни гаранции могат с основание да се разглеждат като предоставящи, поне по принцип, доста висока степен на защита на имуществените права. На това обаче не съответства и също такава степен на тяхната приложимост.

¹⁵ Това може да обхваща неблагоприятното отражение на градоустройственото планиране (*Sporrong and Lönnroth v Sweden*, 23 септември 1982), както и затрудняването на действителния достъп до имуществото (*Loizidou v Turkey*, 18 December 1996).

¹⁶ Съответно в чл. 6 и чл. 14.

¹⁷ Съответно в чл. 8 и чл. 17.

¹⁸ Чл. 26.

¹⁹ Чл. 14. Виж и D J Harris, M O'Boyle and C Warbrick, *Law of the European Convention on Human Rights* (London, Butterworths, 1995), стр. 464-69.

²⁰ Виж R Jennings and A Watts (eds), *Oppenheim's International Law*, (9th ed) (London, Longman, 1992), стр.911-27. Изискванията на обичайното право са инкорпорирани в чл. 1 от Протокол № 1 чрез препращането към "общите принципи на международното право", като по този начин се потвърждава специалната защита на имуществото на чужденците. Международното обичайно право също позволява реквизирането на имущество на чужденци по време на извънредно положение, но изисква заплащането на обезщетение.

мост към разглежданите събития. Що се отнася до Беларус, Русия и Украйна, тези събития започват през 1918 г., за повечето други държави в Централна и Източна Европа – скоро след края на Втората световна война, а в бивша Югославия те продължават в течение на голяма част от 90-те години на XX век. Само изискванията на международното обичайно право относно имуществото на чужденци безспорно са били в сила през цялото това време. В наши дни обаче относимостта на тези правни разпоредби изглежда много ограничена. Наистина, доколкото бяха предявени претенции вследствие на конфискацията на собственост от комунистическите държави, в общия случай те бяха удовлетворени чрез плащане на обезщетение²¹. В случая на бивша Югославия намесата в имуществените интереси не би имала необходимия международен елемент, тъй като голяма част от отнеманията са извършени или толерирани от държавите, на които засегнатите лица са били граждани. Предоставената защита е изключително за имуществото на чужденци. Тя обаче все пак би имала известна приложимост в случаите, в които се установи наличието на такова имущество – това може да е така, когато засегнатите лица не са били граждани на бивша Югославия в който и да било от релевантните моменти, както и когато нейни бивши граждани не са придобили гражданството на отделената от нея държава, в която се намира имуществото им. Повечето засегнати лица обаче са граждани на съответната държава, в която са претърпели загубата.

Договорните задължения не са сведени единствено до чуждите граждани, но приложимостта им е значително ограничена от обстоятелството, че те са били поети, ако това въобще е станало, след настъпването на повечето от разглежданите събития. Така Международният пакт е влязъл в сила за повечето такива държави през 1976 г., а тези, които са ратифицирали Европейската конвенция, са го направили след 1992 г.²² Отнемането на собственост по време на комунистическите режими бе общо взето завършено към първата от тези дати и с положителност бе отдавна преустановено към втората. Това е от най-голямо значение във връзка с възможността за позоваване на имуществената гаранция по чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на отнето имущество. Всяко такова действие, което е било законно в конкретната държава по съответното време, ще бъде прието за завършен акт, настъпил преди поемане на задължението по Протокола, въпреки че загубата на собствеността е трайна и е възможно днес да се усеща също толкова остро, колкото и по времето на отнемането. Тъй като поетото задължение действа само занапред, на него не може да се прави позоваване дори и тогава, когато може да се докаже, че условията за констатиране на нарушение са изпълнени в друго отношение²³. Този подход вече доведе до обявяването на

²¹ Искане може да бъде направено само от държавата, чиито гражданин е собственикът, и не е задължително такава държава винаги да има интерес да го направи. Виж споразумението, сключено между Албания и Съединените щати, 34 ILM 595 (1995).

²² Сега Беларус е единствената бивша комунистическа държава в Европа, която все още не е ратифицирала Европейската конвенция, но е страна по Международния пакт. Международните стандарти за правата на човека (включително Европейската конвенция преди ратифицирането ѝ) бяха направени приложими по отношение на Босна-Херцеговина чрез Дейтънското мирно споразумение, Annex 6 to the *General Framework Agreement for Peace in Bosnia-Herzegovina*, 35 ILM 75 (1996). За процеса на решаване на имуществените въпроси в Босна-Херцеговина виж M Cox, "The Right to Return Home: International Intervention and Ethnic Cleansing in Bosnia and Herzegovina", (1998) 47 ICLQ 599 и H van Houte, "Mass Property Claim Resolution in a Post-war Society – The Commission for Real Property Claims in Bosnia and Herzegovina", (1999) 48 ICLQ 625.

²³ Липсата на обезщетение може да бъде фатален недостатък, докато на наличието на обществен интерес вероятно ще се погледне либерално.

редица жалби по Европейската конвенция за недопустими *ratione temporis*²⁴.

От друга страна, всяко отнемане, което е било изначално противозаконно и този недостатък не е бил поправен преди влизане в сила на Конвенцията, ще се разглежда като продължаващо нарушение на нейните разпоредби. Така то може да бъде предмет на успешна жалба в Страсбург. Единственият случай, в който това е било установено до момента, е делото *Василеску срещу Румъния*²⁵, където полицията е отнела незаконно ценности и всички опити за инициране на производство за връщането им са били осуетени. Европейският съд по правата на човека е приел, че пълната загуба на възможност жалбоподателката да се разпорежда с имуществото си, заедно с неуспеха на всичките опити за поправяне на това положение, са достатъчни, за да съставляват *de facto* конфискация, несъвместима с правото на необезпокоявано ползване на собствеността, гарантирано с чл. 1 от Протокол № 1. Този извод би бил приложим също и към земя или помещения, които са били завзети от държавните власти без каквото и да било правно основание²⁶ или по отношение на които тази мярка е била отменена след релевантния момент, така че един изгубен титул е бил възстановен²⁷.

По-малко вероятно е моментът на ратификация да осуети възможността за позоваване на други права в защита на имуществените интереси – не защото забраната за обратно действие на договорите може да бъде заобиколена по някакъв начин, а защото относимите събития обикновено ще се окажат настъпили след приемането на разпоредбите им. Това е особено вярно по отношение на реституционните мерки, тъй като те бяха приети след ратифицирането на Международния пакт, а в някои случаи и на Европейската конвенция²⁸. Същото обаче

²⁴ Виж *Malhous v Czech Republic*, 12 декември 2000 (решение по допустимостта), *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v Germany*, 12 юли 2001, *Gratzinger and Gratzingerova v Czech Republic*, 10 юли 2002 (решение по допустимостта), *Polacek and Polackova v Czech Republic*, 10 юли 2002 (решение по допустимостта), *Jantner v Slovakia*, 4 март 2003, *Des Fours Walderode v Czech Republic*, 4 март 2003 (решение по допустимостта) и *Harrach v Czech Republic*, 27 май 2003 и 18 май 2004 (решения по допустимостта). Виж също изводите на бившата Комисия по правата на човека в Appl Nos 7655/76, 7656/76 и 7657/76, *X, Y and Z v Federal Republic of Germany*, (1977) 12 DR 111, Appl No 7742/76, *A, B and A S v Federal Republic of Germany*, (1978) 14 DR 146, Appl Nos 188890/91, 19048/91, 19049/91, 19342/92 и 19549/92, *Mayer and Others v Germany*, (1996) 85 DR 5, Appl No 23131/93, *Brezny v Slovak Republic*, (1996) 85 DR 65, Appl No 25497/94, *Lupulet v Romania*, (1996) 85 DR 126 и Appl No19918/92, *Geidel v Germany*, (1997) 88 DR 12.

²⁵ *Vasilescu v. Romania*, 22 май 1998.

²⁶ Както е в *Papamichalopoulos v Greece*, 24 юни 1993.

²⁷ Това е основанието за решението по *Brumarescu v Romania*, 28 октомври 1999, където правото на собственост върху имота е било възстановено по силата на съдебно решение, обявило национализацията му за нищожна, но последваща отмяна на това окончателно съдебно решение е направила невъзможно легитимирането на жалбоподателя като собственик. Подобни са изводите по *Zwierzynski v Poland*, 19 юни 2001, *Potocka and Others v Poland*, 4 октомври 2001, *Curtiu v Romania*, 22 октомври 2002, *Wittek v Germany*, 12 декември 2002, *Forrer-Niedenthal v Germany*, 20 февруари 2003, *Prodan v Moldova*, 18 май 2004 и *Buzatu v Romania*, 1 юни 2004. Трябва да се отбележи, че санирането на недостатъците, което съответно е пречка да се иска връщане или обезщетяване, може да бъде приемливо само ако става дума за формални или незначителни такива и полученото срещу отнемането плащане сочи, че наложеното на засегнатите лица бреме не е било непропорционално – виж делата *Wittek u Forrer-Niedenthal*. По първото от тях бенефициентите по санирането отчуждение са били частни лица, но по второто бенефициент е била държавна структура.

²⁸ Допълнително ограничение, свързано с времето, съществува по Европейската конвенция – жалби могат да се подават в 6-месечен срок от окончателното решение по предмета на твърдяното нарушение. Такъв срок не съществува за аналогичните индивидуални жалби по Първия факултативен протокол към Международния пакт.

ще бъде и положението при производство за връщане на собственост, отнета без каквото и да било правно основание. Така по делото *Василеску* е констатирано и нарушение на чл. 6, тъй като не е съществувал съд, задоволяващ изискванията на тази разпоредба за независимост, пред който жалбоподателката да може да предяви искането си за връщане на отнетите ценности²⁹.

Разпоредбите на Международния пакт са били приложими през цялото време на събитията в бивша Югославия, но, както се каза, те не включват конкретна защита на собствеността. Европейската конвенция обаче в крайна сметка бе приета от всички държави, които се разроиха от Югославия³⁰, и гаранцията за собствеността може да се разглежда като приложима по отношение на много от предприятиите след това мерки на отнемане, контрол и намеса, независимо дали са имали правно основание. Това е така, защото предприятиите без правно основание мерки биха задоволили изискването за нарушението да продължава след ратификацията, а онези, които са били законни, но не са били предприети като постоянни, могат да бъдат подложени на преценка, за да се провери дали продължава да съществува оправдание за съответната намеса.

Естеството на имуществения интерес

Понятието за собствеността, защитена от чл. 1 от Протокол № 1, е доста широко, но едва ли би обхванало всички интереси, засегнати от извършеното отнемане на собственост, най-малкото що се отнася до бивша Югославия. Няма съмнение, че всичките земи, помещения и стоки, отнети през комунистическата ера, се включват във възприетото от Европейския съд по правата на човека разбиране за притежания по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1. Наистина, Съдът е третираше това понятие като приложимо и по отношение на неимуществени имуществени интереси – примерно дългове, признати със съдебно решение, патенти и дялове, и дори е проявил готовност да приеме, че то обхваща някои права върху вещи, които не съставляват право на собственост³¹, и граждански претенции, които не са били съдебно установени³². Въпреки това, важният във всички случаи елемент е бил по-скоро установеното от закона право на нещо конкретно, отколкото характеристиката му по националната нормативна уредба

²⁹ Намесата във връзка с възможността на един собственик да инициира производство би обосновала и успешно искане по чл. 6 – виж *The Holy Monasteries v Greece*, 9 декември 1994 (предоставен на държавен орган контрол върху производството) и *Canea Catholic Church v Greece*, 16 декември 1997 (прекратена правосубектност).

³⁰ В случая на Босна-Херцеговина това стана първоначално по силата на Общото рамково споразумение, № 22. Европейската конвенция обаче е част от международните стандарти за правата на човека, приложими в течение на временното управление, установено в Косово съгласно Резолюция 1244 от 10 юни 1999 г. на Съвета за сигурност.

³¹ Виж *Gasus Dosier-und Fordertechnik GmbH v Netherlands*, 23 февруари 1995.

³² Виж *Pressos Compania Naviera*, 20 ноември 1995, касаещо претенции срещу лоцманите, отговорни за сблъсквания на кораби в зона, в която държавата организира лоцманското обслужване, като тя се е опитала да избегне евентуалната си отговорност чрез ретроспективното ѝ изключване по законодателен път. Навярно е от значение, че в този случай фактическото основание за отговорността не е било предмет на спор и следователно сблъскванията са могли да се разглеждат като породили непосредствено и безспорно право на обезщетение – имуществен интерес, подлежащ на защита. Сравни неохотата на Съда в *National & Provincial Building Society v United Kingdom*, 23 октомври 1997, да достигне до категорично заключение по въпроса дали при наличието на спор по правната страна едно вземане съставлява притежание.

относно имуществените отношения. Може да се приеме, че именно този елемент отсъства в много случаи в бивша Югославия, където засегнатото "притежание" често е жилищна сграда обществена собственост, а лишеното лице е имало някакъв неподлежащ на продажба интерес в тази сграда, без обаче да има определени права върху конкретния апартамент, който заема³³. Възможно е интереси, потенциално сравними с тези специфични наемни отношения, да са достатъчни, за да влезе в действие защитата на правото на зачитане на жилището. Европейската комисия по правата на човека обаче е проявила неохота да ги третира като съставляващи "собственост" по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1³⁴, а до момента Европейският съд, без да прави окончателно заключение, клони към същото становище³⁵, макар да не му се е налагало да се произнесе пряко по въпроса³⁶.

Босненската камара по правата на човека обаче по много поводи е показала готовност да приеме правото на обитаване/наем за притежание по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1. По тези дела³⁷ апартаменти са били обявени за изоставени и са били предоставени на други лица при обстоятелства, в които или обитателят/наемателят е бил отстранен незаконно от въоръжена група, или просто е напуснал поради опасните условия в момента, след което е имало

³³ Собственост в класическия смисъл все пак съществува по отношение на някои имущества — виж *Bejdic v. Republika Srpska* (1999) 6 IHRR 834 и *Blentic v. Republika Srpska* (1999) 6 IHRR 583.

³⁴ Виж *Appl No 11716/85, S v United Kingdom*, 47 DR 274 (1986), където хомосексуална жена не можела да встъпи в правата на партньорката си, и *Appl No 19217/91, Durini v Italy*, 76 DR 76 (1994), където, съгласно волята на завещателя, при смърт собствеността преминавала автоматично от един низходящ от мъжки пол към следващия, оставяйки семейството на първия без дом. Виж също мнението на Съда в *J L S v Spain*, 27 април 1999 (решение по допустимостта), че правото на живеене в определен имот, без носителят му да е негов собственик, не съставлява "собственост" по смисъла на чл. 1. Делото касае опита на един войник да остане в жилище, чието ползване му било предоставено предвид предизвиканите от честите прехвърляния на служба трудности за настаняване. Въпросът дали е налице "собственост" не се поставя, след като веднъж е бил сключен договор за продажба, макар обитателят все още да не е станал действителен собственик — виж заключението на Босненската камара по правата на човека за нарушения на чл. 1 от Протокол № 1, когато такива договори впоследствие са били анулирани с обратна сила, без заплащане на обезщетение, в *Bulatovic v Bosnia and Herzegovina* (1999) 6 IHRR 573, *Kalincevic v Bosnia and Herzegovina* (1999) 6 IHRR 868 и *Medan, Bastjanovic and Markovic v Bosnia and Herzegovina* (1999) 6 IHRR 562. В *Bulatovic* и *Kalincevic* е имало и още нарушения на чл. 1 от Протокол № 1, произтичащи от заплахата за евикция на обитателите, тъй като прилагането по отношение на тях на правомощията относно "изоставена собственост" не е зачело имуществените им права.

³⁵ Виж *Soric v Croatia*, 16 март 2000 (решение по допустимостта) — случай, касаещ невъзможността да се закупи представляващ частна собственост апартамент, върху който е установена фактическа власт, ползваща се със защита, подобна на осигурената на носителите на права на обитаване/наем. Съдът е приел, че жалбоподателят "не е и никога не е бил собственик на въпросния апартамент", и е намерил чл. 1 от Протокол № 1 за неприложим.

³⁶ Дела като *Jorgic v Croatia*, 15 май 2002, *Momcilovic v Croatia*, 27 септември 2001 и *Rudan v Croatia*, 13 септември 2001 (решения по допустимостта) не са се увенчали с успех поради изискването *ratione temporis*, а искането в единствения случай, приет за разглеждане по същество — *Blecic v Croatia*, 29 юли 2004 - се отнася само за посегателството върху правото на зачитане на жилището по чл. 8.

³⁷ Виж *M J v Republika Srpska*, CH/96/28, 7 ноември 1997, *Kesesevic v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/46, 10 септември 1998, *Erakovic v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/42, 15 януари 1999, *Onic v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH97/58, 12 февруари 1999, *Gogic v Republika Srpska*, CH/98/800, 11 юни 1999 и *Stanivuk v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/51, 11 юни 1999.

трудности с възвръщане на фактическата власт³⁸. За да достигне до заключението си, че става дума за притежание, Камарата е акцентирала върху възможността на носителя на правото на обитаване/наем да държи съответния имот неограничено, а в един случай, без да са направени повече уточнения, да го прехвърли при определени обстоятелства³⁹. Първото е разгледано по-специално като създаващо за обитателя/наемателя един оценен актив. Трайният характер на свързания с обитаването интерес е бил подчертан и в заключението на Камарата, че безсрочното отдаване за ползване на някои бизнес помещения също е притежание по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1⁴⁰. Наистина, всички изводи по жилищните дела касаят пропуската интересът на обитателя/наемателя да се защити срещу друго частно лице, а не срещу държавата, и могат да се разглеждат и като подчинени на съдържащите се в тях отделни констатации, че е било нарушено правото на зачитане на жилището. Това обаче не променя факта, че според заключението на Камарата икономическият интерес, предоставен на носителя на правото на обитаване/наем по силата на законодателно утвърдената система, е достатъчно значим, за да се приеме, че съставлява притежание. Освен това, ограничената възможност за преотстъпване на конкретно право на обитаване/наем с основание може да се смята – макар обикновено да не се подчертава – за подсилващо характеристиките на това право, които позволяват то да се третира по-скоро като имуществен интерес, отколкото като нормативна клауза, действаща изключително в публичноправната сфера. Във всеки случай, публичноправният аспект на уредбата няма да попречи за възникването на имуществени права, доколкото тя поражда претенции, които могат да бъдат осъществени чрез прилагане на обективни критерии – както е например по една основана на правените вноски пенсионна система⁴¹, а вероятно дори и при такава, която не се основава на вноските, след като са били изпълнени условията за получаване на пенсия⁴².

Има обаче редица случаи на неограничени със срок разрешения за предприемане на дейност, в които въпреки това е било прието, че те не съставляват притежания, ако съответната уредба предвижда възможност за отнемането им при определени обстоятелства⁴³. По тези дела бившата Европейска комисия по правата на човека е подчертала, че титулярът на съответното разрешение не

³⁸ Като невъзможност за принудително изпълнение на съдебно разпореждане в този смисъл.

³⁹ *M J v Republika Srpska*, CH/96/28, 7 ноември 1997.

⁴⁰ *Gogic v Republika Srpska*, CH/98/800, 11 юни 1999 и *Stanivuk v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/51, 11 юни 1999.

⁴¹ *Appl No 5849/72, Muller v Austria*, (1975) 3 DR 25 и *Appl No 10653/83 и S v Sweden*, (1985) 42 DR 224. Въпросът е оставен отворен в *Appl 11285/84, Claes v Belgium*, (1987) 54 DR 88 по отношение на плащания при безработица, частично финансирани чрез социалноосигурителни вноски.

⁴² Това се подразбира в заключението по *Appl No 11543/85, Krafft and Rougeot v France*, (1990) 65 DR 51. Няма да е така обаче, когато системата се основава единствено на принципа на солидарността - *Appl 10094/82, G v Austria*, (1984) 38 DR 84.

⁴³ *Appl No 10438/83, Batelaan and Huiges v Netherlands*, (1984) 41 DR 170 (разрешение за лекар да приготвя лекарства), *Appl No 10748/84, M v Federal Republic of Germany*, (1985) 44 DR 203 (разрешение за практикуване на медицина в рамките на здравноосигурителна схема), и *Appl No 19819/92, Storksen v Norway*, (1994) 78 DR 88 (разрешение за риболов). Тези разсъждения са приложени и в *Appl No 10443/83, C v France*, (1988) 56 DR 20, която касае възможността за спиране пенсията на държавен служител заради нарушение на определени условия.

може да има разумно и легитимно очакване да продължи дейността си, ако условията за това не са изпълнени или ако разрешението е отнето в съответствие с нормативни разпоредби, които са били в сила към момента на издаването му. Първата хипотеза е приета за осъществена по три дела, в резултат на конкретни действия на титуляра на разрешението⁴⁴, а втората – по едно дело, в което основанието за издаването му е престанало да съществува⁴⁵. Обстоятелството, че за да има притежание е важно да е налице най-малкото легитимно очакване, е било подчертавано от Съда и в друг контекст⁴⁶.

Положително би било възможно предоставянето на права на обитаване/наем да бъде видяно в същата светлина като току-що споменатите лицензионни случаи, тъй като условията му включват възможността правата да бъдат прекратени при неправомерно поведение на обитателя/наемателя, както и при пропуск от негова страна да поиска разрешение за пренаемане или да плати наема. Това очевидно ограничение на очакванията, които той разумно може да има, трябва обаче да се разглежда като уравновесено от съществуването на известна възможност за замяна на един апартамент с друг, от възможността на членовете на семейството не само да наследят интересите на обитателя/наемателя в случай на смърт, но и да встъпят в правата му в случай на отсъствие, както и от изричното признаване на приноса на обитателите/наематели в строителството на тяхната жилищна сграда, а не просто в жилищното устройване изобщо⁴⁷. Последното от изброените обстоятелства очевидно е признато и чрез благоприятните условия, при които се извършва приватизацията на апартаментите⁴⁸. Също така, то практически лишава жилищното устройване от признаците на социално подпомагане⁴⁹. При това разгледаните лицензионни случаи могат да бъдат отграничени още и с оглед на конституционното измерение на правата на обитаване/наем – очевидното намерение е било не просто да се предоставят неограничени със срок права, а да се постигне постоянно задоволяване на жилищните нужди на дадено лице⁵⁰. Последното може да се разглежда и като база за разграниче-

⁴⁴ Като неправомерно поведение по *C v France* и *M v Federal Republic of Germany* и продажба на плавателен съд по *Storksens v Norway*.

⁴⁵ Като в *Batelaan and Huiges v Netherlands*, където е станало възможно изпълняването от лекари функция да бъде поета от оправомощени аптекари.

⁴⁶ Виж *Andrews v United Kingdom*, 26 септември 2000 (решение по допустимостта) (продължаваща законност на артикул, продаван в магазин), *National & Provincial Building Society v United Kingdom*, 23 октомври 1997 (потвърждаване на отнемане поради законодателна грешка) and *Nerva and others v United Kingdom*, 24 September 2002 (право върху бакшишите в ресторант).

⁴⁷ В отговор на твърденията, че е налице легитимно очакване за закупуване на апартаментите обществена собственост, правителството е изтъкнало само плащането за последното: *Dijdrovski v the "Former Yugoslav Republic of Macedonia"*, 11 октомври 2001 и *Veselinski v the "Former Yugoslav Republic of Macedonia"*, 11 октомври 2001 (решения по допустимостта).

⁴⁸ Например в Хърватия продажбите се извършваха по цени, значително по-ниски от търговската стойност, и бяха улеснени чрез предоставяне на заеми с многогодишен срок на изплащане. Освен това, техните благоприятни условия бяха допълнително подобрени в резултат на високата инфлация, последвала покупките.

⁴⁹ Все пак съществува известна защита при невъзможност за плащане на наема, но има и елемент на задължение за връщане на полученото.

⁵⁰ Така чл. 64(1) от Конституцията на Социалистическа федеративна република Югославия гарантираше, че правото, придобито от гражданин върху апартамент обществена собственост, ще му осигури постоянното ползване на този апартамент с цел задоволяване на личните му и семейни жилищни нужди. Тази гаранция бе възпроизведена и в конституциите на федералните единици, напр. чл. 242 от тази на Социалистическа република Хърватия.

ние между правата на обитаване/наем и иначе сходната специална защита, предоставена при наеми на жилища частна собственост, по отношение на които впоследствие също не е било предвидено право на закупуване⁵¹. В тази светлина е възможно правата на обитаване/наем да се приемат за донякъде по-сходни с интереса върху картина, отменяем, за да се избегне изнасянето ѝ в чужбина, който Съдът е признал за съставляващ притежание⁵², отколкото една лицензия за предприемане на определена дейност. Така, макар да остава вярно, че обитателят/наемател не може да се счита за действително притежаващ права върху конкретния апартамент, който заема, все пак с оглед на обстоятелствата в целостта им има разумно основание да се приеме, че съществува достатъчна връзка между правените от него плащания и една относително конкретна претенция за апартамент⁵⁴. За такъв обитател/наемател може да се смята, че има икономически интерес, достатъчно определяем, за да представлява притежание по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, макар да не е вероятно всички форми на заем да бъдат разглеждани по подобен начин от Европейския съд⁵⁵. Това би било вярно за съпрузи, когато и двамата са имали права на обитаване/наем, но зависимият от обстоятелствата характер на интереса на членовете на семейството би ги направил недостатъчно сигурни, за да могат да бъдат приети и за притежания.

Може би известна модификация дори и на изискването за наличие на право може да се открие в *Gaygusuz срещу Австрия*⁵⁶, където Европейският съд е проявил готовност да приеме правото на неотложна помощ – нормално съществуващо само ако едно лице е правило съответни вноски във фонда за осигуряване при безработица – за имуществено право, без да е необходимо позоваване единствено на връзката между това право и задължението за плащане на вноски. Поради това Съдът е намерил нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 във връзка с чл. 14 от Конвенцията, тъй като на жалбоподателя е отказана помощ с мотива, че уредбата изключва лица, които не са граждани на страната. Съдът е приел, че за това не съществува разумно и обективно оправдание. В случая е било важно, че лицето, което не е гражданин, е заплащало вноски също като гражданите, но все пак е било третирано различно. Това може да се разглежда като пример за потенциала на забраната за дискриминация да разши-

⁵¹ Виж неуспешното атакуване на това изключване в *Soric v Croatia*, 16 март 2000 and *Strunjak v Croatia*, 5 октомври 2000 (решения по допустимостта).

⁵² *Beyeler v Italy*, 5 януари 2000.

⁵³ Виж отказа отделни елементи в един договор за апартамент (право на възстановяване на нарушената фактическа власт и лицензионна такса) да се признаят за притежания в *Appl No 15434/89, Antoniadis v United Kingdom*, (1990) 64 DR 232.

⁵⁴ За разлика от пенсиите за инвалидност, предвидени по основана на солидарността система за социално осигуряване, предмет на *Appl No 10971/84, Vos v Netherlands*, (1985) 43 DR 190.

⁵⁵ Като много по-конвенционалната форма на наемни отношения по Хърватския закон за заем на жилища (Държавен вестник, No 91/96). Трябва да се отбележи също така, че Европейският съд е проявил готовност да приеме, че са налице притежания в случай на незаконно създадено градче от бараки (*Oneryildiz v Turkey*, 18 юни 2002) и в случай на разрешение за извършване на търговска дейност в помещения, за чиято собственост има правен спор (*Iatridis v Greece*, 25 март 1999).

⁵⁶ *Gaygusuz v. Austria*, 16 септември 1996.

ри приложното поле на едно право, когато различното третиране в неговата сфера не може да бъде оправдано⁵⁷. Следователно, ако възстановяване на фактическата власт върху жилище обществена собственост е отказано на забранено основание за дискриминация, като етнически произход или религия, това може да се окаже важен допълнителен фактор в подкрепа на едно оплакване по чл. 1 от Протокол № 1⁵⁸.

Все пак, важността, която се придава на съществуването на право, означава, че политическият ангажимент за реституция би бил недостатъчен, за да обуслови наличието на притежание по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1⁵⁹. Освен това обстоятелството, че съответното законодателство поставя граници що се отнася до това кой ще се ползва от връщане на имуществото или обезщетяване, едва ли може да даде основание за успешно твърдение за дискриминация по смисъла на Конвенцията. Това е така, защото позоваване на нейния чл. 14 може да се прави само ако евентуално установеното различно третиране засяга самостоятелно право – макар и да не е необходимо съответният интерес да би бил приет за нуждаещ се от защита при отсъствие на дискриминация – а няма да се приеме, че валидното отнемане на собственост преди Конвенцията и протоколите ѝ да са станали приложими е оставило някакъв интерес, който може да бъде засегнат в този смисъл⁶⁰.

Трябва да се има предвид също така, че приемането на уредба, която предвижда реституция или обезщетяване, макар да не съществува такова право, би било достатъчно, за да създаде притежание по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1⁶¹.

Нарушения и средства за поправянето им

Фактът, че международните стандарти не са приложими в много случаи на лишаване от собственост, неизбежно изключва установяването на нарушение, а следователно и изискването то да бъде поправено чрез реституция или определено обезщетение. Когато обаче стандартите могат да бъдат приложени поради момента, в който е била предприета съответната мярка, или поради трайния ефект, произведен от нейната противозаконност, Европейският съд ще бъде в състояние да констатира нарушение на чл. 1 от Протокол № 1. В такива случаи

⁵⁷ Виж също *Inze v Austria*, 28 октомври 1987, където Европейският съд е намерил за неприемливо правило, даващо предимство на родените от брака деца пред извънбрачните в наследяването на ферми, ако наследодателят не е оставил завещание.

⁵⁸ Въпросът за възможността да се обитава конкретен апартамент трябва да се разграничава обаче от евентуалните претенции за вещи, които се намират в него. По принцип на жертвите на етническо прочистване се е наложило да ги изоставят и затруднения при възвръщането им могат да обосноват претенция по чл. 1 от Протокол № 1.

⁵⁹ Appl Nos 188890/91, 19048/91, 19049/91, 19342/92 и 19549/92, *Mayer and Others v Germany*, (1996) 85 DR 5, Appl No 23131/93, *Brezny v Slovak Republic*, (1996) 85 DR 65, Appl No 25497/94, *Lupulet v Romania*, (1996) 85 DR 126 и Appl No 19918/92, *Geidel v Germany*, (1997) 88 DR 12.

⁶⁰ *Gratzinger and Gratzingerova v Czech Republic*, 10 юли 2002 (решение по допустимостта), *Polacek and Polackova v Czech Republic*, 10 юли 2002 (решение по допустимостта), *Jantner v Slovakia*, 4 март 2003, *Des Fours Walderode v Czech Republic*, 4 март 2003 (решение по допустимостта) и *Harrach v Czech Republic*, 27 май 2003 и 18 май 2004 (решения по допустимостта).

⁶¹ Както в *Broniowski v Poland*, 22 юни 2004.

реституцията несъмнено ще бъде предпочитаното разрешение, но Съдът няма конкретно правомощие да я постанови⁶² и до момента не изглежда това да се счита за подразбиращ се елемент на задължението по чл. 46 за съобразяване с решението му. Това е очевидно от решенията по делата *Папамихалопулос* и *Василеску*. В първото от тях Съдът е посочил, че връщането на земята ще бъде най-ефективното поправяне на нарушението⁶³, но за в случай, че до 6 месеца не бъде извършена реституция, е присъдил обезщетение за вреди. Изпълнена е втората опция, тъй като Гърция е поддържала, че интегрирането на имота във военновременната военна структура на страната прави реституцията невъзможна. По делото Василеску Румъния е твърдяла, че не е в състояние да върне ценностите, защото не са били намерени във владение на който и да било орган. Така, въпреки че реституцията би била предпочитаното разрешение в случай на лишено от правно основание отнемане на собственост, на държавата е разрешено да предостави обезщетение като алтернативно средство за поправяне на нарушението⁶⁴. Все пак трябва да се отбележи, че Босненската камара по правата на човека имаше правомощието да разпреди възстановяване на владението и го направи в случаите, в които констатира нарушение както на гаранцията за собствеността, така и на правото на зачитане на дома⁶⁵. Освен това Европейският съд е признал по дела, които не са свързани със собствеността, че за да се осъществи *restitutio in integrum* може да са необходими действия, различни от плащането на обезщетение⁶⁶, а в подкрепящо становище по делото *Броньовски срещу Полша*⁶⁷ съдията Зупанчич призовава този подход да се прилага спрямо неизпълнението на задължение за предоставяне на обезщетение за загубата на собственост вследствие на "репатрирането" на население в периода между 1944 и 1953 г.

Когато отнемането е законосъобразно, но не удовлетворява международните стандарти в някакво друго отношение, също може да бъде присъдено обезщетение, а реституция най-вероятно не би била дори и препоръчана⁶⁸. По принцип сумата на предоставеното обезщетение за лишаване от собственост следва да отразява факта, че се касае за определена икономическа или социална цел, и

⁶² Съгласно чл. 41 (бивш чл. 50) от Конвенцията (след измененията ѝ с Протокол № 11), Съдът може само да постанови "справедливо обезщетение", т.е. обезщетение за вреди.

⁶³ *Papamichalopoulos v Greece* (Article 50), 31 октомври 1995.

⁶⁴ Този подход е бил възприет и в *Brumarescu v Romania* (Article 41), 23 януари 2001, *Beyeler v Italy* (*Just satisfaction*), 28 май 2002 и *Zwierzynski v Poland*, 2 юли 2002. Европейският съд е признал за легитимен избора на държавата да предостави обезщетение вместо реституция при неправомерна експроприация, когато се е произнесъл относно адекватността на платената сума по *Zubani v Italy*, 7 август 1996.

⁶⁵ Виж *M J v Republika Srpska*, CH/96/28, 7 ноември 1997, *Kesesevic v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/46, 10 септември 1998, *Erakovic v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/42, 15 януари 1999, *Onic v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH97/58, 12 февруари 1999, *Gogic v Republika Srpska*, CH/98/800, 11 юни 1999 и *Stanivuk v Federation of Bosnia and Herzegovina*, CH/97/51, 11 юни 1999.

⁶⁶ *Scozzari and Giunta v Italy*, 13 юли 2000 и *Assanidze v Georgia*, 8 април 2004.

⁶⁷ 22 юни 2004.

⁶⁸ Може да не е така, ако е очевидно, че в действителност не се е целяло обслужване на твърдения обществен интерес. Това може да се приеме за сходно с едно противозаконно отнемане.

може да се изисква сума, по-малка от пълната пазарна стойност⁶⁹. В много случаи обаче, и особено когато едно частно лице трябва да направи жертва в полза на по-общо икономическо развитие, се очаква заплащане на пълната пазарна стойност⁷⁰. Това е била основата за изчисление и в случаите, когато не е съществувало правно основание за отнемането, дори и то да е послужило за обществена полза, както по делата *Папамихалопулос* и *Василеску*⁷¹, и така ще се подхожда към всяка подобна експроприация в Централна и Източна Европа по време на комунистическата ера или след нея.

Контролът върху ползването и намесата при необезпокояването ползване на притежанията по принцип не налагат заплащане на обезщетение, но в конкретни случаи това може да бъде важен фактор, за да се заключи, че е бил постигнат справедлив баланс между общия и индивидуалния интерес. Така обезщетение може да не се изисква при настаняване на хора в чужд имот, за да се посрещне една непосредствена нужда, каквато възниква при конфликти или бедствия, особено ако имотът е свободен и не се отнема от самия собственик. Дори наложено общо ползване на жилището в такава ситуация вероятно няма да бъде прието за изискващо обезщетяване. В двата случая неудобствата за собственика на имота най-вероятно няма да бъдат приети за особено големи, предвид преживяваните общи затруднения. Положението обаче вероятно ще се промени, ако това се превърне в по-дългосрочна мярка и така собственикът бъде лишен от възможност да реализира стойността на въпросния имот, например като го отдаде под наем по пазарна цена. Изглежда това е изводът от акцента, който Европейският съд е поставил върху обстоятелството, че продължава да се заплаща наем, когато не е намерил нарушение при наличието на пречка за наемодателите да си възвърнат владението върху своите имоти, като част от стратегия за посрещане на жилищна нужда⁷². Възможно е, предвид по-широкия социален контекст, обезщетението да не трябва да съответства на пълната пазарна наемна цена, но пропусъкът загубата на собственика да се компенсира разумно вероятно ще бъде приета за налагаща му прекомерно бреме – най-малкото ако е ясно, че имотът би бил използван по този начин, ако не беше зает. Не може да има съм-

⁶⁹ Например социалната реформа, която дава основание за изискването собственикът да продаде имота си на наемателите (*James v United Kingdom*, n 13) или за поставянето на определена индустрия под държавен контрол (*Lithgow v United Kingdom*, 8 юли 1986). Това не означава, че една мизерна сума ще бъде приемлива - монасите по делото *Holy Monasteries*, 9 декември 1994, са имали само достъп до подчинен на дискреционни правомощия фонд за бъдещата им поддръжка и това е било очевидно произволно.

⁷⁰ Виж Appl No 10825/84, *Howard v United Kingdom* 52 DR 215 (1987), Appl No 11425/85, *Schlumpf v France*, 53 DR 76 (1987) и Appl No 24428/98, *Thor v Iceland*, 84 DR 89 (1996). Ще се очаква и обезщетение за загубите в периода на лишаването, до постановяване на решението - виж *Guillemin v France* (Article 50), 2 септември 1998.

⁷¹ Пълната пазарна стойност е изискана и по *Zubani v Italy*, 7 август 1996, след като незаконна експроприация е била легализирана по законодателен път. Освен това, такъв подход при обезщетяването се изисква и по международното обичайно право, когато отнемането е лишено от правно основание. За преглед относно обезщетяването при експроприация изобщо, виж C F Amerasinghe, "Issues of Compensation for the Taking of Alien Property in the Light of Recent Cases and Practice", (1992) 41 ICLQ 22. Може да се поиска реституция, но тя рядко е основата, на която се уреждат споровете. Виж I Brownlie, *State Responsibility* (Part 1) (Oxford, Clarendon Press, 1983), стр.211.

⁷² Виж делата, обсъдени в раздела "Конкуриращи колективни и други индивидуални интереси" по-долу.

нение обаче, че ако настаняването или намесата са престанали да бъдат оправдани, но въпреки това продължават, обезщетението трябва да се основава на пълната пазарна наемна цена. Подобен подход би бил подходящ, ако се опровергае твърдяната цел на мярката, довела до лишаване от владението – например ако целта се окаже етническо прочистване. Нещо повече, във всички случаи следва да се очаква държавата да осигури поправяне на всяка вреда, претърпяна по време на завземането на имота (било от нейните фондове, било по друг начин). Не бива да се забравя също така, че общото международно право изисква заплащане на компенсация за загубената възможност за ползване и за нанесените вреди на имущество, собственост на чужденци, което е реквизирано при извънредно положение, и плащанията няма да бъдат непременно подложени на същата преценка за наличие на баланс. Предположението, което е в основата на всяко временно отнемане на владението, е че в крайна сметка то ще бъде възстановено. Когато това продължи неуместно, положението в крайна сметка ще се превърне в действителна експроприация и разгледаните принципи ще станат приложими.

Доколкото правото да се обитава държавен жилищен имот не се разглежда като притежание по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, лишеният от държането обитател може все пак да се позове на правото на зачитане на жилището както по Европейската конвенция, така и по Международния пакт. Нарушението на това право със сигурност ще изисква обезщетяване за произтичащите имуществени и неимуществени вреди⁷³, но макар най-ефективното поправяне на нарушението да би било възстановяването на фактическата власт⁷⁴, предоставянето на друго подобно жилище несъмнено би било сметено за приемливо.

Евентуално нарушаване на правото на справедлив процес и на забраната за дискриминация в процеса на окончателно или временно отнемане на собственост би било фактор, опорочаващ въпросната мярка от гледна точка на международните стандарти и изискващ поправяне на нарушението по вече обсъдения начин. Тези нарушения обаче могат и сами по себе си да бъдат приети за изискващи присъждането на обезщетение⁷⁵.

ОГРАНИЧЕНИЯ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА РЕСТИТУЦИЯ

Макар да няма задължение за реституция, съществуват съображения, които могат да окуражат или да обезкуражат една държава да предприеме подобна мярка. Някои от тях може да са просто въпрос на претегляне на различни политически опции. Поправянето на несправедливости обаче може да доведе и до намеса при упражняването на други права – било такива, които произтичат от акта на отнемане на собственост, било такива, които стандартите за правата на човека гарантират самостоятелно. В повечето случаи те едва ли ще бъдат абсо-

⁷³ Виж *Lopez Ostra v Spain*, 9 декември 1994.

⁷⁴ Виж подхода на Босненската камера по правата на човека, обсъден по-горе в бел. № 64.

⁷⁵ Констатирането на нарушението обаче често се приема за достатъчно удовлетворение за претърпените неимуществени вреди.

лютна пречка за реституция, но със сигурност ще поставят граници относно начина, по който тя да бъде осъществена.

Конкуриращи колективни и други индивидуални интереси

Несъмнено съществува значителен индивидуален, както и колективен интерес от извършването на пълна реституция след експроприация⁷⁶ или след временни мерки на намеса или контрол. За конкретните лица ще е налице или поправяне на неправда, или най-малкото възвръщане на контрола върху имуществото им. Реституцията може да обслужи и по-широкия интерес от осъждане и поставяне край на аномалните условия, като възстанови доколкото е възможно *status quo ante*, както и от стимулиране на икономиката чрез инициативата на тези, които получават обратно собствеността си, а може и да допринесе за установяването на общество, основано на демокрацията и правовия ред. Реституцията обаче ще има отражение и върху лицата, които са във владение в момента, особено когато именно тяхното положение е предизвикало отменената или преустановена мярка. Освен това, поне при някои обстоятелства е възможно колективният интерес да изисква заеманият имота да остане във владение, особено ако там е било установено успешно предприятие, от което зависи прехраната на други хора. Това са въпроси, които трябва да се решат или са били решени при осъждането на подхода към реституцията. В случая на експроприирано имущество има, както бе казано, място за избор дали въобще да бъде извършена реституция. Когато обаче отнемането или намесата са били замислени като временни мерки, реституцията трябва да бъде крайната политическа цел, макар да изглежда, че международното право на правата на човека ще приеме обезщетяването като заместител. Въпреки това, индивидуалните и колективни интереси не действат просто като политически съображения – възможно е те да породят и права или оправдания за ограничаването им, които да бъдат изтъкнати като противовес на изискването за реституция.

В случая на експроприация, значителна трудност може да възникне от обстоятелството, че междуременно трето лице е придобило право на собственост върху имуществото, чиято реституция се иска или планира. Един опит това имущество просто да бъде прехвърлено обратно на първоначалния собственик може да има за резултат нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, ако това стане след поемането на задълженията по него. Случаят със сигурност ще бъде такъв, ако не се заплати обезщетение, но дори и да се заплати, въпросът, който все пак ще трябва да се реши във всеки отделен случай, ще бъде за намирането на

⁷⁶ Виж *Ceskomoravska Myslivecka Jednota v Czech Republic*, 23 март 1999 (решение по допустимостта), където законът е изискивал сдружението-жалбоподател да върне имот, закупен от него една година след национализирането му без на национализирания собственик да е заплатено обезщетение. Съдът е намерил жалбата за недопустима, тъй като лишаването на жалбоподателя от собственост е извършено не само в интерес на частни лица (а именно първоначалния собственик или неговите наследници), но и в общ интерес, защото утвърждава ценностите на демократичното общество, осигурявайки поправяне на една експроприация без обезщетение. Виж подобните заключения в *Honecker, Axen, Teubner and Jossifov v Germany*, 15 ноември 2001 (решение по допустимостта), *Pincova and Pinc v Czech Republic*, 5 ноември 2002, *Zvolsky and Zvolaska v Czech Republic*, 12 ноември 2002 и *Jahn and Others v Germany*, 22 януари 2004. Но за осъждане съществото на реституцията виж "A Forum on Restitution", 2,3 EECR 30 (1993).

справедлив баланс между засегнатите интереси⁷⁷. Възможно е, когато имуществото представлява само икономически потенциал (като фабрика или земя, подходящи за развитие), да не следва да се приеме, че съществува належаща нужда за връщането му на първоначалния собственик. От друга страна, силата на връзката на първоначалния собственик (или на наследниците му) с имот като семеен дом или определена ценна семейна вещ, може да промени баланса в полза на реституцията, но загубата на дома на настоящия обитател също не може да бъде игнорирана⁷⁸. Пълната пазарна цена без съмнение би била подходящият стандарт за обезщетяване, когато третото лице е платило справедлива цена за имота, тъй като в противен случай то ще трябва да понесе тежестта да заплати за една колективно причинена неправда. Може обаче да не съществува необходимост от обезщетяване, освен за евентуални подобрения, ако придобиването на третото лице всъщност е станало посредством порочна практика на предишния режим.

Бихме могли да си помислим, че положението няма да е толкова проблематично, когато имотът продължава да бъде държавна собственост, но и в този случай е възможно той да е станал нечие жилище. При такива обстоятелства безусловното право на реституция може да създаде жилищен проблем за въпросното лице или за неговото семейство. Това, разбира се, няма да попречи на прехвърлянето на собствеността, но колективният интерес може да оправдава известно ограничение върху действителното възстановяване на владението, както е станало във вече разгледани от Европейския съд аналогични случаи, касаещи евикция след изтичане срока на наемни отношения и допълнително обсъдени по-долу⁷⁹. В действителност, освен че държавата може да използва това като оправдание за отлагане на реституцията, също така и настоящият обитател може да подаде оплакване пред международен орган, основано на правото на зачитане на дома, ако националните власти са позволили безусловно отстраняване⁸⁰. Дали такова оплакване може да се базира също и на чл. 1 от Протокол

⁷⁷ По делото *Ceskomoravska Myslivecka Jednota v Czech Republic*, 23 март 1999 (решение по допустимостта) е било важно, че жалбоподателят, лишен от собственост в полза на предишния собственик, е получил обратно платената покупна цена и наред с това е можел да иска от лицата, ползващи се от реституцията, обезщетение за разликата до актуалната цена на имота. Сравни констатациите за нарушения на чл. 1 от Протокол № 1 в *Pincova and Pinc v Czech Republic*, 5 ноември 2002, *Zvolsky and Zvolaska v Czech Republic*, 12 ноември 2002 и *Jahn and Others v Germany*, 22 януари 2004. В *Pincova and Pinc* отстранените собственици са получили само цената, която са платили за имота, без да се държи сметка за неадекватността на тази сума от гледна точка на целта те да придобият ново жилище. В *Zvolsky and Zvolaska* и *Jahn* въобще не е било предвидено заплащане на обезщетение на отстранените собственици. В *Pincova and Pinc* Европейският съд е приел също така, че се изисква обезщетение за неимуществените вреди, които жалбоподателите са претърпели в резултат на лишаването им от техния единствен имот.

⁷⁸ Такава загуба е била важно съображение в *Pincova and Pinc v Czech Republic*, 5 ноември 2002, където е намерено нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, но не и на чл. 8.

⁷⁹ Виж *Scollo v Italy*, 28 септември 1995, *Spadea and Scalabrino v Italy*, 28 септември 1995 и *Velosa Barreto v Portugal*, 21 ноември 1995. Виж също Appl No 11661/85, *Stiftelsen Akademiska Foreningens Bostader i Lund v Sweden*, 53 DR 163 (1987) и Appl No 14857/89, *Gurel v Turkey*, 67 DR 285 (1990).

⁸⁰ Важността на правото на зачитане на дома на дадено лице е все по-широко признавана - виж *Buckle v United Kingdom*, 25 септември 1996, където е прието, че това право може да възникне дори от незаконното заемане на земя.

№ 1, несъмнено ще зависи от основанието, на което е бил държан имотът – както вече бе отбелязано, обитаването на голяма част от държавните жилища често не се основава на право по отношение на конкретни помещения. Все пак, в никой от двата случая не е вероятно позоваването на такива права да представлява достатъчно оправдание, за да се откаже на първоначалния собственик реституиране на съответния му имот. Въпреки това, вероятно ще се изисква алтернативно настаняване и дори обезщетяване на обитателя, преди да се осъществи реституцията⁸¹.

Ограничения върху ползването на притежаван от дадено лице имот, който никой не заема, са били приети за допустими в случай на загриженост да се осигури достатъчна възможност за настаняване на работещите на определено място⁸². Подобен подход е възприет и при наличието на проблеми, свързани с пренаселеност⁸³, а същият начин на разсъждение може да се използва и за да се оправдае отлагането на реституцията дори тогава, когато един конфликт с непосредствените му проблеми е приключил, но все още има недостиг на жилища. Такъв недостиг обаче не трябва прекалено лесно да се приема за даденост⁸⁴. Все пак, допълнително съображение за отлагане на реституцията вероятно може да се извлече от принципно одобрителната реакция на Европейския съд по отношение на разпоредби, спиращи изпълнението на евикции, като единствените изключения са случаите, в които наемателят не е платил наема или собственикът се нуждае от апартамента, за да живее в него собственото му семейство. Общият интерес, за който се признава, че е обслужен по този начин, е безспорно нуждата хората да бъдат жилищно устроени – задължение по Международния пакт за икономически, социални и културни права⁸⁵, а доколкото това е подходящо, несъмнено ще зависи от конкретните обстоятелства в съответната страна. Простото твърдение, че в момента собственикът се нуждае от имота, няма да бъде прието за достатъчно да оправдае отстраняването – трябва да се изследват действителните обстоятелства и желанието на собственика за по-комфортен дом, когато той вече е подходящо устроен с жилище, макар и заедно с други членове на семейството, вероятно няма да се приеме за налагащо мярката⁸⁶. Това със сигурност може да се разглежда като част от търсенето на справедлив баланс – собственикът все още получава доход и има къде да живее, а не се предизвиква жилищна криза⁸⁷. Колкото и приемливо да изглежда това на пръв поглед, в разглежданите случаи Европейският съд като че ли често е пренебрегвал факта, че мерките са били регулярно прилагани в продължение на близо 40 години, без сериозни доказателства за взети алтернативни мерки за борба с твърдяната жилищна криза – държавното строителство е можело да облекчи проблема, но очевидно е бил предпочетен по-лесният начин с бремето да бъдат

⁸¹ Никое от тези условия няма да е необходимо, ако съществува достатъчен период, през който въпросът може да се уреди по друг начин.

⁸² Appl No 6202/73, *X and Y v Netherlands*, 1 DR 66 (1975).

⁸³ Appl No 7456/76, *Wiggins v United Kingdom*, 13 DR 40 (1978) и *Gillow v United Kingdom*, 14 септември 1987.

⁸⁴ Категорични доказателства за твърдения проблем не са съществували по делото *Gillow*.

⁸⁵ Чл. 11.

⁸⁶ Както е по *Velosa Barreto v Portugal*, 21 ноември 1995.

⁸⁷ Известен акцент е поставян и върху конкретните нужди на наемателите в случая.

натоварени собствениците. Така се е стигнало до положението те да понесат прекалено голяма тежест заради нещо, което всъщност е проблем на общността. По-наскоро, по делото *Immobiliare Saffi v Italy*⁸⁸ Съдът е признал, че възприетият в Италия подход, в резултат на който за наемодателя може да се окаже почти невъзможно да възвърне владението си върху жилищен имот, освен когато му е необходим за собствено ползване, може да се окаже прекалено лишен от гъвкавост. Освен това, той е поставил под съмнение приемливостта на положението, създадено със спирането на процеса на евикции, когато продължителността му е значителна⁸⁹.

Последното заключение, по-специално, сочи, че се приема за допустимо изтичането на известен срок преди един имот, използван за подслоняване на бездомни след конфликт, да трябва да бъде върнат на първоначалния си собственик или обитател. Същевременно обаче то подсказва, че колкото по-дълго трае това, толкова по-щателно трябва да бъде изследването на изтъкнатото оправдание⁹⁰. Наред с това, винаги трябва да се отдава сериозно значение на настоящите жилищни нужди на "временно" лишеното от владение лице. При тази преценка може би не е разумно да се акцентира прекалено върху нуждите на лицата, които действително са живеели в имота по времето, когато им е бил отнет, за сметка на онези, които не са го обитавали. Трябва да се отбележи, че един имот може да се приеме за дом на дадено лице, дори и то да не живее в него по времето, когато се осъществява намесата. Така по делото *Гилоу срещу Обединеното кралство*⁹¹ съпрузи, лишени от възможността да живеят в къщата си поради продължителното им пребиваване в чужбина, действително отсъствали почти деветнадесет години. Те работели извън страната, но винаги възнамерявали да се върнат в къщата си, държели в нея мебелите си и я считали за своя постоянна база. По мнение на Европейския съд те са запазили достатъчно връзки, за да може да се приеме, че тя е техният дом и не е било установено достатъчно оправдание за препятстването на завръщането им да живеят в нея, независимо от проблема с пренаселеността на острова, на който се намира. Въпреки че все още е напълно уместно да се осъществи временна намеса в установени права, за да се реагира на непосредствена криза⁹², и въпреки че интересите на временно устроените не трябва да се пренебрегват, все пак основната отговор-

⁸⁸ 28 юли 1999.

⁸⁹ Повече от 11 години по делото *Immobiliare*.

⁹⁰ Виж *Loizidou v Turkey*, 18 декември 1996, където не е било доказано по какъв начин нуждата отново да бъдат подслонени преместени турски кипърци-бегълци и обсъждането на имуществените права в преговори между общностите могат да оправдаят трайния отказ на достъп до имоти, собственост на гръцки кипърци, в окупираната от турските сили част на Кипър. Поради изключителния характер на положението в Северен Кипър обаче, трайната невъзможност за достъп не е достигнала необходимата степен, за да съставлява лишаване от собственост.

⁹¹ *Gillow v United Kingdom*, 14 септември 1987.

⁹² Виж *Bejdic v Republika Srpska*, (1999) 6 IHRR 834, където целта на закон, предвиждащ временно настаняване на бежанци на излишна жилищна площ, е приета за легитимна, но конкретното настаняване е довело до нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 поради пропускане да се вземе под внимание, че въпросният апартамент се обитава от сина на собственика и семейството му, които били незаконно отстранени. Виж също обсъждането на делата *Bulatovic u Kalincevic* в бел. п 34, както и Appl No 8363/78, *X v Federal Republic of Germany*, 20 DR 163 (1980) и Appl No 6125/73, *X and Y v Federal Republic of Germany*, 7 DR 51 (1976).

ност към тях е на държавата, а не на лицето, което се стреми да си върне жилището. Освен това, не е приемливо загубата на фактическата власт да бъде придружена и от загуба на дохода, който следва да се получава от имота, освен за най-кратък период – трайното лишаване от доход и от друг начин на ползване в крайна сметка ще се превърне в действително лишаване от собственост и вече разгледаните правила ще станат приложими⁹³.

Справедлив процес

Всяка законодателна уредба, която предвижда, че или трябва да се осъществи някаква форма на реституция, или трябва да се плати обезщетение за отнетата собственост, макар и да не съществува задължение това да бъде сторено, трябва да обръща специално внимание на производствата за разглеждане на исканията. Това е така, защото паричният или вещен интерес, за който става дума, е достатъчен, за да съставлява "гражданско право" по смисъла на чл. 6 от Европейската конвенция или предмет на "граждански процес" по смисъла на чл. 14 от Международния пакт и следователно се ползва от гаранцията за справедлив процес, която и двата текста установяват. От особено значение в тази насока е предвиждането на подходящи мерки, за да се осигури, че въпросът ще бъде разгледан от независим и безпристрастен съд, при подходяща преценка на доказателствата и, по-специално, при възможност за искателя да представи всичко, което е от значение за искането му. Компетентният орган може да не бъде съд, но членовете му трябва да се ползват с пълна независимост от изпълнителната власт или пък решенията му трябва да подлежат на контрол от такъв орган, с пълна компетентност по всички поставени въпроси⁹⁴. Какъвто и орган да е натоварен с разглеждането на исканията за реституция и/или обезщетяване, той винаги трябва да разполага с достатъчно ресурси, за да осигури произнасяне в разумен срок – в страни, в които такава допълнителна компетентност е била поверена на обикновените съдилища, без да се предвидят съответни ресурси, са констатирани нарушения на чл. 6, т. 1 от Конвенцията по отношение на първоинстанционните или въззивни производства⁹⁵.

⁹³ Виж *Guillemin v France*, 21 февруари 1997.

⁹⁴ Сравни заключението по *Malhous v Czech Republic*, 12 юли 2001, че Поземлената служба – ползващ се със самостоятелност административен орган, не отговаря на изискването за независим и безпристрастен съд в реституционното производство. Виж също констатацията по *Bryan v United Kingdom*, 22 ноември 1995, че разгледалият жалбата инспектор по планирането не е независим, защото назначаването му винаги може да бъде отменено от министъра, който носи основната отговорност по въпросите на планирането. Този недостатък обаче е бил поправен в конкретния случай, поради възможността за обжалване пред съд. По делото *Malhous* общинският съд е имал нужната компетентност, но въпреки това е било намерено нарушение, защото не е било изпълнено изискването за публично гледане на делото. Поради задоволяването на това изискване оплакването по чл. 6 е било намерено за недопустимо по *Harrach v Czech Republic*, 27 май 2003 и 18 май 2004 (решения по допустимостта), а в *Gratzinger and Gratzingerova v Czech Republic*, 10 юли 2002 (решение по допустимостта) е прието, че публично гледане на делото не е необходимо на конституционното ниво на производството, ако публичност е имало на етапа, когато е разгледано съществуването на искането. Обхватът на контрола, осъществяван от Върховния административен съд, е бил намерен за достатъчен, за да е съобразен с изискванията чл. 6, т. 1, в *Potocka and Others v Poland*, 4 октомври 2001.

⁹⁵ Виж например *I S v Slovakia*, 4 април 2000, *Zwierzynski v Poland*, 19 юни 2001 и *Houfova v Czech Republic* (Nos 1 and 2), 15 юни 2004.

Наред с това, следваната процедура трябва да бъде справедлива на практика⁹⁶. Под някаква форма трябва да бъдат отчетени трудностите при събиране на необходимите доказателства в подкрепа на искането. Може да се налага известна гъвкавост не само по отношение на допустимите доказателства, но и при определянето на сроковете за представянето им. Последните, по-специално, може да изискват известна отстъпка за лица, които са извън страната и които може или да не се ползват със същите предимства като живеещите в нея при снабдяването с необходимите доказателства, или дори да не узнаят толкова бързо за възникнала възможност за отправяне на искане. Това бе признато от Комитета по правата на човека на ООН по делото *Агам срещу Чешката република*⁹⁷. По мнение на Комитета строгото съобразяване с предвидения 6-месечен срок за предявяване на искане за реституция е неразумно при конкретните обстоятелства – искателите са живеели извън страната и са действали чрез адвокати, практикуващи в Чехия. От особено значение в случая е било, че лишаването от собствеността е изиграло роля за това, че искателят живее в чужбина, но вероятно съществуват и други обстоятелства, при които трябва да се покаже длъжната загриженост за интересите на лице, имащо сериозно основание да живее извън страната⁹⁸.

Съществено е и да се осигурят практически условия за провеждане на реституцията и изплащане на обезщетенията, така че изпълнението действително да бъде извършено своевременно, защото неоправданото забавяне ще съставлява самостоятелно нарушение на изискването за произнасяне в разумен срок, установено в чл. 6, т. 1 от Конвенцията⁹⁹, а също и на чл. 1 от Протокол № 1¹⁰⁰.

⁹⁶ Сравни в това отношение констатацията за нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 в *Korecky v Slovakia*, 7 януари 2003, в резултат на невъзможността - по причини, за които отговарят властите, да се открият следите на имущество на наследодателя му, а това е било условие, за да може да се предяви искане за реституция (След написването и изпращането на статията в редакцията на списанието, на 28.09.2004 г. Голямото отделение на Съда произнесе решение по това дело, в което намери, че не е налице нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 - Б.ред.). Виж констатацията в *Fabijova v Czech Republic*, Comm No 765/1997, 30 октомври 2001 за лишаване от равна защита в противоречие с чл. 26 от Пакта, поради причинената от пропуск на административен орган невъзможност за провеждане на производството, и констатацията в *Pezoldova v Czech Republic*, Comm No 757/1997, 25 октомври 2002, за дискриминация в противоречие със същата разпоредба, тъй като на лицето е бил отказан достъп до документи, които са могли да докажат реституционната му претенция. Виж и *Krcmar and Others v Czech Republic*, 3 март 2000, където е констатирано нарушение на чл. 6, тъй като Конституционният съд е събрал писмени доказателства пряко от различни регистрационни служби и министерства и не ги е изпратил на търсещите обезщетение за национализирана собственост.

⁹⁷ *Adam v. Czech Republic*, Communication No 586/1994, 23 юли 1996.

⁹⁸ Не може да се очаква обаче пропускането на възможност поради бягство в чужбина, за да се избегне наказателно преследване, да предизвика особено разбиране. Все пак, виж в *Zvolsky and Zvolska v Czech Republic*, 12 ноември 2002, констатацията за нарушение на чл. 6 (1) от Конвенцията в резултат на много ограничителното тълкуване от Конституционния съд на началната дата на срока за подаване на конституционна жалба в реституционното производство. Виж също констатацията в *Kadlec and Others v Czech Republic*, 25 май 2004 за нарушение на чл. 6 (1) поради отказа на Конституционния съд да разгледа един случай по същество по чисто технически съображения - грешка в посочването на съдебно решение.

⁹⁹ Напр. *Hornsby v Greece*, 19 март 1997.

¹⁰⁰ *Immobiliare Saffi v Italy*, 28 юли 1999, *Timofeyev v Russia*, 23 октомври 2003, *Prodan v Moldova*, 18 май 2004 и *Broniowski v Poland*, 22 юни 2004. Последните две дела са особено релевантни, тъй като се отнасят съответно за пропуски да се изпълни изискването за плащане на обезщетение или алтернативно настаняване след отмяната на мярката, оправдаваща отнемането на собственост, и за предоставяне на обезщетение за собственост, загубена вследствие на 'репатрирането' на население в периода между 1944 и 1953 г.

Дискриминация

Вече видяхме, че според Европейския съд изключването на чуждите граждани от кръга на бенефициентите по предприета реституция на експроприирано имущество не поражда проблеми, защото подобно различно третиране не е достатъчно, за да съставлява нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 във връзка с чл. 14, след като Конвенцията не гарантира право на реституция¹⁰¹. Изглежда малко вероятно Европейският съд да се отклони от ограниченото разбиране за наложените от чл. 14 изисквания, тъй като то отразява общия му и трайно установен подход към разпоредбата¹⁰² и следователно това ще съставлява пречка за оплаквания срещу други форми на различно третиране при реституционните мерки. Въпреки това, подходът, който е в основата на реституцията, все пак трябва да съблюдава по-строгата, независима забрана за дискриминация в чл. 26 от Международния пакт, без оглед на отсъствието на гаранция за собствеността в този документ.

Така по делото *Симунк, Тузилова и Прохазка срещу Чешката република*¹⁰³ Комитетът по правата на човека на ООН се произнесе срещу реституционен закон, преградил възможността лица, които не са граждани и не живеят на територията на страната, да получат обратно имущество, отнето в комунистическия период. В известен смисъл правилото бе разбираемо, тъй като произтичаше от една обща политика за ограничаване на възможността да се притежава земя до гражданите на страната, която по принцип не буди възражения. Въпреки това, изключването не само на реституцията, но и на обезщетяването, и съществуването на този алтернативен начин за удовлетворение означават, че един недискриминационен подход не би застрашил по-широк интерес, тъй като при признаване основателността на искането не би се наложило прехвърляне на собственост. Може би дори по-значим беше фактът, че тази мярка не вземаше под внимание контекста, в който много хора са загубили собствеността си – преследването е било такова, че те са били принудени да бягат и собствеността е конфискувана било като част от този процес, било като последица от напускането на страната. При тези обстоятелства беше напълно неразумно по отношение на посочените лица да се налагат ограничения за възстановяване на собствеността или получаване на обезщетение – в действителност продължителността на периода след принудителното им напускане неизбежно е наложила те да поискат гражданство другаде, особено предвид обстоятелството, че в някои случаи то им е било отнето след напускането на страната. Това становище бе потвърдено от Комитета в редица последващи решения¹⁰⁵.

¹⁰¹ Виж текста в бел. № 60.

¹⁰² Виж *Belgian Linguistic case*, 23 юли 1968.

¹⁰³ *Simunek, Tuzilova and Prochazka v Czech Republic*, Communication No 516/1992, 19 юли 1995.

¹⁰⁴ Подобно ограничение може да бъде оправдано с отрицателните икономически последици от евентуалното разрешаване чужденци да имат собственост, особено когато имотите биха били относително евтини за чуждестранни купувачи. Действителното отражение върху лица, които не са граждани, но живеят в страната, трябва обаче да бъде контролирано.

¹⁰⁵ *Adam v Czech Republic*, Comm No 586/1994, 23 юли 1996; *Blazek, Hartman and Krizek v Czech Republic*, Comm No 857/1999, 12 юли 2001; *Des Fours Walderode v Czech Republic*, Comm No 747/1997, 30 октомври 2001 и *Brok v Czech Republic*, Comm No 774/1997, 31 октомври 2001.

Същественият белег във всички тези случаи е различното третиране без каквото и да било разумно оправдание, а липсата му може да се отрази и върху приемливостта на евентуално възприети критерии за обезщетяване. Въпреки това, оплакване по отношение на последните би могло да се направи само ако действително съществува уредба, която цели да отмени или поправи лишаването от собственост – Международният пакт не може сам по себе си да даде основание за твърдение, че трябва да се осъществи реституция или обезщетяване. Ограниченията на този подход бяха очевидни, когато Комитетът разгледа по делото *Somers*¹⁰⁶ разпоредбите относно обезщетяването в Унгария – лицата получаха ваучери, които можеше да бъдат разменени срещу всякаква собственост, акции или предприятия, продавани при приватизацията на държавно имущество. Според тази уредба на бившите собственици не бе дадено каквото и да било предимство да получат обратно имуществото, което са притежавали преди, а беше дадено предпочитание на наемателите на държавни жилищни имоти да закупят апартаментите, в които живеят. Макар така наемателят да имаше предимство пред бившия собственик на имота, Комитетът не намери това за неразумно – той призна, че интересите на лицата, които може да са обитавали имотите в течение на години, също заслужават защита¹⁰⁷. Разбира се положението можеше да е друго, ако някои бивши собственици бяха третирани различно от други¹⁰⁸.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Реституцията и обезщетяването са само част от подхода, изискван за поправянето на сериозни неправди¹⁰⁹. В много случаи реституцията не е задължителна, а е и непрактична, както и застрашава други права на човека. Обезщетяването е по-малко увреждащо за лицата, които понастоящем са във владение, но неизменно създава сериозно икономическо предизвикателство за съответната държава, особено когато икономиката ѝ е в преход към пазарна система. Въпреки това, една от тези мерки трябва да бъде предприета, за да се изпълнят ангажиментите в областта на правата на човека, ако са приложими, а дори и да не са, това все пак може да е необходимо, за да се отговори на съкровени очак-

¹⁰⁶ *Somers*, Communication No 566/1993, 23 юли 1996.

¹⁰⁷ Сравни *Pincova and Pinc v Czech Republic*, 5 ноември 2002.

¹⁰⁸ Забраната на Международния пакт за дискриминация би могла да бъде относима и към принципа при приватизиране на държавни активи, например чрез предоставяне на дялове в държавни дружества. Подобни мерки са тясно свързани с тези относно реституцията, но все пак са съвсем отделни. Все пак, не бе намерено нарушение на чл. 26 по делата *Drobek v Slovakia*, Comm No 643/1995, 14 юли 1997 или *Malik v Czech Republic*, Comm No 669/1995, 21 октомври 1998, касаещи липсата на предвидено обезщетение за неправди, извършени преди бившия комунистически режим – решението реституция или обезщетение да се предвидят само за част от миналите несправедливости не бе прието за дискриминационно само по себе си. Без съмнение, нарушение на чл. 26 от Пакта би имало, ако подобно третиране отразяваше явен расов мотив – виж индивидуалното мнение на *Medina Quiroga u Klein* по делото *Drobek*. Освен това, не се увенчаха с успех и оплаквания от дискриминационни конфискации преди Пактът да стане приложим: *Koutny v Czech Republic*, Comm No 807/1998, 20 март 2000.

¹⁰⁹ Може да е необходимо и наказателно преследване – виж N Roht-Arriaza (ed), *Impunity and Human Rights in International Law and Practice* (New York, Oxford University Press, 1995).

вания. Развиващата се международна съдебна практика далеч не е разрешила всички трудности, които отнемането на владение и лишаването от собственост причиняват – дори реституцията, потенциално най-ефективното средство за удовлетворение, не може да поправи мъката, преживяна при отнемането и през следващите го години. Все пак подходът, необходим за разрешаване на създадените с това отнемане проблеми, сега е много по-ясен. Най-значителният недостатък е не в самите мерки за реституция и обезщетяване, а в продължаващия неуспех на националните правни системи да осигурят спазване на правата, които прокламират.

Превод от английски език: Анна Гаврилова-Анчева

Summary

Compensation and restitution for property interferences in post-communist Europe

Jeremy McBride*

The advent of communist rule in Central and Eastern Europe was accompanied by widespread taking of private property into public ownership or control. Even without the sense of injustice which this established, such taking did not always have a legal basis and certainly did not involve the payment of compensation. Following the collapse or political rebirth of the regimes concerned, expectations rose for this property to be returned, either to those who had been dispossessed or to their descendants. However, although restitution measures have been adopted in many countries in Central and Eastern Europe, they have not met with universal acclaim.

Concern for restitution in the region has also arisen as a consequence of the more recent dispossession that has been occurring in the course of the various conflicts within and between the different republics that once constituted Yugoslavia. Such dispossession, whether as part of a deliberate policy of 'ethnic cleansing' or the inevitable by-product of an ever-changing front line and an immediate need to house the homeless, has not only generated much human suffering but also understandable demands for the property concerned to be restored as part of the peace settlements. Although the latter was acceded to in principle, its realisation in practice has not always been achieved and dispossession has indeed continued to take place after such settlements. International human rights norms have thus been invoked as a possible source of help.

* Reader in International Human Rights Law, University of Birmingham and Visiting Professor, Central European University, Vice-Chair of Interights and member of the European Union Network of Independent Experts on Fundamental Rights. This paper is a substantially revised version of 'Compensation, Restitution and Human Rights in Post-Communist Europe' in P J Cook & F Meisel, *Essays in Honour of Brian Harvey* (2000), pp 67-85.

This paper looks at the contribution which international standards are able to make to the resolution of these property disputes. It first considers the actual applicability of a guarantee of property rights to these disputes and the extent to which this might give rise to an obligation of restitution or compensation. Secondly it examines the human rights constraints on effecting any restitution where there is no obligation for this to be done but a political choice requiring it has been made. These include the need to respect the interests of persons currently in possession of the property subject to a restitution claim, as well as the requirements of the right to a fair hearing and the prohibition on discrimination. All of these can have a potentially significant impact on both the content of restitution measures and the procedure for their implementation.

The evolving international case law is far from having solved all the difficulties which dispossession and deprivation of property causes. Nevertheless the approach needed to deal with the problems thrown up by such taking is now much clearer. The most significant deficiency lies not in restitution and compensation measures themselves but in the continuing failure of national legal systems to ensure that the rights they proclaim are observed.

**РЕШЕНИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА
НА ЧОВЕКА ПО ДОПУСТИМОСТТА НА ПРЕТЕНЦИИТЕ
СРЕЩУ БЪЛГАРИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВОТО
НА МИРНО ПОЛЗВАНЕ НА ПРИТЕЖАНИЯТА**

Здравка Калайджиева*

Органите по Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи (Европейската комисия, а след ноември 1998 г. – Европейският съд по правата на човека) са постановили до юли 2004 г. няколко решения по допустимостта на жалби срещу България с оплаквания за нарушение на правото на мирно ползване на притежанията, гарантирано от чл. 1 на Допълнителния протокол No 1 към Конвенцията.

Макар да не са окончателни решения по самите оплаквания, предметът им е сам по себе си интересен, тъй като засяга проблеми на по-широк кръг граждани. Същевременно в част от тези решения с оглед на преценката за допустимост се обсъждат възражения за явна необоснованост и поради това в мотивите по необходимост се съдържат основни приложими принципи. Това дава и възможност за анализ и изводи за проблематични области и ефективност на защитата на притежанията според българския закон и практика в сравнение с изискванията на практиката на Европейския съд по чл. 1 от Протокол № 1.

**Приложимост на чл. 1 от Протокол No 1
в случаите на претенции за реституиране на имоти,
одържавени преди ратификацията на Конвенцията**

Жалбата на **Господинова срещу България, No 37912/97** е една от най-рано регистрираните – свързана с отказ на националните власти да реституират имот, отчужден през 1973 г. Комисията припомня принципа, че *“притежания”* по смисъла на чл. 1 от Протокол No 1 могат да бъдат или *“съществуващи притежания”*, или претенции, при които жалбоподателят може поне разумно да поддържа, че има *“легитимното очакване”* да получи правото на мирно упражняване на дадено имуществено право. За Европейската комисия е *“ясно, че случаят не се отнася до някакви “съществуващи права” на жалбоподателката. Собствеността на баща ѝ е била експроприирана през 1973 г. От тогава жалбоподателката и баща ѝ не са могли да упражняват въпросните права”*. По-натък обаче Комисията разглежда въпроса дали жалбоподателката е имала *“легитимно очакване”* за реституиране на имуществото си и припомня, че *“когато законът предвижда определени условия, чиято наличност би дала право*

* Адвокат, *Български адвокати за правата на човека*

на реституция на конфискувано или национализирано имущество, не може да се каже, че е налице "легитимно очакване", съставляващо "притежание", ако обстоятелствата сочат, че жалбоподателите очевидно не отговарят на ясни условия по реституционния закон – като например изискването за местоживее-не в страната или владееене на имота от държавата."

Изхождайки от тези принципи, по-нататък Комисията е намерила, че отказът за отмяна на отчуждаването, потвърден и от съда с мотивирано и изчерпателно решение по наличието на условия за реституция, не е произволен или по друг начин противоречащ на чл. 1 от Протокол No 1. На това основание тя е обявила конкретната жалба за недопустима като явно необоснована. Това не изключва принципното значение на изхода от тази жалба по отношение на други спорове по приложимостта на чл. 1 от Протокол No 1 във връзка с реституционните закони.

Оплаквания, свързани с реституцията и действието на чл. 7 ЗВСОНИ

На 10 юли 1997 г. Европейската комисия по правата на човека обявява **жалба No 29583/96 на Елисавета, Мари и Вахе Паникян срещу България** за недопустима. Паникян се оплакват от нарушено право по чл. 1 от Протокол No 1 във връзка с решението на българските съдилища, с което се уважава предявеният срещу тях иск по чл. 7 ЗВСОНИ. Според мотивите на националните съдилища, сключеният от тях договор е обявен за нищожен поради нарушения на националния закон – продажба на жилище с по-голяма от допустимата площ. Представеното през 1996 г. становище на правителството е, че жалбата е допустима и основателна. Любопитно е да се отбележи, че според правителството в случая на Паникян националните съдилища са приложили неправилно националния закон, тъй като действащата към 1959 г. Наредба за продажба на жилища от 1957 г. не съдържа ограничения относно размера на закупуваните от граждани жилища. В становището се сочат и редица решения на Върховния съд от шестдесетте години в подкрепа на тази теза.

При обсъждането на допустимостта на жалбата обаче Комисията е изхождала не от това становище, а преди всичко от утвърденото тълкуване на понятието "притежание" по смисъла на чл. 1 от Протокол No 1.

Известно е, че въпреки липсата на яснота относно правните последици от успешно проведения иск по чл. 7 ЗВСОНИ, в практиката си по прилагането на закона българските съдилища възприеха виждането, че сключените в нарушение на изискванията на закона договори за покупка на одържавени жилища са нищожни и че поради това те изначално не са породили каквито и да е правни последици и следователно от тях изначално не произтичат други права. Според това тълкуване на националните съдилища, законът не закрил никакви придобити от купувачите права и това съответно рефлектира върху произтичащите от реституцията последици. За разлика от това тълкуване и в съответствие с трайната практика на Съда по прилагането на чл. 1 от Протокол No 1 към ЕКПЧ, за Европейската комисия няма спор, че упражняваните необезпокоявано в продължение на години права на купувачите – ответници по

искове по чл. 7 ЗВСОНИ попадат в обхвата на понятието “притежание” по смисъла на този текст и следователно се ползват с изискваните от него гаранции. На първо място Комисията намира, че **“жалбоподателите са имали “притежание” по смисъла на чл. 1 от Протокол No 1¹ към Конвенцията, въпреки че техният договор е бил нищожен ab initio. Така например, в продължение на 35 години те са притежавали въпросния апартамент и са били считани за законни собственици с всички произтичащи от това правни последици”**.

Що се отнася до отнемането на тези притежания, в мотивите си Комисията изтъква: **“[Б]и било неразумно да се допусне, че държавата може да приеме закони, които позволяват обявяването на нищожност ab initio на договори или други основания за собственост, и по този начин да избегне отговорността си при намеса в придобитите права на собственост по Конвенцията.”**

По-нататък в решението се посочват основните стандарти за гаранции, достигнати в практиката на Европейския съд по правата на човека, които съответно се ползват като изходни позиции при оценката на допустимостта на конкретната жалба: **“... [Ч]л. 1 от Протокол No 1 по същество гарантира правото на собственост и включва три ясни правила. Първото, изразено в първото изречение на първата точка, има общ характер и установява принципа на мирното ползване на притежанията ... Второто – във второто изречение на същата точка, визира отнемането на тези права, но само при спазването на определени условия. Третото се съдържа във втората точка и се отнася до контрола върху ползването на притежанията.”**

Веднъж приела, че оплакването на жалбоподателите попада в обхвата на чл. 1 от Протокол No 1, Комисията е разгледала въпросите за допустимостта на посегателствата и отнемането на притежанията на индивидите само при определени условия и гаранции, т.е. **“правилото за отнемането [чрез актове]..., с което държавата слага ръка или оторизира трети лица да сложат ръка върху определен обект на собственост, за да се обслужат някои нужди от “обществен интерес” и при наличието на “справедлив баланс между генералния интерес на обществото и изискванията за защита на основните права на индивида”.**

Тъй като в жалбата се прави оплакване, че решението за реституиране на имоти чрез подобен закон не е единственото възможно решение на въпроса за възстановяването на справедливостта след национализирането на имотите в периода на 40-те и 50-те години, в анализа си Комисията припомня, че по наличието на общ интерес **“държавите се ползват с известна свобода на преценка”** и постановява, че **“когато законодателят е избрал да приеме закони, за които счита, че са в обществен интерес, възможното съществуване на алтернативни решения само по себе си не прави това законодателство неоправдано. Доколкото властите остават в рамките на своята свобода на преценка, органите по Конвенцията не могат да преценяват дали това законодателство представлява най-доброто решение”**.

¹ Подчертаването в цитатите е на автора.

При обсъждането на въпроса доколко намесата в правата на индивидуалните купувачи – ответници по чл. 7 ЗВСОНИ е допустима като извършена с оглед на друг важен обществен интерес, *“Комисията придава специална важност на специфичните обстоятелства, довели до реституционния закон. Законът очевидно е приет с цел да се поправи една несправедливост, датираща от десетилетия назад и наследена от комунистическото управление в България. Освен това, този закон има стриктно временен характер, тъй като срокът за предявяване на претенции по неговия чл. 7 е ограничен до само една година и е изтекъл през февруари 1993 г.”*

Като намира, че е налице изискваният обществен интерес, който дава основания за намеса в правата на жалбоподателите, Комисията преминава към преценка на другите изисквания за допустимост на осъществената намеса съобразно практиката на Европейския съд по дела от този характер и по-специално на изискването **допустимата намеса да не се извършва изцяло за сметка на засегнатия индивид**. Основен елемент на това изискване е наличието на **адекватна компенсация в случаите на намеса в мирното упражняване на правото на притежания**.

Известно е, че тъкмо по този въпрос българското законодателство и практиката на съдилищата, включително и на Конституционния съд на България, претърпяха съществени промени от приемането на ЗВСОНИ до настоящия момент. Разглеждайки изискването за осигуряване на адекватна компенсация за засегнатите, Комисията *“отбелязва, че съобразно действащата от 1996 г. текст на закона, жалбоподателите могат да търсят от държавата цената на апартамента, осъвременена така, че да отрази пазарната му стойност към момента на опразването. Нещо повече, те имат право на суми за дължимия наем в периода от опразването до получаването на цената на апартамента.”* Именно при тези обстоятелства жалбата е била обявена за недопустима – като *“явно необосновано по смисъла на чл. 27, т. 2 от Конвенцията”*.

Припомняме, че това решение на Комисията е постановено при действието на приетия през 1996 г. Закон за изменение на ЗВСОНИ, който въведе изискване за обезщетение на ответниците по чл. 7 с паричната равностойност на закупените имоти по съвременната им пазарна стойност, както и задължение на общините междувременно да осигурят на осъдените по чл. 7 ЗВСОНИ лица жилище под наем, респективно парична помощ в размер на разликата до пазарната цена на наема в свободно наето жилище. Макар времето на това изменение да съвпада с момента на разглеждането на жалбата на Паникян от Европейската комисия по правата на човека, не може да се твърди със сигурност, че е налице връзка с мотивите за приемането на ЗИЗВСОНИ. По онова време управлението на правителството на БСП имаше свои политически мотиви за предлагането на промени в приетите при управлението на СДС закони за реституцията. В годините след 1997 обаче, Министерският съвет на РБългария не прие изисквания от § 3 на ЗИЗВСОНИ Правилник за реда, по който следваше да се извърши паричното обезщетяване на ответниците по чл. 7 по пазарна стойност на закупените от тях имоти. На практика не беше приложено или беше съществено забавено и подпомагането на тези лица при решаването на проблема с жилищните им нужди – чрез парична помощ или настаняване в общински жилища. По-късно приетият закон “Лучников” създаде нов регламент за

обезщетяване, който за известно време действаше успоредно с изискването на неприложения текст на § 3 от ЗИЗВСОНИ, а впоследствие изцяло го замени. Междувременно въведеният механизъм на “компенсаторките” не осигури реално парично обезщетяване, а тяхната приложимост беше допълнително променена и ограничена.

Жалбата на Паникян беше последвана от множество други оплаквания за нарушено право на мирно ползване на притежания пред Европейския съд, свързани с прилагането на чл. 7 от ЗВСОНИ. При разглеждането им Съдът ще трябва да вземе предвид както приложените в решението по делото Паникян принципи и стандарти, така и настъпилите след решението на Комисията изменения в българския закон. В някои от жалбите, освен въпроса доколко тези изменения задоволяват изискването за адекватно обезщетение – за да не се допуска прехвърлянето на цялата тежест от посегателството върху засегнатия индивид – се правят оплаквания относно съответствието на извършването на текущи промени в приложимия национален закон с изискването на чл. 1 от Протокол №1 за допустимост на посегателствата “в съответствие със закона” и с по-общото изискване на Конвенцията за “яснота на законите”, както и свързаното с това оплакване, че за да избегне задълженията си по Конвенцията за гаранции при упражняването на правото на притежание държавата се възползва едностранно от положението си на законодател, за да постигне привилегирована позиция по договорите за продажба на одържавени имоти, в които тя е една от страните в гражданскоправното отношение. Други оплаквания са свързани с липсата на възможности за защита при търсене на компенсация за извършени подобрения в закупените имоти; с прехвърлянето в тежест на ответниците на разностите по процедурите по чл. 7 и последващите – по чл. 108 ЗС и по опразването на имотите, въпреки че в множеството случаи вината за нищожността на договорите не е тяхна, и т.н. Европейският съд обедини няколко подобни жалби, по които както жалбоподателите, така и правителството на България депозираха становищата си по допустимост през лятото на 2003 г. В скоро време се очаква произнасянето на решението на Съда. От него в не малка степен може да се очаква и определяне на трайна позиция на националните власти за справедливо уреждане на проблемите на ответниците по чл. 7 ЗВСОНИ – въпрос, повдиган нееднократно и от различни формации на гражданското общество, а и в пленарната зала на Народното събрание.

Проблеми, свързани с приложението на ЗТСУ относно дължимото обезщетение за отчуждени при действието му имоти

На 4 февруари 2004 г. Европейският съд по правата на човека обяви за допустими служебно обединените жалби срещу България **№ 42908/98 – Даниела Кирилова и др., № 44038/98 – Славе Илчев, № 44816/98 – Шойлев и Шойлева-Стамболова**. Всички те се отнасят до неизпълненото в продължение на много години задължение на държавата да предаде имотите, дължими като обезщетение за отчуждени през 80-те години – при действието на ЗТСУ – собствени на жалбоподателите недвижими имоти. Според действащото тогава законодателство не съществуваше изискване за предаване на определените като обезщетение имоти като условие за завземането на отчуждения имот. След

приемането на ЗУТ определеният от ЗТСУ ред за обезщетяване остана приложим в подобни случаи. В оплакванията по тези жалби се поддържа, че макар отчуждаването да е извършено преди действието на Конвенцията по отношение на България, дължимата компенсация не е предадена и до днес, поради което става дума за нарушение, продължаващо и след ратификацията на ЕКПЧ през 1992 г. Същевременно – въпреки че не се касае за посегателство върху обективирана реална собственост, правата на жалбоподателите попадат в понятието “притежание” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, защото обещаното обезщетение е конкретно посочено и валидно до днес очакване на дължима престация, т.е. макар и отчуждението да е извършено преди действието на ЕКПЧ, става дума за нарушение на задължението за дължимата компенсация по чл. 1 от Протокол № 1. С обявяването на четирите жалби за допустими, тези спорни въпроси бяха като че ли решени в полза на жалбоподателите – поне що се отнася до приложимост на Конвенцията *ratione materiae* и *ratione temporis*.

Жалбоподателите не спорят, че отчуждаването на собствените им имоти е извършено в обществен интерес – за построяването на различни жилищни или други сгради и съоръжения, както и че това е станало в съответствие с тогава действащия закон. Те поддържат, че задължението за обезщетение не е изпълнено в продължение на много дълъг период и това прехвърля тежестта от отчуждението изцяло върху тях, а законът от своя страна допуска безкрайно удължаване на това положение. Те са правили безуспешно многократни различни опити да решат въпроса – чрез посочване на други адекватни на определените им апартаменти в обекти, които реално се строят, или чрез заплащането на паричната им равностойност и т.н. Поради липсата на възможности за защита, те се оплакват както от нарушение на правото им по чл. 1 от Протокол № 1, така и от нарушение на чл. 13 от Конвенцията, който изисква наличието на ефективни вътрешноправни средства за защита срещу нарушения на гарантираните в Конвенцията права.

В становището си по допустимостта правителството твърди, че жалбоподателите не са изчерпали наличните средства за вътрешноправна защита, като например определяне на нови апартаменти, макар и в други райони, парично обезщетение или търсене на вреди на основание ЗОДВПГ. В това отношение правителството се позовава на постановено, но невлязло в сила решение по предявен от един от жалбоподателите иск, като поддържа, че той е част от утвърдена практика на съдилищата. Жалбоподателите възразяват, че опитите им да ползват посочените средства са били безуспешни, че не съществуват средства, които да доведат до промяна на положението им чрез предаване на дължимите в обезщетение имоти, а и правителството всъщност не сочи конкретни такива. Същевременно, някои от сочените от ответното правителство средства (като например възможност за преоценка на отчуждения имот или иск по реда на ЗОДВПГ) не водят до такава промяна и са толкова неефективни, че опитът за ползването им само би обременил положението им.

По същество правителството не оспорва оплакването, че процедурите по предаването на дължимите в обезщетение имоти все още не е приключила. Според тяхното становище, построяването и предаването им не е било възможно поради липса на средства и други обективни трудности – като реституирането на част от терените, определени за строителството им и др. Освен тези съб-

ражения правителството изтъква, че не е вярно, че тежестта от експроприацията пада изцяло върху отчуждените собственици, тъй като междуременно на жалбоподателите и семействата им са предоставени адекватни жилища за временно ползване. По отношение на тези имоти жалбоподателите възразяват, че те съществено се различават от дължимите – както по брой и площ, така и по местоположение, инфраструктура и т.н. Така например, докато дължимите на едни от жалбоподателите имоти са два – в близост до Руски паметник в центъра на София, за временно ползване им е предоставен един имот – в “Младост 4”.

Европейският съд е обявил жалбите за допустими след като не е намерил други основания за недопустимост и е приел, че възражението на правителството за недопустимост поради неизчерпване на вътрешноправните средства по същество не може да бъде разграничено от оплакването на жалбоподателите по чл. 13 от Конвенцията – за нарушение на задължението на държавите да осигурят ефективни вътрешноправни средства. По покана на Съда, по-късно през 2004 г. жалбоподателите са заявили и конкретните си претенции за справедливо обезщетение. Размерът на тези претенции представлява сбор от неимуществените вреди от твърдените нарушения, определената от вещо лице пазарна стойност на дължимите им имоти и пропуснатите ползи от тях – в периода след ратификацията на Конвенцията. Социалната значимост и необходимостта от решаването на повдигнатите в тези жалби проблеми беше посочена като приоритет и от г-н Софийански по време на кампанията за местни избори в София.

Проблеми на мирното ползване на собствеността, свързани с неефективния контрол върху незаконното строителство

На 22 януари 2004 г. е обявена за допустима и жалба **№ 44626/98 – Кюркчиян и Кюркчиян срещу България**. Жалбоподателите твърдят, че вследствие на слаб контрол и мудност на общинските и съдебни власти е било допуснато изграждането на незаконна съседна сграда, която предотвратява достъпа на слънчева светлина в техния собствен имот – първият етаж от къща с двор в Пловдив. През май 1992 г. в съседния имот без съответно разрешение – под формата на преустройство, се извършвало строителство на по-голяма и по-висока сграда. След продължителни съдебни процедури почти шест години по-късно – на 18 март 1998 г. Върховният административен съд обявил даденото разрешение за нищожно като акт, постановен от некомпетентен орган. Към тази дата обаче строежът бил почти готов. Опитите на жалбоподателите да наложат спирането на строителството завършили с разпореждането на съдебен изпълнител – мярка, която не довела до ефективна промяна на положението. Кюркчиян предявили иск по реда на ЗОДВПГ, който бил уважен изцяло и Пловдивският апелативен съд осъдил общината да им заплати сумата 5 000 лева ведно с лихвите от март 1992 г. като обезщетение за причинените им вреди. Към момента на решението на Европейския съд по правата на човека делото било висящо по касационна жалба. Жалбоподателите се оплакват, че в нарушение на изискването за справедлив процес в разумен срок по чл. 6, т. 1 от Конвенцията, процедурите по оспорването на законността на разрешението и по опитите за спиране на строежа са продължили твърде дълго, а това е позво-

лило завършването на строителството и съответно – нарушението на правото им на мирно ползване на собствеността им поради липса на слънчева светлина. Според становището на правителството, всички евентуално причинени вреди са били компенсирани с присъденото обезщетение по ЗОДВПГ, но жалбоподателите го намират за недостатъчно.

Европейският съд приема за неоснователно възражението на правителството за явна необоснованост, а други основания за недопустимост липсват. Жалбата е обявена за допустима, тъй като оплакванията повдигат сериозни въпроси, които следва да бъдат разгледани по същество.

Тази жалба фокусира съществен проблем на българската практика – неефективността на мерките и гаранциите срещу незаконно строителство. Същевременно за първи път срещу България се прави оплакване по един специфичен елемент от правото по чл. 1 от Протокол No 1 – начина на мирно ползване на притежанията. Европейският съд по правата на човека е постановявал решения по подобни оплаквания, свързани със замърсяване на околната среда, както и с високи нива на шум, които влошават качеството на ползване на собствеността и по този начин засягат правата на индивидите по чл. 1 от Протокол № 1. За разлика от други държави, претенциите пред нашите национални съдилища за увреждане на обичайното ползване, респективно за намаляване на стойността на собствеността чрез подобни посегателства, засега са рядкост, докато построените по незаконен начин сгради и обекти са твърде често срещани. Практиката в подобни случаи не е утвърдена, а и редът за търсене на евентуална отговорност от органите на власт още е неясно уреден в закона. Всичко това дава основания да очакваме с любопитство окончателното решение на Европейския съд по правата на човека по жалбата Кюркчиян.

С решение от 6 май 2004 г. е обявена за допустима и жалбата на **Константин Янакиев срещу България, No 4047/98**. Основният повдигнат в нея въпрос е липсата на съдебен контрол върху актовете на **общинската администрация, с които се отказва одобрението на договори за покупка-продажба на ведомствени жилища** – като изисквана от Конвенцията гаранция за упражняването на правата по чл. 1 от Протокол No 1.

От 1983 г. жалбоподателят и семейството му били наематели на апартамент, “ползван и управляван” от държавното предприятие, в което той работел. През 1992 г. предприятието било преобразувано в дружество с държавна собственост. Жалбоподателят кандидатствал за покупка на апартамент, който след преобразуването станал собственост на работодателя му, и бордът на директорите на компанията дал съгласие за продажбата. Кметът не издал исканото съгласие и жалбоподателят се обърнал към съда. След няколкогодишни процедури ВАС постановил: *“... Решенията или отказите да сключи договор за продажбата на държавни апартаменти според Наредбата за държавните имоти от 1975 година, включително апартаменти, предоставени за ползване и управление [на държавни предприятия], не са административни актове по смисъла на чл. 2 [от ЗАП]. Тези решения предшестват изпълнението (сключването – бел. прев.) на договора... и изразяват съгласието на кмета за сключване на сделката. Но [кметът] не действа като административен орган; той е равнопоставен с частната договаряща се страна по договора...*

Разглеждайки жалбата [срещу мълчаливия отказ] по същество, районният съд е излязъл извън юрисдикционната си компетентност. Затова неговото решение следва да се обезсили, жалбата да се остави без разглеждане и производството по делото да се прекрати...

Жалбоподателят Янакиев поддържа, че с прекратяването на производството по жалбата му е бил отказан ефективен достъп до съд за контрол върху мълчаливия отказ на кмета да одобри покупката на апартамента. Процесът, който той е иницирал, е бил насочен към осъществяване на гражданското му право да закупи апартамента. Според него това право попада в обхвата на чл. 1 от Протокол No 1, а защитата му включва право на жалба пред съд.

Единствената причина да не се довърши сделката е бил отказът на кмета да издаде изискваната според разпоредби на Наредбата за държавните имоти от 1975 г. заповед. При тези обстоятелства жалбоподателят е бил поставен в абсурдната ситуация да има правото да закупи апартамента на преференциална цена, да е получил съгласието на собственика на апартамента – неговият работодател, но да не може да придобие собствеността върху апартамента, поради нежеланието на кметските власти да се занимаят с неговия случай.

По тези оплаквания *“Съдът счита, че жалбата на молителя, че е бил лишен от правото му да придобие апартамента, в който живее, на преференциална цена, следва да бъде разгледана според чл. 1 от Протокол No 1”*. Становището на Съда по допустимостта на тази жалба и приложимостта на чл. 1 от Протокол No 1 е особено любопитно не само с оглед на конкретните факти по делото, но и в две принципни отношения – последиците от приватизация на частите от държавни предприятия, в които частни лица имат права на наематели или ползватели, както и спорното правомощие на общинските и областни власти да “одобряват” или не актове на разпореждане с имуществото на държавните дружества, които са самостоятелни стопански субекти.

За практикуващите гражданско право юристи е безспорно, че разглежданията в тези жалби въпроси имат съществено значение за не малък брой граждани. Очакваните решения по допустимостта и основателността на вече регистрираните пред Европейския съд оплаквания ще хвърлят допълнителна светлина върху съответствието на националния ни закон и практика с изискванията на Европейската конвенция за гаранции за мирното ползване на притежанията. Като последица от това можем да се надяваме, че българските власти ще предприемат не само постановените в тези решения индивидуални мерки по отношение на конкретните жалбоподатели, но и генерални мерки за осигуряване на адекватни гаранции в националния ни закон за упражняването на това право от всички граждани. В случай на намерени нарушения, промяната на националния закон и практика евентуално би намалила и риска от многобройни повторяеми жалби пред Европейския съд по правата на човека.

Summary

THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS' DECISIONS ON THE ADMISSIBILITY OF CLAIMS AGAINST BULGARIA FOR THE PROTECTION OF THE RIGHT TO PEACEFUL ENJOYMENT OF POSSESSIONS

*Zdravka Kalaydjieva**

The article offers a review of several decisions on the admissibility of applications against Bulgaria, in which the European Convention organs reiterate the basic principles of applicability of Article 1 of Protocol No 1 and its requirements.

The applicants in these cases complain of violations of the right to peaceful enjoyment of property, which concern a wider circle of individuals – guarantees provided in the process of the restitution of property nationalized in the communist era and compensation for such, effective control over construction of new buildings, safeguards against arbitrary interference in civil law relations between individuals etc.

In the opinion of the author, some aspects of the regulation of these relations may constitute possible structural problems of the existing national law and should be addressed before they give rise to repetitive complaints before the European Court of Human Rights.

* Lawyer, *Bulgarian Lawyers for Human Rights*

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН

**Становище на КПЧ на ООН съгласно чл. 5, т. 4
от Факултативния протокол към Международния пакт
за граждански и политически права¹**

*по молба No 586/1994 на Йозеф Франк Адам срещу Чехия²
(разгледана на 23 юли 1996 г. в рамките на 57-та сесия на Комитета)*

(резюме)

Международен пакт за граждански и политически права – чл. 26:
забрана за дискриминация

Различно третиране, което е съобразно с разпоредбите на Пакта и почива на разумни основания, не съставлява дискриминация по смисъла на чл. 26. При преценката дали е налице нарушение на разпоредбата решаващи са не целите и мотивите на законодателя, а по-скоро последиците от приетото законодателство. Каквито и да са били целите или мотивите, един закон може да противоречи на чл. 26, ако последиците му са дискриминационни.

1. Молителят е Йозеф Франк Адам, австралийски гражданин от чешки произход, който живее в Мелбърн, Австралия. Той е подал молбата от свое име и от името на братята си Джон и Луис. Твърди, че тримата са жертва на нарушение на чл. 26 от МПГПП, извършено от Република Чехия. Факултативният протокол към Пакта е влязъл в сила по отношение на Чехия на 12 юни 1991 г.

Фактите, изложени в молбата

2.1. Бащата на молителя, Влатислав Адам, бил чешки гражданин, чиято собственост и търговски активи били конфискувани от правителството на Чехословакия през 1949 г. Г-н Адам избягал от страната и заминал за Австралия, където се родили синовете му – молителят и двамата му братя. През 1985 г. Влатислав Адам починал и завещал своята собственост в Чехия на синовете си. Оттогава те безрезултатно се опитвали да получат връщане на завещаното им имущество.

2.2. През 1991 г. бил приет закон, възстановяващ правата на чешките граждани, напуснали страната под натиска на комунистическия режим, и пред-

¹ CCPR/C/57/D/586/1994. 25.07.1996 г.

² Joseph Frank Adam v. the Czech Republic

виждащ връщане на отнетата им собственост или заплащане на обезщетение за претърпените вреди (Закон 87/1991). На 6 декември 1991 г. молителят и братята му чрез адвокати в Чехия предявили искане за реституция на имуществото на техния баща. Искането им било отхвърлено на основание, че не е изпълнено изискването на Закон 87/1991 правоимащите лица да имат чешко гражданство и постоянното им местоживее да е в Република Чехия.

2.3 След отхвърлянето на искането молителят нееднократно сезирал чешките власти, като описвал своя случай и търсел решение, но опитите му не дали резултат.

Оплакването

3. Според молителя, той и двамата му братя са жертва на дискриминация по смисъла на чл. 26 от Пакта в резултат на прилагането на законовите разпоредби, позволяващи връщане на собствеността или изплащане на обезщетение само на лица, които са граждани на Република Чехия.

Становище на държавата-страна по Пакта и на молителя

4.1-4.3. Молбата е изпратена на държавата-страна на 23 август 1994 г. В своето становище от 17 октомври с.г. тя посочва приложими в случая законови разпоредби, без обаче да разясни как молителят би могъл да се възползва от тях, и заключава, че той не е упражнил правото си да сезира Конституционния съд, което било възможно след 1 юли 1993 г.

5.1. С писмо от 7 ноември 1994 г. молителят е информирал Комитета, че държавата-страна се опитва да осуети реализирането на правата му чрез продажба на спорното имущество.

5.2. В писмо от 5 февруари 1995 г. молителят оспорва относимостта на дадената от държавата обща информация и припомня, че неговите адвокати се опитват да възстановят правата му на собственик още от смъртта на баща му през 1985 г. Поддържа, че докато чешкото гражданство съществува като предпоставка за възстановяването на собствеността, той няма възможност да предяви с успех иск за бащиното си имущество пред съдилищата в страната.

Решение на Комитета по допустимостта на молбата

6.1. Съгласно правило 87 от Процедурните правила, преди да разгледа оплакването по същество Комитетът трябва да се произнесе по допустимостта на молбата от гледна точка на Факултативния протокол към Пакта.

6.2. Комитетът прие, че разполага с материална компетентност да разгледа случая – макар претенцията на молителя да се отнася до правото му на собственост, което само по себе си не е гарантирано от Пакта, г-н Адам твърди още, че извършените от предишните правителства на Чехословакия конфискации са дискриминационни, а новото законодателство на Република Чехия дискриминира лицата без чешко гражданство. Ето защо, според Комитета изложените в молбата факти повдигат въпрос по чл. 26 от Пакта.

6.3. Относно своята компетентност по време Комитетът отбеляза, че макар

отнемането на собствеността да е било извършено преди влизането в сила на Пакта и Факултативния протокол към него по отношение на Чехия, новото законодателство, изключващо правата на лицата без чешко гражданство, има продължаващи последици и след влизането в сила на Факултативния протокол, които могат да доведат до дискриминационно отношение в нарушение на чл. 26 от Пакта.

6.4 Във връзка с изискването на чл. 5, т. 2, б. "а" от Факултативния протокол Комитетът установи, че оплакването на г-н Адам не е предмет на обсъждане по друга процедура на международно разследване или уреждане и следователно няма пречка той да разгледа молбата.

6.5 Що се отнася до изискването за изчерпване на всички вътрешноправни средства за защита, Комитетът припомня, че то касае само онези средства, които са едновременно достъпни и ефективни. Приложимият към конфискуваното имущество закон не допуска връщане на собствеността или обезщетяване на молителя. Освен това, г-н Адам не е преставал да прави опити да получи имуществото си още от смъртта на своя баща през 1985 г. и при конкретните обстоятелства може да се приеме, че прилагането на вътрешните средства за защита е отнело неразумно дълъг срок.

7. По горните съображения, с решение от 16 март 1995 г. Комитетът обяви молбата на г-н Адам за допустима, доколкото тя поставя проблем по чл. 26 от Пакта.

Становище на държавата-страна по Пакта

8.1. В своето становище от 10 ноември 1995 г. държавата отново изтъква възраженията си срещу допустимостта на молбата, по-специално неизчерпването на всички налични вътрешноправни средства за защита.

8.2-8.3. По отношение на твърденията, че собствеността на бащата на г-н Адам е била конфискувана през 1949 г., държавата разяснява, че действалият тогава президентски указ не е предвиждал преминаване на правото на собственост върху държавата, а само налагане на ограничения на собствениците при упражняване на правата им. Освен това не било ясно дали бащата на молителя е притежавал някаква собственост в Чехия през 1985 г. и г-н Адам не обяснил какви стъпки е предприел, за да получи наследството си.

8.4-8.6. Държавата-страна поддържа, че молителят не е използвал наличните правни средства за оспорване на решението, с което му е отказана реституция. Освен това, той и братята му предявили искане за връщане на отнетото имущество на 6 декември 1991 г., т.е. след законовия 6-месечен срок, изтекъл на 1 октомври 1991 г. Въпреки това, по силата на Закона за извънсъдебното възстановяване на права той можел да предяви правата си по съдебен ред до 1 април 1992 г., което не направил. Съветът на адвоката му, че не съществуват ефективни средства за защита и по-нататъшни жалби са безпредметни, бил ирелевантен, като едно чисто субективно мнение. По-специално, той можел да подаде жалба пред Конституционния съд.

8.7. Държавата отбелязва също, че през 1994 г. изискването за постоянно местоживееене е отменено в резултат на решение на Конституционния съд. Освен това в случаите, в които имуществото не може да бъде върнато реално, се предвиждала възможност за изплащане на обезщетение.

8.8-8.9. Държавата подчертава, че в Чехия съществува право на индивидуална конституционна жалба. Молителят можел да предяви съдебен иск и като се позове на директната приложимост на Пакта за граждански и политически права във връзка със съответните текстове от Конституцията, Хартата на основните права и свободи, Закона за Конституционния съд и ГПК. Ако останел неудовлетворен от резултата, можел да поиска и преглед на съответните нормативни разпоредби по силата на Закона за Конституционния съд.

9.1-9.3. Държавата-страна разяснява политическия и правен контекст на случая. Подчертава, че усилията да бъдат възстановени правата на собствениците са били отчасти доброволен и морален акт на правителството, а не дълг или правно задължение. Поправянето на всички несправедливости, причинени при предишния режим, било невъзможно и дори нежелателно с оглед интересите на настоящите чешки граждани. Освен това, въздигането на гражданството в предварително условие за реституция или обезщетяване не следвало да се тълкува като нарушение на забраната за дискриминация, установена в чл. 26 от Пакта. Хартата на основните права и свободи давала възможност със закон да се предвиди, че определено имущество може да се притежава само от чешки граждани. Ограничението било законно както по националното ѝ право, така и по относимите разпоредби на международното право.

Отговор на молителя

10.1. Молителят разяснява, че през 1949 г. баща му е бил отстранен от търговското си предприятие, което било конфискувано. Бил принуден да предаде счетоводните си книги и банковите си документи и не могъл да вземе дори личните си вещи. Не можел да емигрира законно, поради което пресякъл нелегално границата със Западна Германия и там прекарал една година в бежански лагер, преди да емигрира в Австралия.

10.2. Молителят оспорва твърденията на държавата-страна, че не е изчерпал вътрешните средства за защита. Припомня многократните опити, които той и адвокатите му са правили още от 1985 г. за осъществяване на наследствените му права. През декември 1991 г. той и братята му подали искане за връщане на конфискуваното имущество, което било отхвърлено, тъй като не притежавали чешко гражданство и не живеели в Чехия. Оплаква се и от прекомерната продължителност на производствата в Чехия.

10.3. Що се отнася до изискването за чешко гражданство, според молителя консулството на Чехия в Австралия ги информирало, че ако и двамата родители са чешки граждани, децата придобиват автоматично същото гражданство. По-късно обаче правителството отрекло това тълкуване на закона.

Преразглеждане на въпроса за допустимостта на молбата

“11.1. Държавата-страна е поискала от Комитета да ревизира решението си по допустимостта, тъй като молителят не е изчерпал вътрешноправните средства за защита. Комитетът обсъди всички нейни доводи и обясненията на молителя. При обстоятелствата в случая, като се има предвид, че молителят е в чужбина, а неговите адвокати са в Чехия, налагането на стриктен срок за пре-

двявяване на искания от живеещи в чужбина лица изглежда неразумно. В конкретния случай на молителя Комитетът взе под внимание факта, че още от 1985 г. той е правел опити да предяви своите наследствени права и че неуспехът на адвокатите му в Прага се дължи в крайна сметка не на пропускане на срока, а на това, че Законът за възстановяване на правата, след изменението му, е разпоредил, че само граждани на Чехия могат да претендират реституция или обезщетение. Тъй като молителят, според последното му твърдение, което не се оспорва от държавата-страна (§ 10.3), няма чешко гражданство, той не може да се позове на Закона за възстановяване на правата, за да постигне връщане на бащиното му имущество.

11.2. При липсата на закон, който да позволява на молителя да предяви реституционни претенции, подаването на жалба до Конституционния съд не може да се счита за достъпно и ефективно средство по смисъла на чл. 5, т. 2, б. "b" от Факултативния протокол. В конкретните обстоятелства на случая подобно средство следва да се разглежда като извънредно, след като спорното право не е конституционно гарантирано право на реституция, предвид позицията на чешкия и словашки законодател, че Законът за възстановяване на права от 1991 г. е приет по-скоро като морален реабилитиращ акт, отколкото като резултат от правно задължение (§ 9.1). При това държавата-страна поддържа, че ограничаването на правото на собственост само до лицата с чешко гражданство е съобразно с конституцията и чешката политика в обществен интерес.

11.3. При тези обстоятелства Комитетът не вижда причина да отмени своето решение по допустимостта от 16 март 1995 г."

Преценка на Комитета по същество

12.1. Комитетът за правата на човека разгледа молбата в светлината на цялата предоставена му от страните информация, съгласно изискванията на чл. 5, т. 1 от Факултативния протокол.

12.2. Молбата е обявена за допустима доколкото повдига въпрос по чл. 26 от Пакта. Както Комитетът посочи в решението си по допустимостта (§ 6.2 по-горе), правото на собственост само по себе си не е гарантирано от Пакта, но отнемането на частна собственост или пропусъкът на държавата да заплати обезщетение могат да доведат до нарушение на Пакта, ако основанията за въпросното действие или бездействие са дискриминационни, в противоречие с установената в чл. 26 от Пакта забрана.

"12.3. Въпросът, който стои пред Комитета, е дали прилагането на разпоредбите на Закон 87/1991 спрямо молителя и двамата му братя е довело до нарушение на тяхното право на равенство пред закона и еднаква закрила от закона. Комитетът отбелязва, че в случая предмет на обсъждане е не самата конфискация, а по-скоро отказът на властите да възстановят правата на г-н Адам и братята му, докато в същото време други лица, предявили права по закона, са получили обратно собствеността си или им е било изплатено обезщетение.

12.4. В настоящия случай молителят е бил засегнат от ограничителното действие на изискването на закон 87/1991 правоимащите да бъдат чешки граждани. Ето защо въпросът, който се поставя пред Комитета, е дали тази предпоставка за реституция или обезщетяване е съвместима със забраната за дискрими-

нация, установена в чл. 26 от Пакта. В тази връзка Комитетът припомня установената си практика, че не всяко различие в отношението може да се счита за дискриминационно. Различие, което е съвместимо с разпоредбите на Пакта и почива на разумни основания, не съставлява забранена дискриминация по смисъла на чл. 26.

12.5. При преценката дали условията за реституция или обезщетяване са съвместими с Пакта, Комитетът следва да обсъди всички релевантни фактори, включително и собственическият титул на бащата на молителя и характера на извършената конфискация. Самата държава-страна признава, че конфискациите при комунистическото управление са били оцеляващи, и именно поради тази причина е било прието специалното реституционно законодателство. Комитетът обръща внимание, че подобно законодателство не бива да прави дискриминационна разлика между жертвите на извършените конфискации, доколкото всички те имат право на удовлетворение, без провеждане на произволни разграничения. Като има предвид, че първичното право на молителя на собственост по силата на наследяване не е било обусловено от гражданството му, Комитетът счита, че поставеното от Закон 87/1991 условие за гражданство е неразумно.

12.6. В тази връзка Комитетът припомня мотивите на становището си от 19 юли 1995 г. по молба № 516/1992 (Симунек и др. с/у Република Чехия³), в което е приел, че молителите, както и много други лица в аналогично положение, са напуснали Чехословакия заради политическите си убеждения и са потърсили убежище от политическо преследване в други държави, където в крайна сметка са се установили постоянно и са получили ново гражданство. Имайки предвид, че самата договаряща държава носи отговорност за заминаването на родителите на молителя през 1949 г., би било несъобразно с Пакта от него и от братята му да се изисква да получат чешко гражданство като предпоставка за връщане на собствеността или, алтернативно, за плащане на подходящо обезщетение.”

12.7. Договарящата държава поддържа, че не е извършено нарушение на Пакта, тъй като по времето на приемането на Закон 87/1991 чешкият и словашкият законодатели не са преследвали дискриминационни цели. Комитетът обаче е на мнение, че решаващи при преценката дали е налице нарушение на чл. 26 от Пакта са не целите на законодателя, а по-скоро последиците от приетото законодателство. Каквито и да са били мотивите или намерението на законодателя, един закон може да противоречи на чл. 26 от Пакта, ако последиците му са дискриминационни.

12.8. В светлината на горните разсъждения Комитетът заключава, че Закон 87/1991 и трайната практика да се отказва реституиране собствеността на лица, които не са граждани на Република Чехия, са имали за молителя и неговите братя последици, които са нарушили правата им по чл. 26 от Пакта.

13.1. Комитетът по правата на човека, действайки по силата на чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол, е на становище, че отказът да бъде реституирана собствеността или да бъде изплатено обезщетение на молителя и братята му представлява нарушение на чл. 26 от към Международния пакт за граждански и политически права.

³ Simunek and Others v. the Czech Republic

13.2. Съгласно чл. 2, т. 3, б. "а" от Пакта договарящата държава има задължение да осигури на молителя и братята му ефективно средство за поправяне на нарушението, което може да бъде обезщетение, ако спорната собственост не може да им бъде върната. Освен това Комитетът насърчава държавата-страна да преразгледа съответното си законодателство, за да гарантира, че нито законът сам по себе си, нито неговото прилагане ще бъдат дискриминационни.

13.3. Като има предвид, че с присъединяването си към Факултативния протокол договарящата държава е признала компетентността на Комитета да решава дали е извършено нарушение на Пакта или не, както и че съгласно чл. 2 от Пакта държавата е поела задължение да осигури на всички лица, намиращи се на нейната територия и подчинени на нейната юрисдикция, признатите от Пакта права и ефективно и подлежащо на изпълнение средство за възстановяването им в случай на констатирано нарушение, Комитетът изисква от договарящата държава да му предостави в 90-дневен срок информация относно мерките, предприети за съобразяване с неговото становище."

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Дело *Ceskomoravska myslivecka jednota срещу Чехия*

(Ceskomoravska myslivecka jednota v. the Czech Republic)

Жалба No 33091/96

Решение по допустимостта от 23 март 1999 г. на Трето отделение на Съда

Протокол No 1 към Европейската конвенция за правата на човека – чл. 1: защита на собствеността; чл. 14 ЕКПЧ: забрана за дискриминация при осигуряване на правата по Конвенцията

По въпросите от приложното поле на чл. 1 от Протокол № 1 държавите имат известна свобода на преценка. Когато законодателната власт не е надхвърлила границите на своята свобода на преценка, Съдът няма право да се произнесе дали съответните законови разпоредби представляват най-доброто от възможните алтернативни решения.

Фактите

Жалбоподател по делото е асоциация на ловците и пазачите на дивеч, регистрирана в Прага.

През 1948 г. частна къща и парцел в Прага 1 били национализирани от държавата, без на собственика да бъде заплатено обезщетение.

През 1949 г. имотът бил продаден на асоциацията-жалбоподател за 3 250 000 крони. Паричната реформа от 1 юни 1993 г. деноминирала кроната при съотношение 5:1.

На 20 юни 1991 г. правоприемниците на предишния собственик на имота предложили на асоциацията-жалбоподател споразумение за реституция съгласно чл. 5 от Закона за извънсъдебно възстановяване на права (“Законът за реституцията”). След като тя отказала, те предявили срещу нея иск пред Районен съд Прага 1. Съдът постановил, че асоциацията следва да сключи с ищците споразумение за реституция на имота, като приел, *inter alia*, че национализацията на същия е била неправомерна. Относно настоящата цена на имота съдът приел, че страните могат да разрешат въпроса с отделно споразумение.

Асоциацията обжалвала решението с аргументите, че неправомерността на национализацията не е била установена и че тя е придобила имота чрез законна покупко-продажба през 1949 г.

На 30 септември 1993 г. Общинският съд отхвърлил жалбата, като приел, че Законът за реституцията се прилага в случая, тъй като предишният собственик не е получил никакво обезщетение, и че асоциацията-жалбоподател не е изключена от приложното му поле. Съдът отбелязал също, че асоциацията търси обезщетение за разликата в цената на имота, но не е уточнила претенцията си,

нито е предявила насрещен иск. Можела да предяви отделен иск.

Асоциацията обжалвала това решение. Твърдяла, че не следва да връща имота, защото не е от юридическите лица, на които държавата е предоставяла имоти безвъзмездно.

На 30 декември 1994 г. Върховният съд отхвърлил жалбата, като приел, че Законът за реституцията е приложим в случая. Относно оценката на имота съдът посочил, че Законът за реституцията задължава правоимащия да обезщети задълженото да предаде имота лице за разликата между първоначалната и действителната цена на имота, но не конкретизира реда за това обезщетяване. Законът задължавал двете лица да сключат договор за предаването на имота, без непременно да уредят взаимните си претенции, които се подчинявали на общите правила за облигационните отношения.

Асоциацията подала конституционна жалба, като твърдяла нарушение от страна на националните съдилища на правата ѝ по чл. 11, т. 1 от чешката Харта на правата и чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията. На 1 март 1996 г. Конституционният съд отхвърлил жалбата като явно необоснована, позовавайки се на изводите на Върховния съд.

На 19 март 1996 г. експертиза определила действителната стойност на имота на 32 894 140 крони. На 14 октомври с.г. покупната цена от 650 000 крони, определена съгласно чл. 16, ал. 3 от Закона за правомощията на чешките държавни органи по Закона за извънсъдебно възстановяване на права, била платена на асоциацията-жалбоподател от Министерството на финансите в изпълнение на чл. 11 от Закона за реституцията.

Приложимо вътрешно право

Съгласно Закона за извънсъдебно възстановяване на права от 1991 г. ("Законът за реституцията"), когато правоимащо по него лице е било лишено от собственост съгласно законите за национализацията, приети в периода между 1945 и 1949 г., без съответно обезщетение, лишаването от собственост е неправомерно и то може да предяви искане за реституция, като се прилага редът на Закона за приватизацията.

Съгласно чл. 4 (1), задължени да възстановят собствеността са държавата или юридическите лица, владеещи имота към момента на влизане в сила на закона, с някои изключения.

Съгласно чл. 7 (4), в случай че стойността на имота се е увеличила до такава степен, че цената му, определена към момента на искането за реституция, надвишава значително първоначалната му цена, правоимащото лице разполага с избор дали да поиска парично обезщетение или предаване на имота. В случай, че правоимащият настоява за предаване на имота, той следва да обезщети задълженото да го предаде лице за разликата между посочените две цени. И двете цени се изчисляват съгласно действащите към момента на влизане в сила на Закона за реституцията подзаконови актове.

Чл. 11 дава на физическите лица, задължени да върнат имот, който са придобили от държавата, правото да получат обратно заплатената цена.

Съгласно чл. 47(а) от Закона за прехвърляне на държавна собственост към трети лица от 1991 г. ("Закон за приватизацията"), в случай, че отнетото имущество не се намира в собственост или владение на някое от юридическите лица по чл. 1 от същия закон (държавните предприятия, държавните финансови

институции и други държавни или общински организации), обезщетенията се уреждат по Закона за реституцията.

Съгласно чл. 16 (3) от Закона за правомощията на чешките държавни органи по Закона за извънсъдебно възстановяване на права, всяка покупна цена, определена преди 1 юни 1953 г. следва да се счита за преизчислена в съотношение 5:1.

По отношение на правото

Асоциацията-жалбоподател се оплаква, че реституцията на имота в полза на правоимащото лице представлява фактическа експроприация на нейно имущество. Обезщетението, на което имала право, представлявало една петдесета от действителната цена на имота. Националният закон бил дискриминационен по отношение на асоциации и неправителствени организации. Позовава се на чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията и по същество на чл. 14 от Конвенцията.

Правителството твърди, че асоциацията-жалбоподател не е изчерпала вътрешноправните средства за защита. Наред с предвиденото от Закона за реституцията право на възстановяване на покупната цена, съгласно същия закон тя можела да потърси от лицата с право на реституция разликата между цената на имота към момента на искането за предаването му и първоначалната покупна цена. Асоциацията-жалбоподател обаче не упражнила надлежно това право. В тази връзка правителството се позовава на изводите на Пражкия общински съд. Освен това, асоциацията не представила пред националните съдилища експертизата от 19 март 1996 г., изготвена за нейна сметка и оценяваща имота на 32 894 140 крони. Във вътрешното производство тя не поддържала и оплаквания за нарушение на принципа за адекватно обезщетение за загубената собственост и за дискриминация.

Като предвиждало връщане на покупната цена, наред с обезщетение за разликата в цената, националното законодателство осигурявало пълно възстановяване на вложените в имота средства.

“На Съда не се налага да разглежда въпроса относно изчерпването на вътрешноправните средства, тъй като жалбата е явно необоснована поради следните причини:

Съдът припомня, че “собствеността” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията може да представлява както “налична собственост”, така и оценяеми активи, включително, при някои условия, вземания (виж решението от 23.11.1983 г. по делото Ван дер Муселе срещу Белгия¹, А.73, стр. 23, § 48).

Съдът счита, че асоциацията-жалбоподател е имала “собственост” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, макар и тя да е била възстановена на право-приемниците на предишния собственик. В продължение на около 45 години асоциацията-жалбоподател е владяла въпросния имот и е била считана за негов

¹ Van der Musselle v. Belgium. Виж резюме на решението в брой 9-10/1997 г. на издание-то на *Български адвокати за правата на човека* “Бюлетин практика на Европейския съд по правата на човека” (по-нататък — Бюлетина), излизал до края на 2000 г. като приложение към Бюлетина съдебна практика на ВКС. Всички публикувани в Бюлетина и по-късно в списание “Правата на човека” решения са и на Интернет страницата на *Български адвокати за правата на човека* <http://www.blhr.org>, както и на интернет адрес www.infotel.bg, juen и в “Сиела” и “Апис”.

собственик от гледна точка на закона. При това, би било неразумно да се допусне, че една държава може да приеме закон, който да позволява реституция на добросъвестно придобита собственост и фактически да анулира *ab initio* договор за покупко-продажба на имот, избягвайки по този начин отговорността си за посегателство върху имуществените права по Конвенцията.

Асоциацията-жалбоподател е изгубила правото си на собственост върху имота по силата на съдебните решения, постановяващи реституирането му в полза на правоприемниците на предишния собственик.”

Съдът припомня, че чл. 1 от Протокол № 1 по същество гарантира правото на собственост и съдържа три отделни правила. Първото има общ характер и установява принципа на мирно ползване на собствеността. Второто урежда лишаването от собственост и го поставя в зависимост от определени условия. Третото се отнася до контрола върху ползването на собствеността. Правилото, свързано с лишаването от собственост, визира актове, чрез които държавата или оправомощено от нея трето лице посяга върху конкретен обект на собственост в обществен интерес (виж решението от 5.05.1995 г. по делото Ер Канада срещу Обединеното кралство², А.316.стр. 15, §§ 29-30).

“По същество асоциацията-жалбоподател се оплаква от чл. 47(а) от Закона за приватизацията и разпоредбите на Закона за реституцията, от начина, по който са били приложени, и от твърдяната несправедливост, произтичаща от тях. Съдът счита, че тези оплаквания следва да се разгледат в светлината на първото изречение от първата алинея на чл. 1 от Протокол 1 (виж решението от 16.09.1996 г. по делото Матос и Силва ООД и други срещу Португалия³, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV).

За целта Съдът трябва да установи дали е бил постигнат справедлив баланс между интереса на обществото и изискванията за защита на основните права на индивида (виж решението от 20.11.1995 г. по делото Пресос Компания Навиера АД и други срещу Белгия⁴, А.332, стр. 23, § 38).

По въпросите от приложното поле на чл. 1 от Протокол № 1 държавите имат известна свобода на преценка. Когато законодателната власт е упражнила правото си да приеме закон, който според нея е във всеобщ интерес, възможното съществуване на алтернативни решения не води само по себе си до неоправданост на оспорваното законодателство. Ако властите не са надхвърлили границите на своята свобода на преценка, Съдът няма право да се произнесе дали съответните законодателни разпоредби представляват най-доброто решение (виж, *mutatis mutandis*, решението от 19.12.1989 г. по делото Мелакер и други срещу Австрия⁵, А.169, стр. 28, § 53).”

В настоящия случай правото на собственост на асоциацията-жалбоподател произтича от сделка, сключена през 1949 г. с държавата, която от своя страна е придобила имота чрез национализация без заплащане на обезщетение. През 1991 г. парламентът е приел законите за реституция и за приватизация, пред-

² Air Canada v. the United Kingdom

³ Matos e Silva Lda and Others v. Portugal. Виж резюме на решението в бр. 1-2/2001 г. на Бюлетина.

⁴ Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium. Виж резюме на решението в бр.1-2/2001 г. на Бюлетина.

⁵ Mellacher and Others v. Austria. Виж резюме на решението в бр. 5/2000 г. на Бюлетина.

виждащи нова възможност за оспорване национализирането на собственост без обезщетение. Правоприемниците на бившия собственик са се възползвали от нея и са поискали реституция. Националните съдилища са установили, че предишният собственик не е получил никакво обезщетение, и са приели, че асоциацията-жалбоподател следва да възстанови имота на правоприемниците му.

За да се произнесе дали намесата в правата на жалбоподателя по чл. 1 от Протокол 1 е оправдана, Съдът придава особено голямо значение на конкретните обстоятелства, довели до приемането на Закона за реституцията. Целта на този закон е била да смекчи някои несправедливости, причинени от правни актове, несъвместими с принципите на едно демократично общество, което защита правата на гражданите. Той има легитимната цел да гарантира законността при прехвърлянето на собственост. В него са заложили принципите на демократичното общество и той предвижда поправяне на несправедливости, причинени в резултат на нарушаването им. При тези обстоятелства и предвид свободата на преценка на държавата, Съдът приема, че лишаването от собственост, от което се оплаква асоциацията-жалбоподател, е не само в интерес на първоначалните собственици, но също и в интерес на обществото като цяло.

Съдът отбелязва също така, че по силата на Закона за реституцията асоциацията-жалбоподател е получила заплатената от нея покупна цена. Освен това, съгласно чл. 7 (4) от Закона за реституцията тя е могла да претендира от реституираните собственици обезщетение за промяната в стойността на имота. Последните биха били задължени да компенсират възможната разлика между цената на имота към момента на искането за предаването му и първоначалната покупна цена.

“Накрая, относно разликата в третирането на асоциациите и неправителствените организации, от една страна, и държавните институции и организации, от друга страна, по отношение на положението им в процеса на реституцията, Съдът припомня, че чл. 14 от Конвенцията защитава срещу дискриминация, т.е. различно третиране без обективно и разумно оправдание, лица в “релевантно” подобно положение (виж например решението от 18.02.1991 г. по делото Фредин срещу Швеция (№ 1)⁶, А.192, стр. 19, § 60). Съдът обаче намира, че неправителствените организации не са съпоставими с държавните институции и организации и съответно настоящият случай не представлява дискриминация в нарушение на чл. 14.

Накратко казано, Съдът не счита, че чешките власти са надхвърлили свободата на преценка, предоставена им от чл. 1 от Протокол 1 към Конвенцията, или че приложението на националния закон към настоящия случай е довело до дискриминация срещу жалбоподателя.

От гореизложеното следва, че жалбата е явно необоснована по смисъла на чл. 35, т. 3 от Конвенцията и следва да бъде отхвърлена съгласно чл. 35, т. 4.

Поради тези причини, Съдът с мнозинство обявява жалбата за недопустима.”

Резюме и превод от английски език: Даниела Екимова

⁶ Fredin v. Sweden (No. 1). Виж резюме на решението в бр. 5/2000 г. и бр. 6/2001 г. на Бюлетина.

Дело Брумареску срещу Румъния

(Brumarescu v. Romania)

Жалба № 28342/95

Решение от 28 октомври 1999 г. на Голямото отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 6, т. 1: право на достъп до съд; **чл. 1 от Протокол No 1:** защита на собствеността

Правото на справедливо гледане на делото, гарантирано от чл. 6, т. 1, трябва да се тълкува в светлината на Преамбюла на Конвенцията, който прогласява, че правовият ред е част от общото наследство на договарящите държави. Основен аспект на правовия ред е принципът за правна сигурност, който изисква окончателните съдебни решения да не бъдат оспорвани. Общото изключване на определени категории граждански спорове от юрисдикцията на съдилищата само по себе си е в противоречие с правото за достъп до съд по чл. 6, т. 1.

Отмяната по съдебен ред на влязло в сила и изпълнено съдебно решение, с което се признава право на собственост върху определен имот и се присъжда владението му, съставлява лишаване от собственост по смисъла на второто изречение от първата алинея на чл. 1 от Протокол No 1.

Фактите по делото

Родителите на жалбоподателя г-н Брумареску притежавали къща в Букурещ. През 1939 г. отдали под наем приземния етаж на братята Миреску - роднини на встъпилото в производството в Страсбург трето лице г-н Миркеа Дан Миреску.

През 1950 г. въз основа на Указ No 92/1950 за национализацията държавата национализираща къщата на родителите на жалбоподателя, но им позволила да живеят на един от етажите като наематели. През 1973 г. държавата продала на братята Миреску апартамента, който до този момент те обитавали като наематели и който бил наследен през 1988 г. от техния племенник г-н Миркеа Дан Миреску.

А. Искът за възстановяване на собствеността върху имота

През 1993 г. жалбоподателят, като наследник на родителите си, предявил иск пред първоинстанционния съд в Букурещ, с който поискал национализацията на къщата да бъде обявена за нищожна, тъй като Указ 92/1950 не допускал национализирането на собственост, притежавана от работещи лица, каквито били неговите родители по времето на национализацията.

На 9 декември 1993 г. първоинстанционният съд постановил решение, с което уважил иска, като приел, че отнемането на собствеността е грешка, тъй като родителите на жалбоподателя спадали към категорията лица, чиято собственост по силата на Указ № 92/1950 е била изключена от национализацията. Той разпоредил реституция на имота. Това решение не било обжалвано и влязло в сила. На 31 март 1994 г. кметът на Букурещ наредил къщата да бъде върната на жалбоподателя, а на 27 май заповедта му била изпълнена. От тази дата жалбоподателят спрял да плаща наем за апартамента в сградата, в който живеел, и от 14 април 1994 г. до 2 април 1996 г. плащал данъци за имота.

На неустановена дата главният прокурор на Румъния, действащ по искане на г-н Миреску, подал молба до Върховния съд (ВС) за отмяна на решението от 9 декември 1993 г. на основание, че първоинстанционният съд е превишил правомощията си, като се е произнесъл относно законосъобразността на прилагането на Указ № 92/1950. Г-н Миреску не бил привлечен като страна по делото.

С решение си от 1 март 1995 г. ВС отменил решението на първоинстанционния съд и приел, че държавата може да придобие собственост по законодателен път. Тя била станала собственик на имота в деня на влизане в сила на Указ № 92/1950, а начинът, по който е прилаган този указ не можел да бъде контролиран от съдилищата. Съдът потвърдил, че бившите собственици могат да поискат реституиране на отчуждената собственост, но постановил, че жалбоподателят не е доказал правата си върху къщата. Бъдещо законодателство щяло да уреди обезщетяването за незаконно отнемане на собственост от страна на държавата.

ВС променил практиката си през 1998 г., като приел, че съдилищата могат да разглеждат извършените в периода между 1944 г. и 1989 г. нарушения на правото на собственост.

Б. Развитието на случая след приемането на доклада за Комисията: производството за реституиране на имота

На неустановена дата жалбоподателят иницирал производство за реституция на къщата пред Административния борд, който бил създаден със Закон № 112/1995 специално с цел да разглежда подобни искания. На 24 март 1998 г., след извършена оценка на сградата и на апартамента, в който живеел жалбоподателят, Административният борд постановил реституция на този апартамент и присъдил обезщетение за частта, която не може да бъде върната. На 14 май 1998 г. жалбоподателят обжалвал, като поискал да бъде обявен за собственик на цялата сграда и заявил, че не търси заплащане на обезщетение. Първоинстанционният съд в Букурещ обаче отхвърлил жалбата му и на 21 април 1999 г. г-н Брумареску атакувал и това решение пред Букурещкия окръжен съд. Към датата на постановяване на решението на Европейския съд това производство все още не било приключило.

Г-н Брумареску е сезирал Комисията на 9 декември 1995 г. Тя е обявила жалбата му за допустима на 22 май 1997 г. В своя доклад от 15 април 1998 г. Комисията е изразила становището, че са извършени нарушения на чл. 6, т. 1 от Конвенцията и на чл. 1 от Протокол № 1.

Резюме на решението на Европейския съд**I. Предварителни възражения на правителството*****A. Дали жалбоподателят е „жертва“***

48-49. Според правителството, развитието на случая след решението по допустимостта от 22 май 1997 г. показва, че жалбоподателят вече не е „жертва“ по смисъла на чл. 34 от Конвенцията. Г-н Брумареску оспорва позицията на правителството и моли Съда да продължи с разглеждането на делото.

“50. Съдът припомня, че съгласно трайната му практика понятието „жертва“ по смисъла на чл. 34 от Конвенцията означава лице, което е директно засегнато от определени действия или бездействия. Възможно е да е налице нарушение на Конвенцията, дори ако не са причинени вреди, които са от значение само за прилагането на чл. 41. Следователно, решение или мярка, които са в полза на жалбоподателя, по принцип не са достатъчни да го лишат от статуса му на „жертва“, освен ако националните власти не са признали изрично или по същество нарушението на Конвенцията и вследствие на това не са го поправили (виж например решението по делото *Люди с/у Швейцария*¹ от 15.06.1992 г., А.238, стр. 18, § 34).

По отношение на настоящия случай Съдът отбелязва, че по времето на производството в Страсбург жалбоподателят е в същото положение, както на 1 март 1995 г., доколкото не разполага с окончателно съдебно решение, което да признава, поне по същество, и да поправя което и да е от нарушенията на Конвенцията, причинени с решението на ВС.

Що се отнася до оплакването във връзка с правото на собственост на жалбоподателя, Съдът посочва, че молбата за реституиране на имота, подадена след решението на ВС, все още не е решена окончателно. Въпреки че решенията приети в рамките на реституционното производство, които сами по себе си не са предмет на жалбата до Съда, до известна степен са насочени към подобряване на положението на жалбоподателя като му връщат част от къщата и му присъждат обезщетение за невърнатата част и въпреки че не е изключено искането на жалбоподателя за реституиране на цялата сграда да успее, остава фактът, че основа на това производство е именно ситуацията, създадена от решението на ВС, който е приел, че имотът отново е станал държавна собственост. Следователно, реституционното производство не може в никакъв случай изцяло да заличи последиците от това решение за упражняването на правото на собственост на жалбоподателя, тъй като дори и къщата да му бъде върната, това ще бъде направено по силата на правни норми, различни от тези, които са от значение за настоящото оплакване.

Съдът подчертава, че оплакванията на жалбоподателя се отнасят не само до намесата на ВС в правото му на собственост, но съдържат и твърдения за нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията, извършено в резултат на същото решение. Съдът приема, че несъмнено жалбоподателят може да претендира, че е

¹ *Ludi v. Switzerland*

жертва вследствие на отмяната на влязлото в сила съдебно решение, което е било в негова полза, и вследствие на заключението, че съдилищата не са компетентни да приемат за разглеждане искове за собственост и предаване на владението, подобни на предявения от него. Ситуацията, при която сезирането на съдилищата с такива искове е било невъзможно, е продължила няколко години.

Макар че в резултат на новата уредба и промяната в позицията на ВС това правно средство понастоящем е достъпно в подобни случаи, Съдът счита, че би било обременително от жалбоподателя да се изисква да предявява за втори път същия иск, особено като се има предвид, че с оглед на противоречивата практика на румънските съдилища изхождат от нов иск за собственост и предаване на владението остава несигурен, поради принципа *res judicata*.”

При тези обстоятелства Съдът приема за безспорно, че жалбоподателят все още понася последиците на спорното решение на ВС и продължава да бъде жертва на нарушение на Конвенцията. Съответно, отхвърля възражението на правителството.

Б. Неизчерпване на вътрешноправните средства за защита

51. Правителството поддържа, че жалбата е недопустима, тъй като не са изчерпани вътрешноправните средства за защита. Макар и да признава, че жалбоподателят не е разполагал с ефективно средство за да оспори решението на ВС, правителството твърди, че той е можел да предяви нов иск за предаване на владението – средство, което въпреки че е съществувало преди Комисията да обяви жалбата за допустима, е станало ефективно едва след това в резултат на промени в румънското законодателство и в практиката на ВС.

52. Съдът отбелязва, че правителството за първи път е повдигнало това възражение пред Комисията на 7 април 1998 г., т.е. след решението по допустимостта от 22 май 1997 г. и след като е представило своето становище по съществуването на жалбата на 11 юли 1997 г.

“53. Той припомня, че като правило възражение от този вид може да бъде повдигнато преди проверката по допустимостта на жалбата (виж например решението по делото Кембъл и Фел с/у Обединеното кралство² от 28.06.1984 г., А.80, стр. 31, § 57; и Артико с/у Италия³ от 13.05.1980 г., А.37, стр. 13-14, § 27). Съдът обаче не счита, че е необходимо да изследва дали в настоящия случай са налице особени обстоятелства, които да създават възможност за правителството да предяви възражението си след фазата по допустимостта, тъй като във всеки случай това възражение е неоснователно.”

54. Той отбелязва, че преди да подаде своята жалба до Комисията, жалбоподателят е използвал посоченото от правителството правно средство – иск за собственост и предаване на владението, което тогава, както и към момента на постановяване на решението на Европейския съд, е съществувало и е било ефективно.

² Campbell and Fell v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в бр. 3-4/98 г. на Бюлетина.

³ Artico v. Italy. Виж резюме на решението в бр. 3-4/98 г. на Бюлетина.

55. Съдът счита, че правителството, което е отговорно за отмяната на окончателно съдебно решение, постановено по този иск, не може да спори, че жалбоподателят не е изчерпал вътрешноправните средства за защита, тъй като не го бил предявил още веднъж (виж също § 50 по-горе, *in fine*). Съобразно с това Съдът отхвърля възражението на правителството.

II. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

56-58. Жалбоподателят твърди, че решението на ВС е накърнило правата му по чл. 6, т. 1, и по-специално правото на достъп до съд. Правителството приема, че на жалбоподателя е бил отказан достъп до съд, но поддържа, че отказът е бил временен и оправдан с оглед на необходимостта да се осигури спазването на процедурните правила и принципа за разделение на властите.

59. Според Комисията, правото на достъп до съд предполага осигуряването на съдебно средство за разглеждането на претенции относно граждански права. От това следва, че отмяната на решението от 9 декември 1993 г. на основание, че съдилищата нямат компетентност да разглеждат такива искове, е за-сегнала отрицателно самата същност на правото на достъп до съд.

“60. Ето защо, Съдът трябва да изследва дали решението от 1 март 1995 г. е нарушило чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

61. Правото на справедливо гледане на делото от съд, гарантирано от чл. 6, т. 1, трябва да бъде тълкувано в светлината на Преамбиюла на Конвенцията, който прогласява, наред с всичко друго, че правовият ред е част от общото наследство на договарящите държави. Един от основните аспекти на правовия ред е принципът за правна сигурност, който изисква, *inter alia*, в случаите, когато един въпрос е решен окончателно от съд, неговото решение да не може да бъде оспорвано.”

62. В настоящия случай Съдът отбелязва, че през разглеждания период главният прокурор на Румъния, който не е бил страна в производството пред първата инстанция, е имал право по силата на чл. 330 от ГПК да поиска отмяна на влязло в сила решение, като на това негово правомощие не са били наложени никакви времеви ограничения и по този начин всяко крайно решение е подлежало на оспорване в продължение на неопределен период.

“Съдът изтъква, че като е уважил молбата, депозирана по силата на това правомощие, ВС е пренебрегнал приключил съдебен процес, завършил с (по собствените му думи) “неотменимо” съдебно решение, което по тази причина е притежавало силата на пресъдено нещо, и което освен това е било изпълнено. Прилагайки по този начин чл. 330 от ГПК, ВС е нарушил принципа за правна сигурност. В обстоятелствата на конкретния случай това действие е накърнило правото на жалбоподателя на справедливо гледане на делото, установено в чл. 6, т. 1 от Конвенцията.”

Следователно, налице е нарушение на тази разпоредба.

63-64. Освен това, по отношение на твърдението на жалбоподателя, че е бил лишен от правото делото му да бъде разгледано от съд, Съдът отбелязва, че в своето решение от 1 март 1995 г. ВС е приел, че претенцията на жалбоподателя съставлява атакуване на законодателен акт, а именно Указ № 92/1950, и следователно случаят е извън юрисдикцията на съдилищата, а само парламен-

тът е компетентен да прецени дали национализацията е била законна или не. Въпреки това съдът е постановил, че жалбоподателят не е собственик на процесния имот.

Съдът подчертава, че не е негова задача да преразглежда решението от 1 март 1995 г. в светлината на румънското законодателство или да обсъжда дали ВС е могъл или не да решава делото по същество предвид правомощията, предоставени му по чл. 330 от ГПК.

“65. Съдът отбелязва, че съображението за решението от 1 март 1995 г. е било, че съдилищата не разполагат с юрисдикция да решават граждански спорове като този за възстановяване на правото на собственост в настоящия случай. Съдът счита, че подобно изключване само по себе си е в противоречие с правото за достъп до съд, гарантирано от чл. 6, т. 1 от Конвенцията (виж *mutatis mutandis* решението по делото Василеску с/у Румъния⁴ от 22.05.1998 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III, стр. 1075-76, §§ 39-41).”

Съответно, Съдът констатира нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията и в този аспект.

III. Твърдяното нарушение на чл. 1 от Протокол № 1

66. Жалбоподателят се оплаква, че решението на ВС е накърнило неговото право на мирно ползване на собствеността.

A. Дали е налице собственост?

67. Правителството приема, че признаването на собственическия титул на жалбоподателя в решението на първоинстанционния съд съставлява “собственост” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията. Впоследствие обаче то изтъква аргумента, че това решение не се отнася до приземния етаж, който е бил продаден от държавата през 1973 г.

68. Жалбоподателят поддържа, че държавата не може законно да продаде собственост, която не притежава, и че наемателите са действали недобросъвестно при покупката, тъй като са били наясно, че неговите родители са лишени от собствеността незаконосъобразно.

Според встъпилото производство трето лице правото на собственост на жалбоподателя не се разпростира върху приземния етаж, който е бил продаден на наследодателите му през 1973 г.

“69. Съдът обръща внимание на факта, че собственическият титул на жалбоподателя за апартамента на приземния етаж на къщата се оспорва от встъпилото в производството трето лице. Той подчертава, че производството пред него, започнато от жалбоподателя срещу румънската държава, може да засегне само правата и задълженията на тези страни, и отбелязва, че встъпилото трето лице не е било страна по никое от вътрешните производства.

70. Съдът приема, че жалбоподателят е имал “собственост” по смисъла на

⁴ Vasilescu v. Romania

Указ 92/1950, и с обратна сила е приел, че жалбоподателят, в качеството му на наследник на неговите родители, е законен собственик на къщата. Съдът отбелязва, че това заключение е било неотменимо. Нещо повече, като законен собственик жалбоподателят се е ползвал необезпокоявано от имота си от 9 декември 1993 г. до 1 март 1995 г. Плащал е и данъци за него.”

Б. Дали е налице намеса?

71-72. Според жалбоподателя, в резултат на отмяната на решението от 9 декември 1993 г. за него е било абсолютно невъзможно да се легитимира като собственик, нещо което е равнозначно на намеса в правото му на мирно ползване на собствеността. Правителството принципно се съгласява, че е осъществена намеса в правото на мирно ползване на собствеността на жалбоподателя, но отстоява позицията, че с решението си ВС е създал само краткотрайна несигурност по отношение на собственическия му титул.

73. Комисията счита, че отмяната на решението от 9 декември 1993 г. представлява намеса в правото на собственост на жалбоподателя, и подчертава, че титулт на г-н Брумареску е бил признат с влязло в сила решение и по тази причина той е имал легитимно очакване да ползва необезпокоявано правата си.

“74. Съдът приема, че Върховният съд не е целял да се произнесе по претенцията на жалбоподателя относно правото му на собственост, но счита, че е налице намеса в гарантираното от чл. 1 на Протокол № 1 право, тъй като решението на ВС е отменило окончателното решение от 9 декември 1993 г., което е присъждало процесната сграда на жалбоподателя, макар това решение вече да е било изпълнено.”

В. Дали намесата е била оправдана?

“75. Остава да се прецени дали констатираната от Съда намеса нарушава чл. 1 от Протокол № 1 или не. Това налага да се изследва дали, както твърди правителството, въпросната намеса попада в приложното поле на първото изречение от първата алинея на чл. 1, доколкото решението на ВС няма за последица нито официалното лишаване на жалбоподателя от собственост, нито контрол върху нейното ползване, или пък, както е заключила Комисията, случаят разкрива лишаване от собственост, попадащо в обхвата на второто изречение на първата алинея на разпоредбата.

76. Съдът припомня, че за преценката дали е налице лишаване от собственост по смисъла на второто “правило” е необходимо не само да се провери дали е извършено официално отнемане или отчуждаване на собственост, но също и да се погледне зад очевидното и да се изследва действителната ситуация, срещу която е насочено оплакването. Тъй като Конвенцията има за цел да гарантира права, които са “практически и ефективни”, то би следвало да се провери дали ситуацията е равностойна на фактическо отчуждаване (виж решенията по

делата Спорунг и Лонрот с/у Швеция⁵ от 23.09.1982 г., А.52, стр. 24-25, § 63, и Василеску с/у Румъния, цитирано по-горе, стр. 1078, § 51).

77. Съдът отбелязва, че в настоящия случай решението на първоинстанционния съд, задължаващо административните власти да върнат къщата на жалбоподателя, е станало окончателно и неотменимо и, че в изпълнение на това решение кметът на Букурещ е разпоредил предаването на имота, което е било направено през май 1994 г. По-нататък Съдът припомня, че считано от тази дата жалбоподателят е спрял да плаща наем за апартамента, който е обитавал, и за периода от април 1994 г. до април 1995 г. е плащал данък за цялата сграда. Като е приел, че държавата е доказала своето право на собственост, възникнало по силата на указа за национализацията, ВС е лишил жалбоподателя от всички ползи, произтичащи за него от окончателното решение на първоинстанционния съд. След решението му жалбоподателят е бил уведомен, че къщата отново ще бъде записана като държавна собственост, считано от април 1996 г. В резултат на това, той е бил лишен от правото на собственост върху сградата, признато му с влязло в сила решение, и след този момент не е можел да продава, завещава, дарява или да се разпорежда по какъвто и да е друг начин с имота. При тези обстоятелства Съдът заключава, че решението на Върховния съд има за последица лишаването на жалбоподателя от собственост по смисъла на второто изречение от първата алинея на чл. 1 от Протокол № 1.

78. Лишаването от собственост по смисъла на второто правило може да бъде оправдано само ако се докаже, *inter alia*, че е “в обществен интерес” и е съобразно с “условията, предвидени в закона”. Нещо повече, всяка намеса в правото на собственост трябва да отговаря на изискването за пропорционалност. Както Съдът неведнъж е подчертавал, трябва да се постигне справедлив баланс между изискванията на обществения интерес и изискванията на защитата на основните права на индивида и търсенето на този справедлив баланс е характерен за Конвенцията като цяло (виж цитираното по-горе решение по делото Спорунг и Лонрот с/у Швеция, стр. 26-28, §§ 69-74).”

79. Съдът споделя мнението на Комисията, че не е посочено оправдание за ситуацията, причинена от решението на ВС. По-специално нито съдът, нито правителството са обосновали лишаването от собственост със съществени съображения в обществен интерес. Съдът отбелязва също, че към датата на постановяване на настоящото решение, жалбоподателят е бил лишен от собственост за повече от четири години, без да му е заплатено обезщетение, съобразено с реалната стойност на имота, и всичките му опити да си върне обратно собствеността са били неуспешни.

“80. При тези обстоятелства, дори да допусне, че лишаването от собственост би могло да бъде обосновано като извършено в обществен интерес, Съдът счита, че справедливият баланс е нарушен и жалбоподателят е понесъл и про-

⁵ Sporrang and Lonroth v. Sweden. Виж резюме на решението в бр. 4/2000 г. на Бюлетина.

дължава да понася лична и прекомерна тежест. Съответно, извършено е нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, което продължава и понастоящем.”⁶

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

⁶ Решението е единодушно по всички въпроси. Съдът се произнася по претенцията на жалбоподателя за справедливо обезщетение с отделно решение от 23 януари 2001 г. Той припомня, че съгласно установената му практика положението на жалбоподателя от преди нарушението би било възстановено най-добре с връщането на имота, така както е постановил първоинстанционният съд на 9 декември 1993 г. В тази връзка Съдът отбелязва, че собствеността върху апартамента, в който живее жалбоподателят, му е възстановена и тази реституция е потвърдена във вътрешното производство, междувременно приключило с решение от 26 октомври 2000 г. на Букурещкия апелативен съд. Следователно държавата остава да реституира останалата част от къщата. Тъй като не е направила това, тя трябва да плати на жалбоподателя обезщетение за имуществени вреди в размер на пазарната стойност на сградата, намалена със стойността на апартамента. Съдът констатира съществените различия в методите на оценка, използвани от експертите на двете страни, и като има предвид информацията за цените на недвижимите имоти в Букурещ определя пазарната стойност на къщата и земята, върху която е построена, на 215 000 щатски долара, от които 78 795 щатски долара представляват цената на реституирания апартамент. Така обезщетението, което трябва да бъде заплатено на жалбоподателя, е в размер 136 205 щатски долара, от които 42 100 щатски долара е цената на жилището, обитавано от г-н Миреску.

Съдът присъжда на жалбоподателя обезщетение за неимуществени вреди в размер на 15 000 щатски долара, а също и сумата 2 450 щатски долара за разноски, направени в производството.

Дело Зволски и Зволска срещу Република Чехия

(Zvolsky and Zvolska v. The Czech Republic)

жалба No 46129/99

Решение от 12 ноември 2002 г. на II отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 6, т. 1: право на достъп до съд; **чл. 1 от Протокол No 1:** защита на собствеността

Макар че “правото на съд”, един аспект от което е правото на достъп до съд, е подчинено на имплицитни ограничения, особено що се отнася до условията за допустимост на обжалването, наложените ограничения не трябва да пречат или да стесняват достъпа до съд на отделния гражданин по такъв начин или в такава степен, че да засягат самата същност на правото. Правилата, установяващи срокове за обжалване, не трябва да се прилагат по начин, който възпрепятства страните да използват наличните средства за защита.

Пълната липса на обезщетение може да бъде оправдана от гледна точка на чл. 1 от Протокол No 1 само в изключителни случаи, но ако намесата в правото на собственост удовлетворява изискванията за законност и не е произволна, липсата на обезщетение не прави отнемането на собствеността *eo ipso* неправомерно. В този случай следва да се провери дали жалбоподателят е трябвало да понесе непропорционална и прекомерна тежест.

Фактите по делото

Жалбоподателите са граждани на Република Чехия. През 1967 г. те сключили с М.Р. договори за продажба и дарение, по силата на които М.Р. им прехвърлял своята къща в провинцията срещу определена в договора цена и безвъзмездно граничещата земеделска земя. По това време редът за прехвърляне на застроени земеделски имоти бил продажба на къщата и дарение на земята, която се обработвала от социалистически кооператив. За да може договорът да бъде произведе действие, се изисквало одобрението на кооператива и съгласието на компетентните национални власти. Необходимо било също така купувачите да поемат задължение да работят за социалистическия кооператив.

Според жалбоподателите, именно желанието да се освободи от задължението си да работи за кооператива станало причина М.Р. да предложи сключването на договора. Те му заплатили 30 000 крони над продажната цена на къщата като компенсация за стойността на земеделската земя. През 1991 г. М.Р. подписал декларация, че е прехвърлил земята доброволно, и тази декларация според жалбоподателите представлява допълнение към договора, потвърждаващо неговото съгласие с условията на сделката.

На 1 юли 1993 г. обаче, на основание чл. 8, ал. 3 от Закона за земята М.Р. предявил иск срещу жалбоподателите за разваляне на договора в частта му, касаеща прехвърлянето на земеделската земя. На 30 септември 1994 г. районният съд на Пардубиче уважил иска, като приел, че законовите условия за частично разваляне на договора са налице, а на 29 февруари 1996 г. окръжният съд на Храдек Кралъове потвърдил решението му. Окръжният съд приел, че М.Р. е дарил притежаваната от него земеделската земя като част от договора за продажба на къщата. Отбелязал също, че понятията “дарение” и “безвъзмездно прехвърляне” са идентични. Съдът отхвърлил молбата на жалбоподателите за разрешение да подадат жалба относно тълкуването и прилагането на закона. Приел, че искането за тълкуване на израза “безвъзмездно прехвърляне” в чл. 8 от Закона за земята не поставя въпрос от съществено правно значение.

На 14 юни 1994 г. жалбоподателите сезирали Върховния съд, като се позовавали на чл. 239, ал. 2 от ГПК, според който компетентният да разгледа жалбата относно тълкуването и прилагането на закона съд можел да прецени, че атакуваното решение поставя проблем от съществено правно значение и да допусне обжалването. Жалбоподателите поддържали, че по-долустоящите инстанции са разтълкували неправилно разпоредбите на Закона за земята, като са смесили понятията “дарение” и “безвъзмездно прехвърляне”.

С решение от 29 юли 1997 г. Върховният съд отказал да даде исканото разрешение. Той подчертал, че вече се е произнесъл по въпроса за тълкуването на понятията “дарение” и “безвъзмездно прехвърляне” в редица свои решения, в които е приел, че Законът за земята не изисква да е използвана принуда, ако земеделската земя е била прехвърлена безвъзмездно. Решението на Върховния съд било връчено на жалбоподателите не по-рано на 11 септември 1997 г.

На 12 ноември 1997 г. те подали конституционна жалба, в която поддържали, че решенията на вътрешните съдилища нарушават конституционните гаранции, установени в чл.чл. 1, 11, т. 1 и 3 от Хартата на основните права и свободи, и по-специално равенството на гражданите и защитата на собствеността.

На 4 август 1998 г. Конституционният съд обявил жалбата им за недопустима като подадена след изтичане на установения за това 60-дневен срок. Съдът приел, че въпросният срок е започнал да тече от датата на решението на апелативния съд, което съставлявало окончателно произнасяне по твърдените права. Жалбата им пред Върховния съд не отговаряла на законовите изисквания и неговото решение не съставлявало отказ на правосъдие.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

37. Жалбоподателите твърдят, че отхвърляйки конституционна им жалба като просрочена, без да я разгледа по същество, Конституционният съд е нарушил чл. 6, т. 1 от Конвенцията.

38. Съдът припомня, че в настоящия случай Конституционният съд е обявил конституционната жалба на г-н и г-жа Зволски за недопустима, като е приел,

че предвиденият 60-дневен срок за подаването ѝ е започнал да тече от датата на решението на апелативния съд, а не от решението на Върховния съд, с което е отказано разрешение за обжалване относно тълкуването и прилагането на закона. Конституционният съд е приел, че решението на Върховния съд не представлява произнасяне по правата на жалбоподателите и поради това конституционната им жалба трябвало да е насочена директно срещу решението на апелативния съд.

А. Становища на страните

39-40. Правителството твърди, че оплакването е явно необосновано. Жалбата относно тълкуването и прилагането на закона била специална форма на обжалване, която можело да бъде разрешена само ако са изпълнени законовите условия. Според практиката на Конституционния съд тя била достъпно и ефективно средство за защита и ако е разгледана конституционната жалба била допустима. Правителството поддържа, че жалбоподателите е трябвало да подадат своята конституционна жалба едновременно с молбата за допускане на обжалване относно тълкуването и прилагането на закона, за да избегнат риска от пропускане на срока за сезиране на Конституционния съд. Този срок бил допустимо ограничение на правото на достъп до съд според практиката на Европейския съд и не е нарушавал изискването за справедливо гледане на делото. Като не направили това, жалбоподателите поради собствената си небрежност се лишили от достъпно и ефективно вътрешноправно средство за защита.

41-43. Жалбоподателите не са съгласни с позицията на правителството. Те подчертават, че в практиката си Конституционният съд е застъпвал противоречиви становища по въпроса от кой момент се изчислява 60-дневният срок. Цитират редица решения, в които Конституционният съд е приел, че жалбата относно тълкуването и прилагането на закона е средство, което трябва да бъде изчерпано преди да се предяви конституционна жалба. Според жалбоподателите Конституционният съд прилагал разпоредбите, уреждащи сроковете за обжалване и изчерпването на средствата за защита, по начин, който пречатствал възможността на заинтересуваните лица да подадат конституционна жалба.

44-45. В допълнителното си становище по делото жалбоподателите посочват, че след изменението на ГПК, влязло в сила на 1 януари 1996 г., страните са получили възможност независимо от отказа на апелативния съд да издаде разрешение за обжалване да сезират Върховния съд с искане за такова разрешение. По тази причина решенията, на които се позовава правителството, били неприложими, тъй като били постановени преди изменението на ГПК. В отговор правителството представи списък на скорошни решения на Конституционния съд, в които той се е произнесъл по въпроса за ролята на обжалването относно тълкуването и прилагането на закона като последно средство за защита на правата. Жалбоподателите твърдят, че тези решения са в подкрепа на тяхната теза и техният случай е бил решен съгласно практиката отпреди изменението на ГПК.

Б. Преценката на Съда

“46. Съдът припомня, че преди всичко националните власти и по-специално съдилищата са тези, които разрешават проблемите, свързани с тълкуването на вътрешното право. Неговата роля е ограничена до проверката дали последиците от това тълкуване са съвместими с Конвенцията. Това се отнася особено за тълкуването от съдилищата на процедурни правила, каквито се правилата относно преклузивните срокове за подаване на документи или на жалби (виж *mutatis mutandis* решението по делото Тейедор Гарсиа с/у Испания¹ от 16.12.1997 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VIII, стр. 2796, § 31). Правилата относно процедурата и сроковете за обжалване са предназначени да осигурят добро правораздаване и, по-специално, правна сигурност. Този принцип на правната сигурност, който е един от основните аспекти на правовия ред, изисква всички страни в процеса да разполагат с ефективно съдебно средство за защита, позволяващо им да отстояват своите права от граждански характер (виж решението по делото Брумареску с/у Румъния² от 28.10.1999 г., ECHR 1999-VII, § 61).

47. Освен това, “правото на съд”, един аспект от което е правото на достъп до съд, не е абсолютно, а е подчинено на имплицитни ограничения, особено що се отнася до условията за допустимост на обжалването, тъй като то по своето естество изисква регулиране от страна на държавата, която в това отношение разполага с известна свобода на преценка (виж решението по делото Гарсиа Манибардо с/у Испания³ от 15.02.2000 г., ECHR 2000-II, § 36 и Мортие с/у Франция⁴ от 3.07.2001 г., § 33). Въпреки това, наложените ограничения не трябва да пречат или да стесняват достъпа до съд на отделния гражданин по такъв начин или в такава степен, че да засягат самата същност на правото. В допълнение на това, ограниченията ще бъдат съобразни с чл. 6, т. 1 само ако преследват законна цел и съществува разумно отношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел (виж решението по делото Гуерин с/у Франция⁵ от 29 юли 1998 г., *Reports* 1998-V, стр. 1867, § 37).”

48. Съдът припомня, че в настоящия случай жалбоподателите се оплакват от липсата на справедливо гледане на делото в резултат на факта, че Конституционният съд е обявил тяхната конституционна жалба за недопустима като просрочена. Конституционният съд е достигнал до този извод като е приел, че след като на жалбоподателите е отказано разрешение за обжалване относно тълкуването и прилагането на закона, 60-дневният срок за подаване на конституционна жалба е започнал да тече от датата на решението на апелативния съд. Според жалбоподателите това рестриктивно тълкуване на началния момент за изчисляване на срока ги е лишило от достъп до вътрешноправно средство за защита.

“49. Съдът отбелязва, че решението дали да позволи обжалване относно тълкуването и прилагането на закона е зависело единствено от свободната пре-

¹ Tejedor Garcia v. Spain

² Brumarescu v. Romania

³ Garcia Manibardo v. Spain

⁴ Mortier v. France

⁵ Guerin v. France

ценка на Върховния съд, който е трябвало да прецени дали оспореното решение повдига въпрос от "съществено правно значение". При тези обстоятелства Съдът възприема становището на жалбоподателите, че нито те, нито техния адвокат са били в състояние да определят вероятността да получат разрешение от Върховния съд. Въпреки отказа на апелативния съд да им даде разрешение за обжалване, жалбоподателите са взели решение в съответствие с практиката на Конституционния съд да подадат жалба до Върховния съд, като добросъвестно са смятали, че изчисляването на 60-дневния срок за сезиране на Конституционния съд започва да тече от датата на връчването на решението на Върховния съд, доколкото жалбата относно тълкуването и прилагането на закона е последно правно средство за защита по смисъла на Закона за Конституционния съд."

50. По тази причина Съдът трябва да провери дали в конкретните обстоятелства на случая Конституционният съд, като е обявил конституционната жалба за недопустима, е нарушил правото на жалбоподателите на достъп до съд. За тази цел Съдът прави преглед на относимото чешко законодателство и отбелязва, че според Закона за Конституционния съд срокът за подаване на конституционна жалба е 60 дни от датата на връчването на заинтересованата страна на решението по последното производство за защита на нейните права и под страх от обявяване на конституционната ѝ жалба за недопустима тя следва да изчерпи всички защитни средства, които има на свое разположение, с изключение на молбата за преразглеждане на делото.

"51. Съдът посочва, че правилата, установяващи срокове за подаване на жалби, не трябва да се прилагат по начин, който възпрепятства страните в процеса да използват наличните средства за защита. Въпросът, повдигнат в настоящия случай, касае правната сигурност." Проблемът не е само в тълкуването на материалноправните разпоредби, а и в това, че процедурните правила са били тълкувани по начин, който е попречил искането на жалбоподателите да бъде разгледано по същество със съпътстващия риск тяхното право на ефективна съдебна защита да бъде нарушено (виж *mutatis mutandis* решението по делото *Miragal Escolano and Others v. Spain*⁶ от 2.01.2000 г., ECHR 2000-I, § 37). Като са решили да подадат молба за разрешение до Върховния съд, жалбоподателите само са прибягнали до процедура, която е била на тяхно разположение, и не би следвало в резултат на това интересите им да бъдат увредени. Нито пък може да се каже, че са сбъркали като не са подали своята конституционна жалба преди 12 ноември 1997 г., тъй като въпросът за началния момент на срока не е бил решен еднозначно.

52. При това Законът за Конституционния съд не е правел разлика между обикновени и специални средства за защита по отношение на изискването страните в производството да изчерпят всички защитни средства, с изключение на молбата за преразглеждане на делото, която е била изключена изрично. При положение, че по този начин жалбоподателите са били задължени да подадат жалба относно тълкуването и прилагането на закона, за да избегнат обявяването на конституционната жалба за недопустима, Съдът счита, че срокът за подаването на последната би трябвало да е започнал да тече от решението на Върховния съд или поне би следвало да е спрял след сезирането му.

⁶ *Miragal Escolano and Others v. Spain*

53. По отношение на тезата на правителството, че жалбата относно тълкуването и прилагането на закона е трябвало да се подаде едновременно с конституционната жалба, Съдът възприема позицията на жалбоподателите, че това би било както несигурно, така и без опора в закона, и не предлага подходящо решение, каквото се изисква от принципа за правната сигурност. Той не приема твърдението на правителството, че жалбоподателите е следвало да подадат жалби и до Върховния съд, и до Конституционния съд, на едни и същи основания. Дори и да бяха направили това, те, а дори и Конституционният съд, е нямало как да знаят преди решението на Върховния съд дали ще бъде дадено разрешение за обжалване. По този начин е съществувал риск да бъдат постановени две различни решения по едно и също дело и да се причини правна несигурност. Ето защо Съдът счита, че началният момент на 60-дневния срок за подаване на конституционна жалба би трябвало да бъде датата на връчването на решението на Върховния съд, с което е отказано разрешение за обжалване. В допълнение на това Съдът отбелязва, че е малко вероятно заинтересованите страни да са били запознати с възможността за едновременно подаване на жалбите, доколкото решенията, с които Конституционният съд е отхвърлял подадените до него конституционни жалби, са се публикували само по изрично решение на съда, взето на пленарно заседание, нещо което се е случвало много рядко.

54. На последно място, Съдът счита, че изискването на Закона за Конституционния съд "всички средства" да бъдат изчерпани, без да се прави разлика между обикновените и специалните средства за защита (с изключение на молбата за преразглеждане на делото), заедно с непредвидимия изход от молбата за разрешение за обжалване в резултат на начина, по който са се прилагали съответните разпоредби от ГПК, накарнява самата същност на правото на обжалване като налага на жалбоподателите прекомерна тежест, нарушаваща справедливия баланс, който трябва да се постигне между легитимния интерес от спазването на процедурата за сезиране на Конституционния съд и правото на достъп до този съд.

55. Съдът приема, че ограничителното тълкуване от страна на Конституционния съд на въпросните процесуални норми е лишило жалбоподателите от правото им на достъп до съд. Съответно, налице е нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.⁷

II. Твърдяното нарушение на чл. 1 от Протокол № 1

56. Жалбоподателите твърдят също, че правото им на мирно ползване на собствеността е било нарушено в резултат на задължението, наложено им от вътрешните съдилища, да върнат на бившия собственик земята, която им е била прехвърлена безвъзмездно през 1967 г.

57. Съдът отбелязва, че през 1967 г. редът за прехвърляне на собствеността върху земеделски имоти е бил продажба на къщата и дарение на граниещата земя, която била обработвана от социалистически кооперативи. Съгласно чл. 8, ал. 4 от Закона за земята, ако собственикът е дарил земята на частно лице под

⁷ Решението е единодушно.

действието на принуда или я е прехвърлил безвъзмездно по силата на договор за продажба на къщата и ако земята все още е във владение на това лице, съдът може или да развали договора в тази му част, или да нареди на настоящия собственик да заплати нейната стойност. В настоящия случай вътрешните съдилища са постановили частично разваляне на договора.

А. Твърдения на страните

58-59. Страните не спорят, че държавата се е намесила в правото на собственост на жалбоподателите, а само относно факта дали тази намеса е била в нарушение на чл. 1 от Протокол № 1. В подкрепа на становището си правителството подчертава на първо място, че трябва да се прави разлика между “реституция”, в смисъл на поправяне на извършено нарушение на правото на собственост посредством възстановяване на първоначалното правно положение с обратен ефект, и “експроприация”, изразяваща се в предписано от закона принудително лишаване от собственост в обществен интерес с действие занапред, срещу предоставяне на обезщетение. Правителството изтъква, че целта на Закона за земята, въз основа на който съдилищата са постановили решенията си, е била законна, и тъй като договорът за продажба и дарение не е бил анулиран изцяло, а само в частта, касаеща безвъзмездното прехвърляне на земята, намесата е била пропорционална на преследваната цел. Накрая правителството отбелязва, че след като навремето не са заплатили придобитата земя, жалбоподателите нямат право да получат обезщетение.

60-62. Жалбоподателите се съгласяват, че решението, възприето от законодателя в чл. 8, ал. 4 от Закона за земята, е правилно и справедливо в случаите, когато земята е била прехвърлена против волята на нейния собственик. Те обаче оспорват прилагането на закона в случай на доброволно прехвърляне и подчертават, че съдилищата следва да се стремят във всеки конкретен случай да установят дали е упражнена принуда или е заплатено обезщетение на бившия собственик, въпреки договорното условие прехвърлянето да бъде безвъзмездно.

Жалбоподателите отбелязват, че бившият собственик е сключил спорния договор за продажба и дарение в свой интерес, тъй като е искал да се освободи от задължението си да работи за социалистическия кооператив, и в замяна е получил 30 000 крони над продажната цена на къщата. Освен това през 1997 г. той подписал декларация, че е прехвърлил правото си на собственост, включително и това върху земеделската земя, доброволно.

Б. Преценката на Съда

“63. Съдът припомня, че чл. 1 от Протокол № 1 гарантира по същество правото на собственост и съдържа три отделни правила. Първото, което е формулирано в първото изречение на първата алинея и е от общ характер, установява принципа на мирно ползване на собствеността. Второто, закрепено във второто изречение на същата алинея, се отнася до лишаването от собственост, като го подчинява на определени условия. Третото правило, съдържащо се във втората алинея, признава правото на договарящите държави да контролират ползването на собствеността в съответствие с общия интерес. Съдът трябва да се увери,

че последните две правила са приложими, преди да прецени дали първото правило е било спазено. Тези три правила обаче не са отделни в смисъл на липса на връзка помежду им. Второто и третото правило се отнасят до особени случаи на намеса в правото на мирно ползване на собствеността и съответно те трябва да се тълкуват в светлината на общия принцип, прогласен с първото правило (виж решението по делото Йатридис с/у Гърция⁸ от 25.03.1999 г., ECHR 1999-II, § 55 и Елиа ООД с/у Италия⁹ от 2.08.2001 г., ECHR 2001-IX, § 51).”

64. Съдът отбелязва, че в настоящия случай не се спори относно факта, че правото на мирно ползване на собствеността на жалбоподателите е било нарушено. Ето защо той трябва да провери дали тази намеса е осъществена в нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 или не.

1) Била ли е намесата предвидена в закона ?

“65. Съдът отбелязва, че 1 от Протокол № 1 изисква всяка намеса от страна на държавните власти в мирното ползване на собствеността да бъде в съответствие със закона. Още повече, че върховенството на закона, което е един от фундаменталните принципи на демократичното общество, е в основата на всички разпоредби на Конвенцията (виж решението по делото Амуур с/у Франция¹⁰ от 25.06.1996 г., *Reports* 1996-III, стр. 850-51, § 50).

Законът, на който се основава намесата, трябва да бъде в съответствие с вътрешното право на договарящата държава, включително и с релевантните разпоредби на Конституцията. На първо място държавните власти са тези, които тълкуват и прилагат вътрешното право и решават въпроса за неговото съответствие с Конституцията.”

66. Съдът отбелязва, че в настоящия случай законовата основа на извършената намеса е бил Закона за земята и поради това той няма основания да се съмнява, че лишаването от собственост е било подчинено на законови правила в съответствие с изискванията на чл. 1 от Протокол № 1.

2) Била ли е намесата в обществен интерес ?

“67. Що се отнася до това дали лишаването от собственост в случая е преследвало законна цел или с други думи дали е съществувал “обществен интерес” по смисъла на второто правило на чл. 1 от Протокол № 1, Съдът отбелязва, че тъй като познават пряко своето общество и неговите нужди, националните власти по принцип са в по-добра позиция да преценят кое е в обществен интерес. Съгласно установената от Конвенцията система за защита, първоначалната преценка относно съществуването на проблем с обществена значимост, който дава основание за лишаване от собственост, се прави от националните власти. Тук, както и в други сфери, в които се разпростират гаранциите по Конвенцията,

⁸ *Iatridis v. Greece*, решение на Голямото отделение на Съда

⁹ *Elia S.r.l. v. Italy*

¹⁰ *Amuur v. France*

националните власти разполагат с определена свобода на преценка (виж решението по делото Малама с/у Гърция¹¹ от 1.03.2001 г., ECHR 2001-II, § 46). Нещо повече, понятието за “обществен интерес” е по необходимост широко. По-специално, решението да се приеме закон за отчуждаване на собственост обикновено ще включва разглеждането на въпроси от политически, икономически и социален характер. Съдът смята за естествено свободата на преценка, с която разполага законодателната власт при провеждане на социалната и икономическата политика, да бъде широка, и ще се съобрази с нейното решение по отношение на това какво е в обществен интерес, освен ако това решение не е явно лишено от разумна основа. Същото неизбежно се отнася, и може би дори в по-голяма степен, за случаите, в които се сменя политическата система на държавата (виж *mutatis mutandis* решението по делото Бившият крал на Гърция и други с/у Гърция¹² от 23.11.2000г., ECHR 2000-XII, § 87).”

68. Съдът посочва, че в настоящия случай целта на Закона за земята е била да се поправят нарушенията на правото на собственост, извършени по време на комунистическия режим, и приема, че Република Чехия вероятно е смятала за необходимо да реши този проблем, който според нея е бил несъвместим с демократичното управление на страната. Съдът заключава, че основната цел на въпросния акт е законна, тъй като той действително е в “обществен интерес”.

3) Пропорционалност на намесата

“69. Съдът припомня, че съгласно установената му практика втората алинея на чл. 1 от Протокол № 1 трябва да се тълкува в светлината на принципа, установен в първото изречение на разпоредбата. Следователно, намесата в правото на мирно ползване на собствеността трябва да постигне справедливия баланс между нуждите на общия интерес и изискванията за защита на основните права на гражданите. По-специално, трябва да съществува разумно отношение на пропорционалност между използваните средства и целите, за чието реализиране са предназначени мерките, лишавачи едно лице от неговата собственост (виж например решението по делото Пресос компания навиера и други с/у Белгия¹³ от 20.11.1995 г., A.332, стр. 23, § 38 и цитираното по-горе Малама с/у Гърция, § 48). Проверявайки дали това изискване е спазено, Съдът отчита, че държавата разполага с широка свобода на преценка както по отношение на избора по какъв начин да бъдат приложени мерките, така и относно заключението дали прилагането им е оправдано от гледна точка на общия интерес за постигане целите на приетия законов акт (Шасаню и други с/у Франция¹⁴, 29.04.1999 г., ECHR 1999-III, § 75). Въпреки това, Съдът не може да не упражни правомощието

¹¹ Malama v. Greece

¹² The former King of Greece and Others v. Greece, решение на Голямото отделение на Съда

¹³ Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium. Виж резюме на решението в бр. 1/2001 г. на Бюлетина.

¹⁴ Chassagnou and Others v. France, решение на Голямото отделение на Съда. Виж резюме на решението в бр. 1/2001 г. на списание “Правата на човека”.

си да разгледа случая, което изисква той да провери дали необходимият баланс е бил спазен по начин, който да е съвместим с правото на жалбоподателите на мирно ползване на собствеността, дефинирано в първото изречение на чл. 1 от Протокол № 1.

70. Според практиката на Съда, условията за предоставяне на обезщетение съгласно относимото законодателство са от значение за преценката дали спорната мярка запазва необходимия справедлив баланс и по-специално дали налага на жалбоподателите прекомерна тежест. Пълната липса на обезщетение може да бъде оправдана от гледна точка на чл. 1 само в изключителни случаи (виж решението по делото Светите манастири с/у Гърция¹⁵ от 9.12.1994 г., А.301-А, стр. 35, § 71 и цитираното по-горе Малама с/у Гърция, § 48).

71. В настоящия случай Съдът отбелязва, че Законът за земята не е предвиждал никакъв способ за получаване на обезщетение в случай на разваляне на договора за дарение. Тъй като Съдът вече установи, че въпросната намеса е удовлетворявала изискванията за законност и не е била произволна, липсата на обезщетение не прави отнемането на собствеността на жалбоподателите неправомерно *eo ipso* (виж *mutatis mutandis* цитираното по-горе решение Бившият крал на Гърция и други с/у Гърция, § 90). Ето защо остава да се провери дали при условията на законосъобразна експроприация жалбоподателите е трябвало да понесат непропорционална и прекомерна тежест.

72. Съдът определя като разумно решението на законодателя да се справи глобално с посегателствата срещу правото на собственост, извършени през време на комунистическото управление, като прави разлика между отделните случаи само когато това е необходимо с аналитична цел. Той разбира загрижеността му да поправи нарушенията и приема, че изключителните обстоятелства и по-специално начина, по който земята е била придобивана в повечето случаи по онова време, оправдават липсата на обезщетение. Съдът обаче не разбира защо чешкото законодателство е преградило всяка възможност за преразглеждане на индивидуални случаи, в които са налице особени обстоятелства при прехвърлянето на земята. Той счита, че в случаи като настоящия съдилищата трябва да се стремят да установят извън всяко съмнение дали земята е била прехвърлена против волята на бившия собственик, което не изглежда така предвид подписаната от него декларация, и дали в светлината на направената престация прехвърлянето действително е засегнало неговото право на собственост.

73. Според Съда фактът, че вътрешните съдилища са могли да развалят договора за дарение без да вземат предвид компенсацията, платена на времето от новите собственици, или декларацията на предишния собственик, че е напълно съгласен с уговорката, създава ситуация, в която необходимият справедлив баланс между защитата на частната собственост и нуждите на общия интерес е бил нарушен във вреда на жалбоподателите.

74. В заключение Съдът приема, че макар целта на Закона за земята да е била законна, наложеното на жалбоподателите задължение да върнат без

¹⁵ The Holy Monasteries v. Greece. Виж резюме на решението в бр. 6/2000 г. на Бюлетина.

обезщетение земята, която са придобили добросъвестно по силата на сключен със свободна воля договор за дарение, като са заплатили компенсация, представлява прекомерна тежест и това не може да бъде оправдано от гледна точка на втората алинея на чл. 1 от Протокол № 1. Следователно, извършено е нарушение на разпоредбата.¹⁶

Съдът отбелязва, че жалбоподателите безспорно са претърпели имуществени вреди, които са в причинна връзка с нарушението на чл. 1 от Протокол № 1. Тъй като обаче страните са използвали силно различаващи се методи за определяне размера на обезщетението и единственото експертно становище, представено пред него, касае пропуснатите ползи, той присъжда по справедливост обезщетение в размер на 50 000 евро. Страните са в съгласие и Съдът приема, че констатирането на нарушение представлява достатъчна компенсация за понесените от жалбоподателите неимуществени вреди. Съдът им присъжда още 3 000 евро за направените разноси.

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

¹⁶ Решението е единодушно.

Дело Ясюниене срещу Литва*(Jasiuniene v. Lithuania)**жалба 41510/98**Решение от 6 март 2003 г., станало окончателно на 6 юни 2003 г.*

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 6, т. 1: право на достъп до съд при спор относно граждански права и задължения; **чл. 1 от Протокол No 1:** право на мирно ползване на собствеността

За целите на чл. 6 изпълнението на съдебното решение трябва да се разглежда като неразделна част от “съдебния процес”. Не може да бъде оправдано закъснение в изпълнението, което накърнява самата същност на правото, защитено от чл. 6, т. 1.

Невъзможността за изпълнение на съдебно решение представлява намеса в правото на мирно ползване на собствеността, ако съдебното решение създава изпълнимо вземане, което съставлява собственост по смисъла на чл. 1 от Протокол No 1, и неизпълнението му се дължи на поведението на властите.

Фактите по делото

Жалбоподателката г-жа Ясюниене е родена през 1923 г. в Паланга – курортен град, разположен на крайбрежието на Балтийско море, сега на територията на Република Литва.

Преди Втората световна война майката на жалбоподателката обитавала къща в центъра на Паланга, построена в парцел с площ 1 422 кв.м. След съветската окупация на Литва замята била национализирана, а през 60-те години къщата разрушена.

На 25 септември 1992 г. градският съвет на Паланга, като се позовал на Закона за връщане на собствеността, взел решение да възстанови правото на собственост на жалбоподателката и нейната сестра по отношение на парцела, принадлежал на покойната им майка. Решението, в което властите не посочвали конкретна форма на реституция, не било изпълнено и през януари 1995 г. г-жа Ясюниене предявила иск за връщането на имота. На 15 декември 1995 г. районният съд на Паланга отхвърлил иска, като постановил, че спорният парцел не може да бъде върнат, но тя трябва да бъде обезщетена с друг имот. Жалбоподателката обжалвала решението.

На 3 април 1996 г. окръжният съд на Клайпеда отменил решението от 15 декември 1995 г. и приел, че решението на градския съвет на Паланга от 25 септември 1992 г. не е съобразено с изискванията на чл. 19 от Закона за връщане на собствеността, тъй като властите не са конкретизирали нито вида на обезщетението – поземлен имот или парична сума, нито неговия размер. Ок-

ръжният съд разпоредил на административните власти да разрешат тези въпроси, като най-късно до 30 юни 1996 г. вземат решение по молбата на г-жа Ясюниене за възстановяване на правото ѝ на собственост върху парцела. Това обаче не било направено, тъй като жалбоподателката, за разлика от своята сестра, отказала предложения ѝ от властите друг имот.

На 13 август 1996 г. г-жа Ясюниене се снабдила с изпълнителен лист въз основа на съдебното решение от 3 април 1996 г. Принудителното изпълнение не довело до окончателно разрешаване на въпроса, а само до ново предложение за обезщетяване с друг имот, отхвърлено от жалбоподателката.

В писмо от 15 декември 1997 г. областният управител на Клайпеда призовал г-жа Ясюниене да избере друг парцел, който да ѝ бъде даден като компенсация за национализирания имот, като я предупредил, че ако не направи това ще бъде избран парцел без нейно съгласие.

В писмо до министър-председателя жалбоподателката обяснила отказа си да приеме предложените ѝ недвижими имоти с факта, че те са разположени в покрайнините на Паланга и съответно стойността им е по-ниска от тази на отчуждения парцел.

На 11 февруари 1998 г. директорът на Службата за земите към Министерството на земеделието и горите оспорил правото на собственост на жалбоподателката като недоказано и поискал от областния управител да преразгледа законосъобразността на решението от 25 септември 1992 г.

До 1999 г. властите били направили общо три предложения до жалбоподателката за обезщетяване с друг поземлен имот, но тя отхвърлила и трите.

С писмо от 30 август 1999 г. административните власти я уведомили, че не е доказала правото на собственост на майка си върху парцела в съответствие с инструкциите на правителството от 13 юли 1998 г., а именно не е представила оригинални документи, потвърждаващи покупката на имота, или съдебно решение, доказващо собствеността. Те не могли да продължат процедурата по обезщетяване, докато жалбоподателката не представи тези документи.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

24-26. В оплакването си по чл.чл. 6 и 13 от Конвенцията жалбоподателката поддържа, че в резултат на отказа на административните власти да изпълнят решението на окръжния съд на Клайпеда от 3 април 1996 г. тя не е разполагала с ефективно средство, с което да защити своето право на собственост.

Правителството припомня на първо място, че решението от 25 септември 1992 г. на градския съвет на Паланга е непълно и окръжният съд е посочил тези пропуски в своето решение от 3 април 1996 г. То поддържа още, че жалбоподателката не е доказала правото си да получи обезщетение, тъй като не е представила писмени доказателства за правото на собственост на майка си върху спорния имот. На последно място правителството подчертава, че властите са били лишени от възможността да изпълнят съдебното решение от 3 април 1996 г. поради отказа на жалбоподателката да приеме три предложения за обезще-

тяване, направени от държавата. Според жалбоподателката твърденията на правителството са необосновани.

“27. Съдът припомня, че чл. 6, т. 1 гарантира на всекиго правото всяка претенция, свързана с негови граждански права или задължения, да бъде разгледана от съд или трибунал и по този начин включва “правото на съд”, един аспект на което е и правото на достъп до съд, а именно правото да се инициира съдебна процедура по въпроси от граждански характер. Това право обаче ще бъде илюзорно, ако вътрешното право на договарящата държава позволява едно окончателно и задължително съдебно решение да остане неизпълнено в ущърб на едната страна. Немислимо е чл. 6 да описва подробно предоставените на страните процедурни гаранции – за справедливо, публично и експедитивно производство, без да обхване и изпълнението на съдебните решения. Тълкуването на чл. 6 като свързан изключително с правото на достъп до съд и организацията на производството има вероятност да доведе до ситуации, несъвместими с принципа за върховенство на закона, който договарящите държави са поели задължение да спазват, когато са ратифицирали Конвенцията. Ето защо, за целите на чл. 6 изпълнението на съдебното решение трябва да се разглежда като неразделна част от “съдебния процес”. Едно закъснение на изпълнението на съдебно решение може да бъде оправдано при определени обстоятелства. То обаче не трябва да бъде такова, че да накърнява същността на правото, защитено от чл. 6, т. 1 (виж решенията по делата Хорнсби с/у Гърция¹ от 19 март 1997 г., ECHR 1997-II, § 40 и Бурдов с/у Русия² от 7 май 2002 г., §§ 34-35).”

28. В настоящия случай Съдът отбелязва, че правителството е оспорило решението от 3 април 1996 г. като е поддържало, че то не задължава държавата да предостави компенсация на жалбоподателката, защото тя не е доказала правото си да се ползва от разпоредбите на вътрешното законодателство, уреждащо реституцията на собственост. Съдът не е съгласен с тази позиция, тъй като от текста на решението е ясно, че окръжният съд в Клайпеда не е отрекъл основателността на претенцията на жалбоподателката по отношение на имота, а само е изискал от компетентните власти да предприемат подходящи мерки, за да се конкретизира формата на обезщетението.

29. Вярно е, че неизпълнението на решението в определения в него срок или след това до 2 юни 1999 г. може да се отдаде на поведението на жалбоподателката, тъй като тя е отказала да приеме няколко направени от държавата предложения за обезщетение, а властите не са били в състояние да решат окончателно въпроса без нейното предварително одобрение, което се е изисквало от действащата в този период редакция на Закона за връщане на собствеността. Съдът счита обаче, че след 2 юни 1999 г., когато въпросният закон е бил изменен и изискването за предварително одобрение на бившите собственици е отпаднало, неизпълнението на решението от 3 април 1996 г. не може да бъде оправдано.

30. Неизпълнението на това решение се утежнява още повече от факта, че сега властите оспорват самото съществуване на претенцията на жалбоподателката

¹ Hornsby v. Greece. Виж резюме на решението в бр. 3/2003 на сп. “Правата на човека”.

² Burdov v. Russia.

за право на собственост, както и от опита им да ѝ наложат определени задължения с оглед на инструкции на правителството, издадени след съдебното решение от 3 април 1996 г. Съдът счита, че тази ситуация е неприемлива от гледна точка на чл. 6, т. 1 от Конвенцията, тъй като съдебното решение 3 април 1996 г. е било в сила към 30 август 1999 г. и е налагало задължения на административните власти, а не на жалбоподателката (виж също § 28 по-горе).

31. При тази фактическа обстановка, като не са предприели необходимите мерки за да изпълнят съдебното решение от 3 април 1996 г., административните власти на Литва са лишили изцяло разпоредбата на чл. 6, т. 1 от Конвенцията от ефективност. Съответно, извършено е нарушение на тази разпоредба.³

32. Съдът не смята, че е необходимо да се произнесе по оплакването по чл. 13 от Конвенцията, тъй като чл. 6 е специална норма по отношение на това оплакване.⁴

II. Твърдяното нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, разгледан самостоятелно и във връзка с чл. 14 от Конвенцията

33-34. Като основания за оплакването си по чл. 1 от Протокол № 1, разгледан самостоятелно и във връзка с чл. 14 от Конвенцията, жалбоподателката изтъква на първо място национализацията на поземления имот и разрушаването на къщата, принадлежала на покойната ѝ майка. В допълнение на това тя се оплаква, че имотът не ѝ е бил върнат в реални граници след възстановяването на литовската държава и че властите не са изпълнили съдебното решение от 3 април 1996 г.

35-36. Страните спорят дали претенциите на жалбоподателката за връщане на имота в реални граници или за получаване на обезщетение съставляват "собственост". В подкрепа на становището си, че правата ѝ са възстановени, жалбоподателката се позовава на административния акт от 25 септември 1992 г. и на съдебното решение от 3 април 1996 г.

37. Съдът счита, че тази част от жалбата съдържа три самостоятелни оплаквания, които той възнамерява да разгледа поотделно: първо, оплакване относно национализацията на имота и разрушаването на къщата, собственост на майката на жалбоподателката, от съветските власти през 60-те години; второ, оплакване относно невъзможността имотът да бъде реституиран на жалбоподателката в реални граници и, трето, оплакване относно пропуската на властите да изпълнят съдебното решение от 3 април 1996 г.

1. Оплакването относно национализацията на имота и разрушаването на къщата

38-39. Съдът подчертава, че не разполага с компетентност *ratione temporis* да разгледа това оплакване, тъй като то се отнася до събития, осъществили се преди влизането в сила на Конвенцията и Протокол № 1 по отношение на Литва

³ Решението е единодушно.

⁴ Решението е единодушно.

съответно на 20 юни 1995 г. и 24 май 1996 г. Следователно, тази част от жалбата е несъвместима с разпоредбите на Конвенцията и протоколите към нея и не е налице нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, разгледан самостоятелно или във връзка с чл. 14.⁵

2. Оплакването относно невъзможността имотът да бъде реституиран на жалбоподателя в реални граници

40. По отношение на оплакването на жалбоподателката, че имотът не може да ѝ бъде върнат в реални граници след възстановяването на литовската държава, Съдът подчертава отново, че Конвенцията не гарантира право на реституция на собственост като такова. “Собствеността” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1 може да бъде или “налична собственост” или активи, включително вземания, за които един жалбоподател може да поддържа, че има поне “леgitимно очакване” да се реализират. Надеждата, че едно отдавна прекратено право на собственост би могло да се възстанови, не може да се разглежда като “собственост” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1. Същото се отнася и за условна претенция, която е погасена поради незадоволяване на условието (виж например решението по делото Полацек и Полацкова с/у Република Чехия⁶ от 10 юли 2002 г., § 62).

41. От съдебното решение от 3 април 1996 г. става ясно, че съгласно приложимото вътрешно законодателство жалбоподателката не е имала “леgitимно очакване” за реституиране на парцела в реални граници и съдът е задължил властите единствено да предприемат подходящи мерки, за да я обезщетят с друг поземлен имот или чрез изплащането на парична сума. От това следва, че въпросната претенция не съставлява “собственост” и оплакването е несъвместимо *ratione materiae* с разпоредбата на чл. 1 от Протокол № 1, по смисъла на чл. 35, т. 3 от Конвенцията.

42-43. Като има предвид факта, че разпоредбата на чл. 14 от Конвенцията няма самостоятелно приложение и оплакването е несъвместимо с чл. 1 от Протокол № 1, Съдът счита, че чл. 14 е неприложим в случая (виж *mutatis mutandis* решението по делото Полацек и Полацкова с/у Република Чехия, цитирано по-горе, §§ 61-70). Съответно Съдът намира, че не е извършено нарушение на чл. 1 от Протокол № 1, разгледан самостоятелно или във връзка с чл. 14 от Конвенцията.⁷

3. Оплакването относно пропуската на властите да изпълнят съдебното решение от 3 април 1996 г.

“44. По отношение на оплакването на жалбоподателката, че властите не са изпълнили съдебното решение от 3 април 1996 г., Съдът припомня, че едно “вземане” може да представлява “собственост” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1, ако е определено в степен, която е достатъчна, за да го направи изпълни-

⁵ Решението е единодушно.

⁶ Polacek and Polackova v. the Czech Republic.

⁷ Решението е единодушно.

мо (виж § 40 по-горе, а също и цитираното по-горе решение Бурдов с/у Русия, § 40). Във връзка с разгледаното вече оплакване по чл. 6 от Конвенцията Европейският съд прие, че решението от 3 април 1996 г. налага на властите задължение да обезщетят жалбоподателката в земя или пари, при съобразяване с разпоредбите на вътрешното законодателство, уреждащо реституцията на собственост (виж §§ 28-30 по-горе). Ето защо Съдът счита, че от това решение, което не е било отменено, за жалбоподателката е възникнало изпълнимо вземане, което съставлява "собственост" по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1.

45. Решението обаче не е било изпълнено и поне в периода след 2 юни 1999 г. неизпълнението му е резултат главно от поведението на властите (виж § 29 по-горе). От това следва, че невъзможността жалбоподателката да получи изпълнение на съдебното решение представлява намеса в правото ѝ на мирно ползване на собствеността, установено в първото изречение на § 1 от чл. 1 на Протокол № 1 (виж цитираното по-горе решение Бурдов с/у Русия, § 40).

46. Като не са изпълнили съдебното решение, националните власти са лишили жалбоподателката от възможността да получи обезщетение, което тя логично е можела да очаква, особено като се има предвид, че сестра ѝ е получила обезщетение за същия парцел. Правителството не е посочило никакво разумно оправдание за тази намеса, което да е приемлива от гледна точка на чл. 1 от Протокол № 1 (виж също 28-30 по-горе)."

47. Съответно, Съдът констатира нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 в това отношение.⁸

48. Той счита обаче, че макар да е жертва на нарушение на Конвенцията, жалбоподателката не е била подложена на дискриминационно отношение на някое от основанията, изброени в чл. 14, и следователно не е било извършено нарушение на тази разпоредба във връзка с чл. 1 от Протокол № 1.⁹

Съдът присъжда на жалбоподателката обезщетение в размер 9 000 евро за имуществените и неимуществени вреди, претърпени от нея в резултат на факта, че съдебното решение от 3 април 1996 г. не е било изпълнено и това я е лишило от възможността да получи обезщетението, което логично е могла да очаква. Присъжда ѝ също така сумата 4 000 евро за разноски, направени в производството.

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

⁸ Решението е единодушно.

⁹ Решението е единодушно.

Дело Броньовски срещу Полша*(Broniowski v. Poland)**Жалба No 31443/96**Решение от 22 юни 2004 г. на Голямото отделение на Съда*

Протокол No 1 към Европейската конвенция за правата на човека – чл. 1: защита на собствеността; **чл. 46 ЕКПЧ:** задължение на договарящите държави да изпълняват окончателните решения на Съда, по които са страна

Несигурността – законодателна, административна или породена вследствие на прилаганите от властите практики – е фактор, който трябва да се вземе предвид при преценката на поведението на държавата с оглед необходимия баланс на засегнатите интереси. Когато става дума за въпрос от общ интерес, държавните власти са длъжни да действат своевременно, по подходящ и последователен начин.

В ситуации, свързани с широкомащабна, но спорна нормативна уредба с голямо икономическо отражение за страната като цяло, националните власти трябва да разполагат със значителна свобода на преценка при избора както на мерките за гарантиране зачитането на правото на собственост или за урегулиране отношенията на собственост в страната, така и на времето за тяхното прилагане. Изборът на мерки може по необходимост да доведе до решения, които ограничават обезщетяването за отнемане или възстановяване на собственост до някакво ниво под пазарната ѝ стойност. Свободата на преценка обаче не е неограничена и упражняването на дискрецията на държавата, дори в контекста на най-сложната реформа, не може да води до резултати, които противоречат на стандартите на Конвенцията.

Върховенството на закона, което е в основата на Конвенцията, и принципът на законността в чл. 1 от Протокол No 1 изискват държавите не само да уважават и прилагат по един предвидим и последователен начин законите, които са приели, но и да осигурят юридическите и фактическите условия за тяхното изпълнение.

Фактите по делото

Жалбоподателят г-н Броньовски е полски гражданин, живущ във Величка, Малополска област, Полша.

Историческият контекст на случая е свързан с източните провинции на предвоенна Полша, които се наричат “погранични земи” и обхващат големи територии от днешните Беларусия, Украйна и Литва около гр. Вилнюс. Когато след Втората световна война източната граница на Полша била определена по течението на река Буг, “пограничните земи” придобили названието “територии

отвъд река Буг”. След конференциите в Ялта и Потсдам, на които била съгласувана новата граница между Съветския съюз и Полша, и последвалите ги договори между Полския комитет за национално освобождение и бившите съветски републики Украйна, Белорусия и Литва от септември 1944 г. (“республиканските договори”), полската държава поела задължението да обезщети лицата, “преселени в родината” от “териториите отвъд река Буг”, които трябвало да изоставят там собствеността си. Тази собственост обикновено е наричана “собственост отвъд река Буг”.

Страните по делото не спорят, че огромното мнозинство от “репатрираните” между 1944 г. и 1953 г. близо 1 240 000 души са били обезщетени за загубената в резултат на преселването им собственост.

След Втората световна война бабата на жалбоподателя била репатрирана от гр. Лвов (понастоящем намиращ се в Украйна). Съгласно удостоверение от 19 август 1947 г. на Държавната служба по репатрирането в Краков, тя притежавала там около 400 кв.м. земя и къща с площ от 260 кв.м. Нейната единствена наследница – майката на жалбоподателя поискала от кмета на Величка да ѝ разреши да закупи т.нар. “право на вечно ползване” на държавна земя. През 1980 г. вещо лице от кметството на Краков изготвило оценка на изоставената във Лвов собственост. През 1981 г. кметът на Величка издал разрешение и майката на жалбоподателя закупила правото на вечно ползване на парцел от 467 кв.м. във Величка.

Жалбоподателят останал единствен наследник на майка си, която починала през 1989 г. На 15 септември 1992 г. той поискал от Краковската районна служба да му разреши да получи остатъка от обезщетението за изоставената от баба му собственост, като подчертал, че стойността ѝ е значително по-висока от тази на получената компенсация. С писмо от 16 юни 1993 г. бил уведомен, че искането му е вписано в съответния регистър, но поради приемането на Закона за местното самоуправление от 10 май 1990 г., с който собствеността върху земята била преобразувана от държавна в общинска, “било необходимо да се изчака приемането на ново законодателство, което да предвиди друга форма на обезщетяване”. На 14 юни 1994 г. Краковското воеводство уведомило жалбоподателя, че държавата не разполага със земя за обезщетяване на изоставена отвъд река Буг собственост. На 12 август 1994 г. жалбоподателят се оплакал пред Върховния административен съд (ВАС) от бездействието на правителството, което не внасяло за разглеждане в парламента проектозакон за уреждане въпроса с подадените от репатрирани лица искания за обезщетяване. Той поискал и обезщетяване чрез държавни ценни книжа.

На 12 октомври 1994 г. ВАС отхвърлил жалбата. На 31 август 1999 г. във връзка с влизането в сила на правителствено постановление от 13 януари 1998 г. (виж по-долу) Краковската районна служба препратила искането на жалбоподателя от 15 септември 1992 г. и материалите по преписката до кмета на Величка. На 11 април 2002 г. кметът организирал търг с наддаване за продажба на държавна собственост. Жалбоподателят не участвал.

На 5 юли 2002 г. омбудсманът, действайки от името на репатрирани лица, подал жалба до Конституционния съд с искане разпоредбите, които ограничават възможността правата на тези лица да бъдат удовлетворени, да бъдат обявени за противоконституционни. На 19 декември 2002 г. Конституционният съд уважил

жалбата. Решението му влязло в сила на 8 януари 2003 г. Същия ден Агенцията за военна собственост и Държавната агенция за земеделска собственост публикували на официалните си страници в Интернет сходни съобщения за това решение, в които обявили, че преустановяват търговете за продажба на недвижимо имущество от техните ресурси до приемането на законодателни промени. До края на 2003 г. никоя от тях не подновила търговете.

Междувременно през 2003 г. в процеса на изработване на правителствен законопроект за уреждане на претенциите във връзка със собственост отвъд Буг възникнала идеята за създаване на регистър на същите, който да бъде поддържан и в бъдеще, тъй като нямало данни колко от правоимащите лица са изцяло или частично обезщетени и колко не са получили нищо до този момент. През 2003 г. правителството представило експертно заключение-оценка, изготвено от натоварено от него вещо лице-оценител, отразяващо положението към 14 юни 2002 г. Според него до момента семейството на жалбоподателя било получило 2% от дължимото му обезщетение.

На 28 октомври 2003 г. кметът на Величка организирал търг с наддаване за продажба на държавна собственост. Жалбоподателят не участвал.

Със Закон от 12 декември 2003 г. държавата приела за вече изпълнени задълженията си към лица, които подобно на жалбоподателя са получили някаква собственост като обезщетение по силата на досегашната правна уредба.

Републиканските договори задължават договарящите държави да възстановят на репатрираните равностойността на собствеността, която е трябвало да изоставят. От 1946 г. и до настоящия момент полското законодателство предвижда, че репатрираните от териториите отвъд Буг имат право стойността на изоставеното имущество да бъде компенсирана било с таксата за правото на вечно ползване, било с цената на недвижимата собственост, закупена от държавата. Т.нар. "възстановени територии", представляващи бивши германски територии на изток от линията Одер-Ниса и гр. Гданск, били предвидени за устройване на "репатрираните" от "отвъд река Буг" полски граждани, които имали предимство при закупуването на земя. През 90-те години властите започнали да обмислят възможността за приемане на отделен общ нормативен акт, който да урежда всички форми на възстановяване на собственост, включително и претенциите за изоставено от репатрирани лица имущество. В крайна сметка бил приет закон, който се отнасял само за претенциите относно собственост отвъд река Буг (Законът от декември 2003 г.), влязъл в сила на 30 януари 2004 г.

В периода от 29 април 1985 г. до 1 януари 1998 г. стопанисването на държавната и общинска земя се уреждало в Закона за стопанисване и отчуждаване на земята от 1985 г. Неговият чл. 81 в редакцията, приложима от 10 октомври 1994 г. до 31 декември 1997 г., предвиждал, че лица, загубили недвижимата собственост на останалите извън Полша територии, които по силата на сключени от нея международни договори трябва да получат равностойно обезщетение чрез компенсиране стойността на изоставената недвижимата собственост с таксата за правото на вечно ползване на земя или с цената на строителен парцел и сградите върху него. Правилникът за приложение на закона ("Правилникът от 1985 г.") предвиждал в чл. 3, че ако стойността на изоставената в чужбина собственост превишава цената на продадената недвижимата собственост, разликата

може да бъде компенсирана срещу таксата за правото на вечно ползване или срещу цената на промишлен или търговски парцел и евентуални търговски обекти, работилници или ателиета, вили или гаражи върху него.

На 1 януари 1998 г. този закон бил отменен и влязъл в сила новият Закон за стопанисване на земята от 21 август 1997 г. Задължението за обезщетяване на репатрираните лица било формулирано както в чл. 81 от отменения закон, но се изключвало приложението на съответните разпоредби по отношение на държавната земеделска собственост, освен ако уредбата на стопанисването ѝ не предвижда друго." На 5 юли 2002 г. омбудсманът повдигнал въпрос за конституционността на това изключване пред Конституционния съд. Съгласно Правилника от 13 януари 1998 г. за прилагането на новия закон ("Правилникът от 1998 г.") на практика придобиването на собственост или на право на вечно ползване като компенсация можело да бъде осъществено единствено чрез участие в търг, организиран от съответните органи. Репатрираните лица нямали предимство при закупуване на земя от държавата.

До много съществено намаляване на разполагаемата държавна земя довели законодателните мерки, предназначени да реформират административното устройство на държавата. Законът за местното самоуправление от 1990 г. възстановил общините и им прехвърлил правомощия, които по-рано били упражнявани единствено от местната държавна администрация. Към тях преминала и собствеността върху по-голямата част от държавната земя. Тъй като правоимащите във връзка с имоти отвъд Буг можели да осъществят правото си единствено спрямо собственост на държавата, а не и на общините, това довело до недостиг на земя за удовлетворяване на исканията им.

През декември 1993 г. бил изменен Законът за стопанисване на земеделската собственост на държавата от 1991 г., като била изключена възможността репатрираните лица да искат компенсация с имоти от фонда на държавната земеделска собственост. През 2002 г. омбудсманът повдигнал въпрос за конституционността и на тази разпоредба пред Конституционния съд.

Закон от 10 юни 1994 г. за стопанисване на недвижимата собственост, преминала към държавата от Армията на Руската федерация, дава предимство на репатрираните лица при придобиване на такава собственост, но правителството признава, че същата е вече изчерпана. След изменението от 2001 г. на Закона от 1996 г. за стопанисване на някои обекти на държавна собственост, никакви имоти, стопанисвани от Агенцията за военна собственост не можели да служат за обезщетяване на репатрираните отвъд река Буг. През 2002 г. омбудсманът отново повдигнал въпрос за конституционността на изменението.

След близо година и половина законотворчески процес и вето на президента, парламентът отхвърлил реституционен законопроект от 1999 г., който съдържа разпоредби за обезщетяване с ценни книжа и на репатрираните лица.

Правото на вечно ползване на земя се урежда в Гражданския кодекс като наследимо и прехвърлимо вещно право държавна или общинска земя да се владее и ползва за срок от 99 години срещу годишна такса.

На 19 декември 2002 г., когато е постановено решението на Съда за допустимост на жалбата, Конституционният съд на Полша се е произнесъл по жалбата на омбудсмана. Приел е, че атакуваните законови разпоредби противоречат на конституционните принципи за върховенство на закона, поддържане доверието

на гражданите в държавата и създадения от нея правен ред и защита на правото на собственост, както и на забраната на непропорционално ограничаване на конституционните права и свободи. В Полша това решение на Конституционния съд се смята за съдебен акт с повратно значение по отношение на претенциите във връзка с имоти отвъд Буг, който съдържа задълбочен исторически и правен анализ на този спорен въпрос. Конституционният съд въвежда нов термин за правото на репатрираните, наричайки го "право на кредит". Терминът вече е придобил гражданственост и е навлязъл в юридическия език. Според Конституционния съд се касае за самостоятелно особено имуществено право от публичноправен характер, което по съществото си е по-скоро специфичен сурогат на правото на собственост, отколкото обикновено очакване за обезщетение. Без съмнение то принадлежало към категорията права, ползващи се от конституционната защита на правото на собственост и от закрилата на чл. 1 от Първия протокол на Европейската конвенция.

В Закона от 2002 г. за изменение на Закона за упражняване правомощията на държавата, в Закона за преобразуване в търговски дружества и приватизация на държавни предприятия и в други закони се съдържат разпоредби относно реализирането на исканията, свързани с имоти отвъд Буг. Те въвеждат нови форми за осъществяване на правото на кредит и се очаква да разширят възможностите за получаване на реална компенсация за изгубената собственост.

Постановлението на Министерския съвет от 14 януари 2003 г. за изменение на правилата и процедурата за провеждане на търгове за продажба на имущество, собственост на държавата или общините, дава на лицата с право на кредит възможност да участват в организираните търгове без предварително заплащане на гаранция и да заплащат продажната цена чрез правото им на кредит.

Наредбата от август 2003 г. на министъра на финансите съдържа подробни правила за продажбата на собственост от фонда на държавната земеделска собственост и Тарифа за оценка на земята. Въвежда се правило репатрираните лица да бъдат освободени от заплащането на гаранция преди началото на търг за продажба на държавна собственост и възможност да заплащат продажната цена чрез правото им на кредит.

В началото на 2003 г. няколко репатрирани лица (или техни наследници) завели пред различни съдилища дела срещу държавата, претендирайки обезщетение за вреди от нейни незаконни действия и на основание разпоредбите на съответните републикански договори. Няколко от тези дела са гледани от Краковския окръжен съд. Всички ищци претендирали обезщетение за вреди в размер на равностойността на собствеността, която те или семействата им е трябвало да изоставят отвъд река Буг.

Първите две знакови решения на Краковския окръжен съд са постановени през април 2003 г. В решението от 2 април 2003 г., с което Краковският окръжен съд уважил претенциите на ищите в пълен размер, той споделял мнението на Конституционния съд, че републиканските договори не са част от вътрешното право. Поведението на държавата обаче "довело до състояние на беззаконие по отношение правата на репатрираните лица" в нарушение на Конституцията,

а по силата на нейния чл. 77 (1) всеки имал право да бъде обезщетен за незаконни действия, извършени от държавни органи. Ответниците обжалвали решението пред Апелативния съд, който потвърдил фактическите констатации на окръжния, но отхвърлил исковете с аргумента, че осъществяването на правото на кредит зависи от активността на лицето; че то представлява едно право под условие и че не са изчерпани всички средства по вътрешното право. На 14 май 2004 г. ищците подали касационна жалба, производството по която е още висящо.

С решение от 7 април 2003 г. Краковският окръжен съд в друг състав уважил иска на две лица срещу държавата за обезщетение за вреди, причинени поради неуспеха ѝ да изпълни задължението си към правоимащите. Той приел, че държавата не само не е осигурила ефективно осъществяване на правото на кредит, но не е изпълнила и законното си задължение да обнародва републиканските договори – пропуск, с който попречила на ищците да се позовават на тях като основание на претенциите си и за който държавата носела отговорност.

В решенията от 26 май и 12 декември 2003 г. по жалби срещу бездействието на изпълнителната власт да обнародва републиканските договори Върховният административен съд изразил становище, различно от това на Конституционния съд, а именно че тези договори пряко засягат правата и задълженията на репатрираните лица и не представляват само едно обещание за действие. Те все още били в сила, тъй като не били напълно изпълнени. Съдът разпоредил министърът на външните работи да се занимае с искането за обнародването им.

Съгласно решение на Върховния съд от 21 ноември 2003 г. лицата, притежаващи права във връзка със собственост отвъд Буг, могат да търсят на основание конституционната разпоредба за гражданската отговорност на държавата за вреди, причинени на граждани от нейни незаконни действия, парично обезщетение за обезценяването на правото им на кредит поради приемането на законодателство, ограничаващо достъпа им до търгове. Като се има предвид, че близо 90% от лицата с право да получат компенсаторна собственост са вече напълно обезщетени и то чрез осъществяване на правото им на кредит, исканията за пълно компенсиране на онези от тях, които все още не са осъществили това си право, според Върховния съд следвало да се считат за обосновани. В противен случай щяло да се стигне до неоправдана дискриминация между правоимащите.

Законът от декември 2003 г. имал за цел да постави всичката земя, собственост на държавата, на разположение на лицата с претенции във връзка с имоти отвъд Буг. Приетите разпоредби обаче поставят редица условия за признаване правото на кредит: лицата да са живели на въпросните територии към 1 септември 1939 г., да са ги напуснали поради войната от 1939 г., да са имали полско гражданство тогава и понастоящем, както и постоянно местожителство в Полша след влизане на закона в сила. Съгласно закона правото на кредит е наследимо при наличие на полско гражданство и постоянно местоживееене на наследниците в Полша, и е непрехвърлимо. Обезщетяване за изоставеното имущество се осъществява в размер не по-голям от 15% от равностойността му, като сумата на обезщетението не може да надвишава 50 000 полски злоти. Правото на кредит трябва да бъде потвърдено от областния управител въз ос-

нова на писмена молба, подадена не по-късно от 31 декември 2005 г. Въвеждат се регистри на исканията при областните управители. Осъществяването на правото на обезщетение по този закон може да стане единствено чрез участие в тръжна процедура с наддаване. Задължението на държавата за обезщетяване на лица, които вече са получили някаква дори и частична компенсация, се счита изпълнено.

В деня на влизане в сила на закона група депутати сезирали Конституционния съд, като оспорили съобразността на редица негови разпоредби с конституционните принципи за равенство пред закона, защита на собствеността и законно придобитите права и върховенство на закона. Производството все още е висящо.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 1 от Протокол № 1

121. Според жалбоподателя чл. 1 от Първия протокол е нарушен поради това, че не е било удовлетворено правото му на обезщетение за имущество, изоставено на териториите отвъд река Буг – т.нар. “право на кредит”.

A. Предмет на делото пред Съда

122-123. При определяне на своята юрисдикция *ratione temporis* в решението по допустимостта на жалбата Съдът намери, че оплакването на жалбоподателя не се отнася до конкретна мярка или решение, взети преди или дори след 10 октомври 1994 г. – датата на ратификация на Първия протокол от Полша, а до това, че държавата не е удовлетворила неговото трайно съществуващо по полското законодателство право на компенсация. Като отбеляза, че въпросното право е съществувало както към деня на ратификацията, така и към 12 март 1996 г. – датата на подаване на жалбата пред Комисията и към 19 декември 2002 г. – датата на решението ѝ по допустимостта, Съдът прие, че има темпорална юрисдикция да разгледа жалбата.

124. Макар обаче историческите корени на делото безспорно да са от значение за разбиране на сложното правно и фактическо положение днес, Съдът няма да разглежда каквито и да било правни, морални, социални, финансови или други задължения на полската държава, произтичащи от това, че след Втората световна война Съветският съюз е лишил собственици отвъд река Буг от имуществото им и ги е принудил да се преселят. По-специално той няма да се занимава с въпроса дали задължението на полската държава по републиканските договори да възстанови на тези лица равностойността на изоставеното в бившите съветски републики имущество би могло да има някакво отношение към обхвата на правото на жалбоподателя по вътрешното законодателство и по Конвенцията, нито дали Полша е изпълнила задълженията си по тези договори.

125. Единственият въпрос, стоящ пред Съда, е дали чл. 1 от Протокол № 1 е нарушен поради действия и бездействия на полската държава във връзка с осъществяване правото на компенсация, което жалбоподателят е имал по

полското законодателство към деня на влизане в сила на Протокола и което е съществувало към 12 март 1996 г. – датата на подаване на жалбата пред Комисията.

Б. Приложимост на чл. 1 от Протокол № 1

126. Жалбоподателят поддържа, че има имуществено право, което Полша първоначално е признала с поемане на задължението по относимия републикански договор да обезщети репатрираните лица. По-късно това задължение било инкорпорирано във вътрешното право, което му предоставяло, като наследник на репатрираната му баба, конкретно право да компенсира стойността на изоставеното от семейството му откъд река Буг имущество с цената или таксата за вечно ползване на недвижим имот, закупен от държавата. Това право било изрично признато от полските съдилища като имуществено право и неотдавна било определено от Конституционния съд като “право на кредит”. То безспорно се включвало в понятието “притежания” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1.

127. Правителството поддържа, че съгласно вътрешното право жалбоподателят е “просто един правоимащ”, който би могъл да претендира за компенсация. Той направил такова искане, но не представил експертно заключение за настоящата пазарна цена на изоставеното имущество и компетентните власти не могли да издадат необходимите допълнителни документи, които да му дадат възможност да участва в търговете за продажба на държавна собственост.

128. В това отношение правителството сравнява положението на г-н Броньовски с това на жалбоподателя по делото Янтнер срещу Словакия¹ (ж. № 39050/97, § 27 и сл., 4.03.2003 г.) и твърди, че и неговото право представлява една подчинена на определени условия претенция, която била погасена поради неспазване от жалбоподателя на процесуалните изисквания.

129. Съдът припомня, че понятието “притежания” в първата алинея на чл. 1 от Протокол № 1 има автономно значение и включва както вещи, така и някои права и интереси, представляващи имущество.

130-131. При обявяване на жалбата за допустима Съдът намери, че жалбоподателят има защитим по този текст имуществен интерес с трайно основание във вътрешното право, който е съществувал след 10 октомври 1994 г. и е определен от Върховния съд на Полша като “паричен и наследим” “дълг на хазната”. По-късно Конституционният съд е определил правото на жалбоподателя като “право на кредит” от “особено естество като самостоятелно имуществено право”, което “се ползва с конституционно гарантираната защита на правото на собственост” и е “особено имуществено право от публичноправен характер”. Конституционният съд не е имал никакви съмнения, че правото на кредит е защитено от чл. 1 от Протокол № 1.

Съдът се съгласява с анализа на най-висшите полски съдебни инстанции от гледна точка на Конвенцията и не намира причина да промени извода си, направен в решението по допустимостта, че правото на кредит представлява “притежание” по смисъла на чл. 1 от Протокол № 1.

¹ Jantner v. Slovakia

132. Що се отнася до съдържанието и обхвата на въпросното право Съдът отбелязва, че на 10 октомври 1994 г. и 12 март 1996 г. положението на жалбоподателя е било еднакво. Правото му на кредит е било уредено в Закона за стопанисване на земята от 1985 г., а процедурата за осъществяването му – в Правилника от 1985 г.

133. Следователно за целите на чл. 1 от Протокол No 1 “притежанията” на жалбоподателя се състоят от правото му да получи, вследствие на предявеното още на 15 септември 1992 г. искане, компенсационна собственост от вида, посочен в чл. 3 на Правилника от 1985 г. (виж по-горе). Макар това право да е създадено в до известна степен недоразвита форма, тъй като осъществяването му трябва да стане посредством административно решение, с което да му бъде възложена държавна собственост, чл. 81 от Закона за стопанисване на земята безспорно съставлява юридическо основание за задължението на държавата да го удовлетвори.

В. Съответствие с чл. 1 от Протокол No 1

134. Съдът припомня, че разпоредбата съдържа три отделни правила, които обаче не са независими едно от друго. Второто и третото правило се отнасят до специфични случаи на намеса в правото на мирно ползване на собствеността и, следователно, трябва да бъдат тълкувани в светлината на общия принцип, формулиран в първото правило.

135-136. Страните не изразяват ясни становища за приложимото в случая правило на чл. 1 от Протокол No 1. Като взема предвид правната и фактическата сложност на случая, Съдът смята, че твърдяното нарушение на правото на собственост не може да бъде класифицирано в една определена категория и ще е по-подходящо да бъде разгледано в светлината на общото правило в първото изречение на първата алинея.

Същност на твърдяното нарушение

137-139. Според жалбоподателя фактът, че държавата дълго време не е удовлетворила правото му, който сам по себе си представлявал посегателство, се дължал на поредица действия и бездействия на властите – като се започне с нормотворческото им бездействие, премине се през създаването на правни и практически пречки за осъществяване на въпросните претенции и се стигне до Закона от 2003 г., по силата на който държавата се освободила от задълженията си към правоимащите, получили някаква компенсационна собственост по силата на предшестващото законодателство.

140-142. Правителството отрича жалбоподателят да има “притежания” по смисъла на чл. 1 от Протокол No 1. Що се отнася до твърдяното неизпълнение от страна на държавата на позитивните ѝ задължения по чл. 1 от Протокол No 1, тя никога не била преставала да урежда законодателно въпроса – още от първото масово преселване на полски граждани от териториите отвъд река Буг през 1944-1947 г.

143. Съдът отбелязва, че основната цел на чл. 1 от Протокол No 1 е да защитава всяко лице срещу неоправдано посегателство от страна на държавата

върху правото му да се ползва мирно от притежанията си. Но общото задължение по чл. 1 от Конвенцията може да породи позитивни задължения, които да осигуряват ефективно упражняване на гарантираните от нея права. В контекста на чл. 1 от Протокол № 1 тези позитивни задължения може да изискват държавата да предприеме необходимите мерки за защита правото на собственост (виж *Sovtransavto holding с/у Украйна*², No. 48553/99, § 96, ECHR 2002-VII и, *mutatis mutandis*, *Кийгън с/у Ирландия*³, решение от 26.05.1994 г., A.290, стр. 19, § 49 и *Круун и други с/у Холандия*⁴, решение от 27.10.1994 г., A.297-C, стр. 56, § 31).

144. Границите между позитивните и негативните задължения по чл. 1 от Протокол № 1 не могат да бъдат определени с точност, но приложимите принципи са подобни. И в двата случая вниманието трябва да бъде насочено към постигане на справедлив баланс между конкуриращите се интереси на индивида и на обществото като цяло. И в двата случая държавата разполага с известна свобода на преценка относно действията, необходими за да се осигури съответствие с Конвенцията (виж, *mutatis mutandis*, цитираното *Кийгън с/у Ирландия*, § 49, и *Хатън и др. с/у Обединеното кралство*⁵ [GC], No. 36022/97, § 98 и сл., ECHR 2003-VIII).

145. По настоящото дело взаимовръзката и тясното преплитане между твърдените от жалбоподателя бездействия на държавата и съпътстващите ги действия, които могат да се считат за “намеса” при упражняване правото му на собственост, прави трудно класифицирането им в определена категория. Освен това юридическите и фактическите им последици са преценени различно от националните съдилища.

146. При специфичните обстоятелства по делото Съдът не счита за нужно да определя дали разглежда въпроса с оглед на позитивните задължения на държавата или на негативното ѝ задължение да се въздържа от неоправдана намеса. Съдът ще реши дали поведението на полската държава е оправдано в светлината на изложените по-долу приложими принципи.

Общи принципи

147. Първото и най-важно изискване на чл. 1 от Протокол No 1 е всяка намеса на държавните власти при мирното ползване на притежанията да бъде в съответствие със закона – изр. 2 на ал. 1 допуска лишаване от притежания само “съгласно условията, предвидени в закона”. При това върховенството на закона – един от основополагащите принципи на демократичното общество, е в основата на цялата Конвенция.

148. Всяка намеса при ползването на признати от Конвенцията права и свободи трябва да преследва законна цел. Съответно при наличието на позитивно задължение трябва да съществува законно оправдание за бездействието на държавата. Тъй като отделните правила в чл. 1 са взаимосвързани и второто

² *Sovtransavto Holding v. Ukraine*

³ *Keegan v. Ireland*

⁴ *Kroon and Others v. the Netherlands*

⁵ *Hatton and Others v. the United Kingdom*, решение на Голямото отделение

и третото се отнасят до специфични случаи на намеса в правото на мирно ползване на собствеността, изискванията за “интерес на обществото” в изр. 2 на ал. 1 и за “общ интерес” в ал. 2 всъщност са следствие от принципа, установен в първото изречение, така че намесата при упражняване на правото на мирно ползване на притежанията по смисъла на изр. 1 също трябва да преследва цел в интерес на обществото.

149. Поради непосредственото познаване на собствените им общества и техните потребности, националните власти по принцип са в по-добра позиция от международния съдия да преценят кое е “в интерес на обществото”, включително какви мерки е оправдано да се приложат в сферата на упражняването на правото на собственост. И тук, съответно, националните власти се ползват с известна свобода на преценка.

Освен това понятието “интерес на обществото” е по необходимост широко. Съдът е приел, че е естествено свободата на преценка, предоставена на законодателната власт при прилагане на социалната и икономическа политика, да бъде широка и че ще уважава решението на тази власт относно това кое е в “интерес на обществото”, освен ако то очевидно е лишено от разумно основание. Тази логика се прилага и към такива фундаментални промени в държавната система като прехода от тоталитарен режим към демократична форма на държавно управление и реформата на държавното политическо, правно и икономическо устройство, които неизбежно изискват приемането на голям брой икономически и социални закони.

150. Както намесата при мирното ползване на притежанията, така и въздържането от действие трябва да водят до едно справедливо равновесие между потребностите на обществения интерес и изискванията за защита на основните права на индивида. Следователно по всяко дело за твърдяно нарушение на чл. 1 от Протокол No 1 Съдът трябва да установи дали поради действия или бездействия на държавата засегнатото лице е трябвало да понесе една непропорционална и прекомерна тежест.

151. При преценката за съобразност с чл. 1 от Протокол No 1 Съдът следва да излезе извън видимото и да изследва действителното положение. Тази преценка може да включва не само съответните условия за обезщетяване, ако случаят е сходен с отнемане на собственост, но и поведението на страните. “В този контекст следва да се подчертае, че несигурността – била тя законодателна, административна или породена от прилаганите от властите практики – е фактор, който трябва да се вземе предвид при преценката на поведението на държавата. Действително, когато става дума за въпрос от общ интерес държавните власти са длъжни да действат своевременно, по подходящ и последователен начин (виж Василеску срещу Румъния⁶, решение от 22.05.1998 г., Reports 1998-III, стр.1078, § 51; Бейелер⁷ с/у Италия [GC], ж. № 33202/96, ECHR 2000-, §§ 110 *in fine*, 114 и 120 *in fine*; Совтрансавто холдинг, цитирано по-горе, §§ 97-98).”

⁶ Vasilescu v. Romania

⁷ Beyeler v. Italy, решение на Голямото отделение

Прилагане на горните принципи по настоящото дело

152. Жалбоподателят поддържа, че поредицата ограничения върху упражняването на неговото право, съдържащи се в Закона за стопанисване на земята от 1997 г. и изменението от 2001 г., са несъвместими с Конституцията и следователно с правния ред като цяло. Въпреки ясното послание в решението на Конституционния съд, че пречките за реализиране на исканията във връзка с имоти отвъд Буг следва да бъдат отстранени в законодателството и на практика, държавата продължила да приема противоконституционни закони и да толерира противоречащи на това решение практики. Последното увенчаващо всичко постижение на правителството, както се изразява жалбоподателят, било приемането на Закона от декември 2003 г. – нормативен акт, който противоречал на решението на Конституционния съд и анулирал правото му на обезщетение. Следователно не можело да се каже, че властите са спазили принципа на законността.

153. Правителството отново твърди, че въобще не е налице намеса при упражняване правото на жалбоподателя да ползва необезпокоявано притежанията си.

154. Съдът отбелязва, че ограниченията в правото на жалбоподателя действително са въведени с няколко законодателни акта. Вярно е, че полски съдилища са приели правната уредба преди решението на Конституционния съд и положението след него за противоречащи на върховенството на закона и на принципа за защита на правото на собственост.

“Според Съда обаче, тези изводи и последиците им от гледна точка на съответствието с чл. 1 на Протокол No 1 са относими съображения, които трябва да бъдат взети предвид при преценката дали полските власти, чрез прилагането на различните спорни мерки или чрез бездействието си, са постигнали справедлив баланс между засегнатите интереси. Съдът, следователно, ще изхожда от предположението, че доколкото действията и бездействията на полската държава представляват посегателства или ограничения върху упражняването на правото на жалбоподателя на мирно ползване на притежанията му, те са “предвидени в закона” по смисъла на чл. 1 от Протокол No 1.”

155. Жалбоподателят смята, че никакъв “интерес на обществото” не би могъл да оправдае продължителния неуспех на държавата да реши проблема с исканията във връзка с имоти отвъд Буг, които били признати от полския закон в течение на близо 60 години.

156-157. Правителството отговаря, че през 90-те години необходимостта от политически и икономически промени е наложила наново да бъде въведено местното самоуправление и да бъдат променени свързаните със собствеността отношения между държавата и общините. Това от своя страна имало за резултат преминаването на по-голямата част от държавната земя към последните. Огромното значение на тази реформа било безспорно, макар тя да намалила значително възможностите за удовлетворяване на свързаните с имоти отвъд Буг претенции. Властите направили много усилия да разрешат проблема и не трябвало да се пренебрегват редицата трудни юридически и морални проблеми пред тях – например множеството искания за реституция и обезщетение, основани на

събития от времето на тоталитарния режим, при които трябвало да се гарантира еднакво зачитане на правата на всички пострадали от този режим.

158. Съдът отбелязва, че с приемането на въпросните нормативни актове, видно и от съответните съдебни решения, държавата е целяла да се въведе отново местното самоуправление, да се реструктурира селското стопанство и да се генерират финансови средства за модернизация на армията. По време на политическия, икономически и социален преход в Полша през последните години несъмнено е било необходимо властите да се справят с подобни проблеми. Съответно Съдът приема, че държавата-ответник легитимно е взела мерки за постигане на тези цели в интерес на обществото.

159. Жалбоподателят признава, че загубата се дължи на исторически и политически събития и че всъщност полската държава нито е отнела собствеността на семейството му, нито го е принудила да напусне родния дом. Тя обаче била длъжна съгласно подписаните международни договори да обезщети семейството му. Това задължение било инкорпорирано във вътрешното законодателство след 1946 г. и в неговия случай не било изпълнено изцяло.

160-161. Правителството подчертава, че преселването на полско население от земите отвъд Буг е резултат от събитията след Втората световна война. Полша изгубила 19.78% от територията си, трябвало да устрои около 1 млн. 240 хил. преселени полски граждани и да плати на Съветския съюз 76 млн. златни рубли за евакуацията. "Справедливото равновесие" по настоящото дело трябвало да се преценява при отчитане на горното и в светлината на факта, че независимо от трудното финансово положение на държавата, обедняла през годините на тоталитарно управление, властите непрестанно полагали усилия да удовлетворят исканията във връзка с имоти отвъд Буг.

162-163. Съдът признава, че полската държава е трябвало да се справи с една изключително трудна ситуация, предполагаща сложни, мащабни политически решения. Големият брой засегнати и високата стойност на претенциите им са фактори, които трябва да се вземат предвид при преценката дали е постигнат изискваният "справедлив баланс". В този контекст трябва да се отбележи също, че въпреки огромните затруднения поради цялостното преустройство на системата, приемайки законите за стопанисване на земята от 1985 г. и 1997 г. полската държава е избрала да препотвърди и инкорпорира във вътрешното право задължението си за обезщетяване на засегнатите, възникнало по силата на международни договори, които са били сключени преди тя да ратифицира Конвенцията и Протокола. Тези обстоятелства трябва да се вземат предвид при определяне границите на свободата на преценка на държавата-ответник.

164-165. Жалбоподателят повтаря, че поведението на държавата е съчетание от действия и бездействия, довели в крайна сметка до ликвидиране на правото му чрез едностранно и произволно освобождаване на държавата от задължението ѝ да го удовлетвори, което било равносилно на експроприация. След решението на Конституционния съд, определило приложимото законодателство като крещящо нарушение на основополагащи конституционни принципи, вкл. принципа на пропорционалността, държавата направила усилия единствено да попречи за удовлетворяване на правото му. Точно на датата на влизане на решението в сила властите фактически отменили всички търгове за продажба на държавна собственост, за да избегнат удовлетворяването на исканията във връзка с имоти отвъд Буг.

166-167. Правителството поддържа, че всички твърдени ограничения са били безусловно необходими и че договарящите държави трябва да разполагат с широка свобода на преценка при избора на мерки за постигане целите на социалните и икономически реформи. Не взема отношение по твърдението за неизпълнение на решението на Конституционния чрез отменяне на търговете.

168-172. Съдът отбелязва, че в периода до 19 декември 2002 г., когато жалбата е обявена за допустима, жалбоподателят е имал право да получи, вследствие на подадената за целта молба, собственост като компенсация за остатъка от изгубеното от семейството му имущество. Макар това право да е възникнало в една недоразвита форма, тъй като е трябвало да бъде осъществено чрез административно решение за възлагане на държавно имущество, чл. 81 от Закона за стопанисване на земята от 1985 г. недвусмислено съставлява юридическо основание за задължението на държавата да го удовлетвори. Съдът обсъжда последиците, които са имали за правото на жалбоподателя възстановяването на местното самоуправление и преобразуването на държавната собственост в общинска, нормативната промяна от 1993 г., приемането на Закона за стопанисване на земята от 1997 г. и Правилника от 1998 г., непровеждането на търгове за правоимащите и накрая изменението на закона от 2001 г., което е премахнало възможността жалбоподателят да поиска обезщетяване с имот от военните фондове на държавата. Съдът стига до извода, че поради липсата на разполагаеми имоти правото на жалбоподателя, макар да съществува теоретически, е всъщност илюзорно.

173. Този извод е в съгласие и с преценката на полските съдилища, в това число най-висшите съдебни инстанции, относно поведението на държавата. Според Конституционния съд съвкупността от ограничения на правото на кредит е довела до парадоксална ситуация, в която това право практически не може да се реализира; съответното му задължение е останало "без съдържание"; ограниченията, изключващи значителни сектори от собствеността от процедурата за обезщетяване, фактически "са парализирали възможността бенефициентите да извлекат каквато и да било икономическа изгода" от правата си. Правото на кредит "не би могло да се осъществи в съществуващата правна среда, така че се е превърнало в нещо илюзорно и в чиста измама".

Съдът не намира причина да не се съгласи с изводите на Конституционния съд, които се основават на прякото познаване на националните условия.

174. Правителството твърди, че решението на Конституционния съд от 19 декември 2002 г. по конституционната жалба на омбудсмана е отстранило редица пречки за осъществяване правото на жалбоподателя. Съдът се съгласява, че би било така, стига властите да се бяха съобразили с това решение. Като отчита обаче последвалите го събития, Съдът не намира, че извършените промени в законодателството, макар като цяло да са в интерес на жалбоподателя, съществено са подобрили положението му.

175. Съдът отбелязва публикуваните в Интернет в деня на влизане в сила на решението на Конституционния съд официални съобщения на Държавната агенцията за земеделска собственост и на Агенцията за военна собственост, че отменят всички търгове за продажба на държавна собственост, с което в действителност изпълнението на решението е станало практически невъзможно. Подобно поведение, осъдено от съдебната власт, но толерирано от законодател-

ната и изпълнителната, не може да се обясни с какъвто и да било легитимен обществен интерес, а напротив – подкопава доверието в съдебната система и авторитета и ефективността ѝ – фактори от най-голямо значение с оглед принципите на Конвенцията. В случая тези фактори би трябвало да имат превес пред всяко мислимо съображение във връзка с икономическата или социална политика. До подобен извод е стигнал и Полският върховен съд.

176. Кулминацията на всичко обаче е Законът от декември 2003 г., съгласно който полската държава се счита за изпълнила всички задължения във връзка с правото на кредит на жалбоподателя, тъй като семейството му вече е получило частично обезщетение.

Съдът подчертава отново, че отнемането на собственост без заплащане на сума, разумно отговаряща на нейната стойност, обикновено представлява непропорционална намеса, а пълната липса на обезщетение може да бъде оправдана съгласно чл. 1 от Протокол No 1 само при изключителни обстоятелства. Той намира обаче, че ще е по-подходящо да направи изводите си за последиците от новоприетото законодателство след като прецени дали поведението на жалбоподателя в конкретните обстоятелства има връзка с ефективното осъществяване на правото му на кредит.

177-178. Правителството поддържа, че жалбоподателят не е изчерпал съществуващите вътрешноправни средства за защита и не е положил изискваната грижа. През целия разглеждан период той не направил опит да участва в нито един търг за продажба на държавна собственост. Тръжната процедура сама по себе си не можела да се смята за ефикасно правно средство за защита съгласно чл. 35, т. 1 от Конвенцията, но въпреки това била условие *sine qua non* за осъществяване правото на жалбоподателя. Непредставянето на актуализирана експертиза за настоящата пазарна оценка на изоставеното имущество не позволило на властите с решение да потвърдят съществуването на правото му съгласно изискването на Правилника от 1998 г.

179. Жалбоподателят поддържа, че твърдението за липса на достатъчно грижа от негова страна трябва да бъде преценено с оглед на всички относими обстоятелства. На първо място, минималният брой търгове и огромният брой претенденти показвали, както установили и Краковският окръжен съд и Конституционният съд, че за него е било почти невъзможно да осъществи правото си на кредит. Освен това, при постоянния недостиг на земя обичайно явление било правоимащите да губят в търговете значителна част от вземанията си, поради продажбата на земята за неколккратно по-висока от първоначално обявената и от пазарната им цена, видно и от експертното заключение-оценка, представено пред Съда от правителството.

180. Съдът отбелязва, че въпросът за ефективността на процедурата за осъществяване правото на жалбоподателя е задълбочено проучен от националните съдилища, които имат предимството отблизо да познават обстановката. Преценявайки общото положение преди 19 декември 2002 г., Конституционният съд е намерил, че съществуващият механизъм се е превърнал в “едно фиктивно средство за компенсация”. Що се отнася до положението в района, където е била регистрирана претенцията на жалбоподателя, Краковският окръжен съд е установил и правителството не оспорва, че в течение на осемте години преди 1998 г. властите са организирали само 22 търга и само 20 души от общо 300-те правоимащи са били удовлетворени за правото си на кредит.

Освен това вече бе установено, че на 8 януари 2003 г., след влизане в сила на решението на Конституционния съд, властите в опит да попречат на изпълнението му са отменили почти всички търгове за продажба на държавна собственост. Краковският окръжен съд и впоследствие Върховният съд са намерили, че поведението на държавата е равнозначно на причиняване на вреди поради незаконни действия, а възможността за осъществяване на правото на кредит е определена като илюзорна.

181. При изложените обстоятелства и предвид присъщия риск при наддаването в тръжната процедура, Съдът намира, че поради поведението на самата държава тази процедура не би могла да се счита за "ефикасно" или "подходящо" средство за реализиране правото на жалбоподателя. Не може да се каже, че той е отговорен или виновен е допринесъл за положението, от което се оплаква. Съдът намира, че единствено държавата-ответник е отговорна за пречките пред необезпокояваното ползване на притежанията.

Следователно доводът на правителството за недопустимост на жалбата поради неизчерпване на вътрешноправните средства за защита, по който Съдът не се произнесе в решението си по допустимостта, а го остави за по-късно, следва да бъде отхвърлен.

"182. В заключение, по въпроса за "справедливото равновесие" Съдът е съгласен, че в ситуации като разглежданата, свързани с широкомащабна, но спорна нормативна уредба с голямо икономическо отражение за страната като цяло, националните власти трябва да разполагат със значителна свобода на преценка при избора както на мерките за гарантиране зачитането на правото на собственост или за урегулиране отношенията на собственост в страната, така и на времето за тяхното прилагане. Изборът на мерки може по необходимост да доведе до решения, които ограничават обезщетяването за отнемане или възстановяване на собственост до някакво ниво под пазарната ѝ стойност. Така чл. 1 от Първия протокол не гарантира право на пълна компенсация при всички обстоятелства (виж цитираното по-горе Джеймс и други, § 54). Постигането на равновесие между засегнатите права, както и между ползите и загубите на различните лица, засегнати от процеса на преобразуване на икономическата и правна система на държавата, е изключително трудно. При такива обстоятелства, поради самото естество на нещата, на държавата-ответник трябва да бъде предоставена широка свобода на преценка.

Независимо от това обаче Съдът би повторил, че тази свобода на преценка, колкото и да е голяма, не е неограничена и упражняването на дискрецията на държавата, дори в контекста на най-сложната реформа, не може да води до резултати, които противоречат на стандартите на Конвенцията."

183. Съдът приема, че радикалната реформа на политическата и икономическа система на държавата, както и състоянието на държавните финанси могат да оправдаят строги ограничения при обезщетяването на правоимащите във връзка с имоти отвъд Буг, но полската държава не съумя да посочи достатъчно основания, които да оправдаят от гледна точка на чл. 1 от Протокол № 1 степенята, в която в течение на много години тя не е удовлетворила едно предоставено от полския закон право на жалбоподателя и на хиляди други лица с такива претенции.

"184. Върховенството на закона, което е в основата на Конвенцията, и

принципът на законността в чл. 1 от Протокол No 1 изискват държавите не само да уважават и прилагат по един предвидим и последователен начин законите, които са приели, но и да осигурят юридическите и фактическите условия за тяхното изпълнение. В случая полската държава е била длъжна да отстрани съществуващото несъответствие между буквата на закона и практиката на държавните органи, което е пречило ефективното упражняване на правото на собственост на жалбоподателя. Тези принципи са изисквали също така полската държава своевременно да изпълни по един подходящ и последователен начин дадените законодателни обещания за уреждане на претенциите, свързани с имоти отвъд Буг. Това е било въпрос от важен обществен и общ интерес. Както с основание посочва полският Конституционен съд, присъщият на върховенството на закона императив за поддържане на законното доверие на гражданите в държавата и в създадения от нея правен ред е изисквал властите да отстранят нефункциониращите разпоредби от правната система и да коригират незаконните практики.

185. (...) Състоянието на несигурност, в което жалбоподателят се е намирал в резултат на дългогодишните постоянни отлагания и обструкции по вина на националните власти, само по себе си е несъвместимо със задължението по чл. 1 от Първия протокол за гарантиране мирното ползване на притежанията и особено със задължението да се действа своевременно и по един подходящ и последователен начин, когато се касае за проблем от общ интерес.

186. При това положението на жалбоподателя е било утежнено от обстоятелството, че практически неосъществимото му право е било юридически погасено със закона от декември 2003 г. Нещо повече, този закон е третира различно лицата с претенции относно имоти отвъд Буг – на неполучилите никакво обезщетение е била предоставена сума, която, макар и с определен таван, е съставлявала процент от обезщетението им, докато за правоимащите в положението на жалбоподателя, получили много по-малък процент, не е била предвидена допълнителна сума.

Както бе посочено по-горе, съгласно чл. 1 от Протокол No 1 държавата може да отнеме собственост – включително предоставено от закона право на обезщетение – и да намали, дори съществено, степента на обезщетяване по силата на правната уредба. Това се отнася особено за ситуации, в които правото на обезщетение не произтича от предходно отнемане на частна собственост от страна на държавата-ответник, а има за цел да смекчи последиците от отнемане или загуба на собственост, за които тази държава не може да носи отговорност. Това, което изисква чл. 1 от Протокол № 1, е размерът на обезщетението за отнето от държавата имущество да бъде в “разумно съответствие” с неговата стойност. Съдът не може да каже абстрактно каква би била “разумната” степен на обезщетяване по настоящото дело. Той обаче (...) не намира убедително обяснение защо едно незначително обезщетение от 2%, каквото е получило семейството на жалбоподателя, да трябва *per se* да го лиши от възможността да получи поне пропорционална част от обезщетението, на което има право, на равно основание с другите правоимащи във връзка с имоти отвъд Буг.

187. Като отчита всички изложени обстоятелства и по-специално дългогодишните последици за жалбоподателя от въпросната правна уредба, така както е прилагана на практика, Съдът заключава, че като индивид той е трябвало да

понесе една непропорционална и прекомерна тежест, което не може да бъде оправдано от гледна точка на законния общ интерес, преследван от властите. Следователно, налице е нарушение на чл. 1 от Протокол No 1.”

II. Чл. 46 и чл. 41 от Конвенцията

188-189. Съдът намира, че горното нарушение е част от общ проблем, свързан с лошото функциониране на вътрешното законодателство и административната практика, който е засегнал и все още е в състояние да засегне голям брой лица. Не става дума за изолиран случай или особено стечение на обстоятелствата, а за последица от поведението на властите в административно и нормотворческо отношение спрямо определяем кръг лица – правоимащите във връзка с имоти отвъд река Буг. Проблемът е признат от националните съдилища и може да причини още много основателни жалби.

190. Като част от пакет мерки за гарантиране ефективността на механизма по Конвенцията бе приета Резолюция от 12 май 2004 г. (DH Res. (2004) 3) на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно решенията на Съда, разкриващи проблем от общ характер. Тя приканва Съда да идентифицира такива проблеми в решенията, с които констатира нарушение на Конвенцията, както и да посочва източника на проблема, особено ако той засяга голям брой лица и може да предизвика подаване на многобройни жалби, за да помогне на държавите в намирането на подходящо разрешение и на Комитета на министрите в контрола за изпълнение на решенията.

191. В този контекст Съдът обръща внимание и върху Препоръка от 12 май 2004 г. на Комитета на министрите за усъвършенстване на вътрешноправните средства за защита (Rec. (2004)6). В нея се подчертава, че наред със задължението по чл. 13 от Конвенцията държавите имат общото задължение да разрешават проблемите, които стоят в основата на констатираните нарушения. При решение на Съда, което говори за наличието на структурни и общи недостатъци в националното право или практика, Комитетът на министрите препоръчва държавите да направят анализ и, “ако е необходимо, да въведат ефективни средства за защита, за да се избегне отнасянето на повтарящи се случаи пред Съда”.

192. От чл. 46 от Конвенцията следва, че решение, в което Съдът констатира нарушение, налага на държавата-ответник юридическото задължение не просто да заплати определеното справедливо обезщетение, но и да набележи общите и при случай индивидуални мерки, които трябва да се предприемат в правната ѝ система, за да се прекрати констатираното нарушение и да се поправят, доколкото е възможно, последиците му. Държавата има свободата да избере средствата за изпълнение на това задължение, стига да са в съответствие с изводите в решението на Съда, а Комитетът на министрите упражнява контрол.

193. В случая установеният проблем засяга близо 80 000 души, а в Съда вече са висящи 167 свързани с него жалби. Това е утежняващо отговорността на държавата обстоятелство, но и заплаха за бъдещата ефективност на механизма по Конвенцията. Съдът не може да се произнася относно подходящите за изпълнение на задължението по чл. 46 мерки, но намира, че в случая несъм-

нено са нужни общи мерки на национално ниво. Те трябва да бъдат в състояние да поправят общия недостатък, който е в основата на констатираното нарушение, така че да не претоварват системата по Конвенцията с голям брой жалби на същото основание, т.е. трябва да осигурят на засегнатите лица поправяне на нарушението на Конвенцията, установено по това дело спрямо конкретния жалбоподател. След като недостатъкът е идентифициран, задача на националните власти е да вземат, под контрола на Комитета на министрите и, ако се налага, с обратна сила, необходимите мерки за поправяне на положението в съответствие със субсидиарния характер на Конвенцията, така че да не се стига до повтаряне на изводите на Съда по серии сходни дела.

194. За да подпомогне държавата-ответник при изпълнението на задължението ѝ по чл. 46, Съдът се постара да посочи видовете мерки, които полската държава би могла да вземе. Той не е в състояние да прецени дали Законът от 2003 г. може да бъде подходяща мярка в тази насока, тъй като все още отсъства практика по прилагането му. Във всеки случаи той очевидно не може да прекрати нарушението по отношение на лица като г-н Броньовски, които са получили частично обезщетение. "Съдът счита, че преди всичко държавата трябва или да отстрани пречките за осъществяване правата на лицата, засегнати от положението, което в случая на жалбоподателя бе намерено за нарушаващо Конвенцията, или да осигури еквивалентно заместващо удовлетворение. Що се отнася до първата опция, следователно, държавата трябва да осигури чрез подходящи правни и административни мерки ефективно и експедитивно осъществяване на въпросното право по отношение на останалите правоимащи, в съответствие с установените в чл. 1 от Протокол No 1 принципи за защита на имуществените права, като държи сметка по-специално за принципите относно обезщетението."

По претендираното от жалбоподателя обезщетение за имуществени и неимуществени вреди вследствие установеното по настоящото дело нарушение, Съдът намира, че въпросът за прилагането на чл. 41 не е готов за решаване. Присъжда на жалбоподателя 12 000 евро за разносните, направени до момента в производството пред него, от които да се приспадне сумата, отпусната за безплатна правна помощ.⁸

Резюме и превод от английски език: Цветанка Спасова

⁸ Решението е единодушно по всички въпроси.

Дело Ака срещу Турция

(Aka v. Turkey)

жалба No 19639/92

Решение от 23 септември 1998 г.

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 1 от Протокол No 1:
защита на собствеността

По-големи от нормалното закъснения при изплащането на обезщетение за отчуждена собственост водят до нарастване на финансовите загуби на отчуждения собственик, като го поставят в положение на несигурност, особено като се вземе предвид обезценяването на националната валута на някои държави. Същото се отнася и за закъснения в административното или съдебно производство, в които се разглежда въпросът за обезщетението, особено когато лицата, чиято собственост е отчуждена, са длъжни да прибегнат до тези производства, за да получат обезщетението, на което имат право.

Разликата между действителната стойност на обезщетението към датата на отчуждаването и към датата на извършеното плащане, дължаща се на допуснати от компетентните власти пропуски, причинява отделна вреда, която, прибавена към загубата на собствеността, нарушава изисквания справедлив баланс между защитата на правото на собственост и общия интерес.

Фактите по делото

Жалбоподателят е турски гражданин, който през относимия период живеел в село Гьокдоган, район Дюраган. В началото на септември 1987 г. Националният комитет по водите (НКВ) отчуждил два парцела негова собственост в село Гьокдоган за изграждането на язовир. След построяването на водната електроцентрала в долината Кизилирмак, земята, която преди това била използвана за земеделие, била наводнена. Изпълнението на проекта засегнало повече от 3 000 семейства.

Правото на собственост било придобито от държавата на 4 септември 1987 г. и НКВ заплатил на жалбоподателя сумата 4 370 962 турски лири като обезщетение за отчуждената земя (респективно 1 380 000 турски лири за първия парцел и 3 990 962 турски лири за втория). На 2 октомври 1987 г. г-н Ака предявил иск пред първоинстанционния съд на Дюраган за увеличаване на обезщетението. В течение на производството били изготвени две експертизи, чиято задача била да установят дали сумите, определени от властите, са точни. Поради използваните различни методи за изчисляване двете експертизи дали две различни оценки на имотите, които били по-високи от сумата, изплатена от НКВ. След като жалбоподателят декларирал писмено, че приема по-ниската от двете оценки,

съдът му присъдил съобразено с нея допълнително обезщетение. Така с решения съответно на 22 юни 1989 г. и на 10 май 1990 г. той разпоредил на г-н Ака да бъдат изплатени като допълнително обезщетение за отчужденото имущество 3 089 130 турски лири за единия парцел и 3 895 692 за другия. Върху присъдените суми се дължала лихва за забава в нормативно установения размер 30 % годишно, считано от 4 септември 1987 г. Касационният съд потвърдил тези решения респективно на 17 септември 1990 г. и 6 септември 1991 г. Допълнителното обезщетение за първия парцел било изплатено на жалбоподателя на 30 януари 1992 г., а за втория – на 7 януари 1993 г.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 1 от Протокол No 1

30. Жалбоподателят се оплаква, че лихвата за забава върху допълнителното обезщетение за извършеното отчуждаване е била прекалено ниска и националните власти са закъснели с плащането на дължимите суми. Той твърди, че е жертва на нарушение на чл. 1 от Протокол No 1. Комисията подкрепя това твърдение. Правителството оспорва.

A. Предварителни възражения на правителството

31-33. Правителството поддържа, че жалбоподателят не е изчерпал наличните вътрешноправни средства за защита, тъй като не е предявил иск по чл. 105 от Закона за задълженията (ЗЗ), който предвиждал, че когато размерът на претърпените от кредитора вреди превишава размера на лихвата за забава, длъжникът следва да ги поправи, ако не е доказал вина на кредитора.

Според жалбоподателя практиката на съдилищата показвала, че е безполезно да претендира обезщетение за вреди, претърпени в резултат на обезценяването на националната валута, при положение, че вземането му е срещу държавата. Комисията застъпва същото становище.

“34. Съдът припомня, че за да са изпълнени условията за допустимост на жалбата, установени в чл. 26 (сега чл. 35 – *бел. рег.*) от Конвенцията, жалбоподателят следва да е изчерпал онези вътрешноправни средства за защита, които са достъпни и достатъчни, за да доведат на поправяне на твърдяното нарушение. Съществуването на въпросните средства трябва да бъде достатъчно сигурно не само на теория, но и на практика – в противен случай те няма да притежават необходимите достъпност и ефективност. В тежест на правителството, което твърди неизчерпване на вътрешните средства за защита, е да докаже това пред Съда (виж например решението по делото Акдивар и други с/у Турция¹ от 16 септември 1996 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, стр. 1210, §§ 66 и 68).”

35. Съдът отбелязва, че съгласно турското законодателство водещите решения на Касационния съд, заседаващ в пълен състав, на практика са задължи-

¹ Akdivar and Others v. Turkey

телни за по-долните съдилища при разрешаването на подобни случаи. В такова решение от 23 февруари 1994 г. Касационният съд е приел, че законният лихвен процент, фиксиран на 30 %, се прилага във всички случаи без изключение. В друго водещо решение от 19 юни 1996 г. той е постановил, че съдебно решение за увеличаване на определения в закона размер на лихвата за забава на основанието, че разликата между лихвения процент и процента на инфлацията води до загуби по смисъла на чл. 105 от Закона за задълженията, би представлявало намеса в правомощията на законодателната власт.

36-37. От тези решения Съдът прави извода, че кредиторите на държавата не могат да разчитат на посочените от правителството средства за защита, за да получат обезщетение за загубите, претърпени в резултат на по-високия от мораторната лихва инфлационен процент (виж *mutatis mutandis* решението по делото Ягчи и Саргин с/у Турция² от 8 юни 1995 г., А.319-А, стр. 17, § 42). При това правителството не е представило съдебна практика, която да е относима към случая и да обори това заключение.

Следователно правителството не е доказало, че чл. 105 от 33 е адекватно и ефективно средство за защита. По тази причина Съдът отхвърля предварителните възражения.³

Б. По същество на жалбата

1. Становищата на участниците в производството

38. Жалбоподателят поддържа, че правителството погрешно прави паралел между настоящия случай и този по делото Аккус с/у Турция⁴ (решение от 9 юли 1997 г., *Reports* 1997-IV). Подчертава, че неговата жалба не се отнася просто до закъснението на властите при изплащането на допълнителното обезщетение, присъдено му от първоинстанционния съд на Дюраган, а наред с това – и главно – до загубите, които е понесъл в периода между започването на съдебното производство и плащането на дължимата сума, в резултат на разликата между процента на инфлация и фиксирания размер на мораторната лихва.

39. Като се позовава на практиката на Съда, правителството застъпва становището, че чл. 1 от Протокол No 1 не изисква пълно обезщетяване във всички случаи на експроприация на имущество. Противното щяло да попречи на държавата да реализира широкомащабни проекти в обществен интерес. Правителството приема, че трябва да се спазва справедлив баланс между изискванията на общия интерес и защитата на правата на гражданите, но счита, че държавата разполага с широка свобода на преценка в тази сфера и в частност при определяне размера на мораторната лихва.

40. Комисията отбелязва значителния период, които е изтекъл между отчуждаването на земята и изплащането на допълнителното обезщетение. Според нея законоустановеният размер на лихвата за забава не е бил съобразен с високите нива на инфлацията през този период. Комисията подчертава още, че

² *Yagci and Sargan v. Turkey*

³ Решението е единодушно.

⁴ *Akkus v. Turkey*

ако при определяне на обезщетението националните власти бяха взели предвид съществуващата инфлация, г-н Ака би следвало да получи 28 051 771 турски лири за първия парцел и 59 077 779 турски лири за втория.

2. Преценката на Съда

41-42. Съдът отбелязва, че НКВ е платил допълнителното обезщетение повече от 16 месеца след решението на Касационния съд и 4 години и 3 месеца след отчуждението на първия парцел, съответно 5 години и 3 месеца след отчуждението на втория. Разглеждайки случая като цяло Съдът констатира, че няма съществена разлика между фактите и правната рамка на настоящия случай и тези по цитираното по-горе дело Аккус с/у Турция (виж там стр. 1303 и сл.), освен по отношение на предмета на спора, който в двата случая се различава значително по обхват.

Жалбата на г-н Ака касае недостатъчния размер на лихвата за забава, която е била предназначена да компенсират загубите, причинени от високата инфлация през съответните периоди от четири години и два месеца за първия парцел и пет години и два месеца за втория, започнали с производството пред първоинстанционния съд на Дюраган и завършили с изплащането на присъдените суми, докато по делото Аккус единственият проблем е било закъснението на властите при изплащането на допълнителното обезщетение (виж там стр. 1309, § 28).

43. Според Съда, очертана по този начин, ситуацията, от която се оплаква жалбоподателят, несъмнено попада в обхвата на второто изречение от първата алинея на чл. 1 от Протокол № 1, който урежда лишаването от собственост.

“44. Според трайната практика на Съда, всяка намеса, включително и такава, която е последица от отчуждаване на собственост, предназначено да осигури изпълнението на широкомащабни благоустройствени проекти, трябва (...) да спазва справедлив баланс между изискванията на общия интерес и изискванията за защита на основните права на гражданите (виж напр. решението по делото Национално и местно строително дружество, Постоянно строително дружество на Лийдс и Строително дружество на Йоркшир с/у Обединеното кралство⁵ от 23 октомври 1997 г., *Reports* 1997-VII, стр. 2353, § 80).

45. За да прецени дали този справедлив баланс между различните засегнати интереси е бил спазен, Съдът трябва да обсъди условията и предпоставките за изплащане на обезщетение съгласно вътрешното право и начина, по който те са били приложени в настоящия случай (виж *mutatis mutandis* решенията по делата Литгоу и други с/у Обединеното Кралство⁶ от 8 юли 1986 г., A.102, стр. 50, § 120; и Аккус с/у Турция, цитирано по-горе, стр. 1309, §§ 27 и 29).”

46-47. На първо място Съдът посочва, че размерът на присъденото от първоинстанционния съд на Дюраган обезщетение за отчуждените поземлени имоти не е предмет на спор в настоящия случай и по тази причина не е необходимо

⁵ National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom

⁶ Lithgow and Others v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в бр. 4/2000 г. на Бюлетина.

той да обсъжда този аспект на случая. На второ място той отбелязва становището на правителството, че фиксирането на размера на мораторната лихва попада в обхвата на широката свобода на преценка, с която договарящите държави разполагат при определянето на условията и предпоставките за изплащане на обезщетение при лишаване на собственост.

“Съдът ясно осъзнава, че националните власти разполагат с широка свобода на преценка и за тях може да е важно да ограничат размера на лихвата, която се начислява върху вземанията срещу държавата. Въпреки това, той не може да не провери дали е бил спазен справедливият баланс между изискванията на общия интерес и изискванията за защита на основните права на гражданите. За тази цел Съдът трябва да се увери, че съществува разумно отношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел и че лицето, което е било лишено от собственост, не е понесло прекомерна тежест (виж *mutatis mutandis* цитираното по-горе решение Литгоу и други с/у Обединеното кралство, стр. 50, § 120).”

48. Съдът посочва, че през разглеждания период инфлацията в Турция е достигнала 70% годишно, докато съгласно Закон № 3095 лихвата за забава, която е следвало да бъде изплатена на г-н Ака, е била 30 % годишно. “Трябва да се отбележи, че тази изключителна ситуация облагодетелства държавата, която може да не прояви при изпълнението на задълженията си точността, основателно очаквана от нейните кредитори, и контрастира с положението на длъжниците на държавата, от които на практика се е изисквало да заплащат мораторна лихва в размер по-близък до процента на инфлацията (виж цитираните по-горе решения Аккус с/у Турция, стр. 1310, § 29 и Литгоу и други с/у Обединеното кралство, стр. 58-59, §§ 144–147).

“49. Както Съдът вече е изтъкнал в решението по делото Аккус, по-големи от нормалното закъснения при изплащането на обезщетение за отчуждаване на собственост водят до нарастване на финансовите загуби на лицето, чиято земя е отнета, като го поставят в положение на несигурност, особено като се вземе предвид обезценяването на националната валута на някои държави (виж Аккус с/у Турция, стр. 1310, § 29). Същото се отнася и за по-големи от нормалното закъснения в административното или съдебното производство, в които се разглежда въпросът за обезщетението, особено когато лицата, чиято земя е отчуждена, са длъжни да прибягнат до тези производства, за да получат обезщетението, на което имат право.”

50-51. Съдът счита, че разликата между действителната стойност на дължимите на г-н Ака суми към датата на отчуждаването и към датата на извършеното плащане, дължаща се изключително на допуснати от компетентните власти пропуски, му е причинила отделна вреда, която, прибавена към загубата на земята, е нарушила справедливия баланс, който трябва да се спазва между защитата на правото на собственост и изискванията на общия интерес (виж *mutatis mutandis* Аккус с/у Турция, стр. 1310, §§ 30–31). Следователно, извършено е нарушение на чл. 1 от Протокол No 1.⁷

Жалбоподателят се присъединява към становището на Комисията по възп-

⁷ Решението е единодушно.

роса какво би представлявало справедливо обезщетение в настоящия случай и иска от Съда да му присъди равностойността в щатски долари на предложената от Комисията сума (виж § 40 по-горе), а именно 9 557 щатски долара за претърпените от него имуществени вреди. Правителството поддържа, че размерът на евентуално обезщетение за имуществени вреди следва да бъде изчислен по метода, използван в делото Аккус, за период, който започва след изтичането на един разумен срок, а именно три месеца след постановяването на решенията на Касационния съд от 30 януари 1992 г. и 7 януари 1993 г. Според него общата стойност на претърпените от г-н Ака имуществени вреди е равна на 4 350 347 турски лири.

Според Комисията, за да се изчислят имуществените вреди, понесени от жалбоподателя, следва да се вземе предвид разликата между размера на мораторната лихва и средния процент на инфлацията, който за периода октомври 1988 г. – декември 1992 г. е бил 67 % на година.

Съдът припомня постановеното относно обхвата на спора и релевантния за делото период (виж § 42 по-горе) и като взема предвид заключенията, направени в §§ 48-50 по-горе, се съгласява с анализа, направен от Комисията. Подобно на нея той приема, че размерът на вредата, претърпяна от г-н Ака, е равен на разликата между сумите, които са били изплатени съответно на 30 януари 1992 г. и 7 януари 1993 г., и сумите, които жалбоподателят би получил ако при определянето на дължимото допълнително обезщетение беше отчетено обезценяването на турската лира в периода след 4 септември 1987 г., когато парцелите са били отчуждени (виж § 40 по-горе и *mutatis mutandis* цитираното решение Аккус с/у Турция, стр. 1311, § 35), т.е. най-късно след 2 октомври 1987 г., на която дата е започнало производството пред първоинстанционния съд на Дюраган. Извършвайки собствените си изчисления в светлината на предоставените му данни, Съдът счита, че жалбоподателят е претърпял имуществени вреди на обща стойност 69 915 582 турски лири, които, превърнати в щатски долари по обменния курс, определен от Централната турска банка за дните, когато е било изплатено допълнителното обезщетение, се равняват на поисканото от жалбоподателя справедливо обезщетение от 9 557 щатски долари. Като има предвид изключителните обстоятелства по случая, разгледани в § 48 по-горе, Съдът присъжда на г-н Ака тази сума за понесените от него имуществени вреди.

Съдът определя по справедливост обезщетение в размер на 1 000 щатски долара за понесени от семейството на жалбоподателя неимуществени вреди в резултат на ситуацията, съставляваща нарушение на Конвенцията. Съдът отхвърля искането на жалбоподателя за разноски, тъй като не са представени никакви доказателства.

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

**ПРАВАТА НА ЧОВЕКА, кн. 2/2004 г.
ЗАЩИТА НА СОБСТВЕНОСТТА**

Издание на
Фондация "Български адвокати за правата на човека"
ул. "Ген. Гурко" № 49, вх. А, ет. IV
София 1000
тел. 980 39 67, тел./факс 986 66 23
e-mail hrlawyer@blhr.org, интернет адрес www.blhr.org

ISSN 1311-9516

Bulgarian Lawyers for Human Rights Foundation
49, Gurko str., Entrance A, Floor IV
1000 Sofia BULGARIA
Tel. +3592/980 39 67, tel/fax +3592/986 66 23
E-mail hrlawyer@blhr.org, Website: www.blhr.org

Художник на корицата: Димитър Стоянов - Димо
Предпечатна подготовка и печат: "АРХОНТ - В" ООД